

รายงานผลการวิจัย

เรื่อง

ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน
**Problems in the Use of Natural Resources Affecting Community
Way of Life and Culture**

โดย

สุทธิพงศ์ ปานเพชร

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

รายงานผลการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

2552

ชื่อเรื่อง : ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

ผู้วิจัย : สุทธิพงศ์ ปานเพชร **สถาบัน :** มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

ปีที่พิมพ์ : พุทธศักราช 2552 **สถานที่พิมพ์ :** มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

แหล่งที่เก็บรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ : ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

จำนวนหน้างานวิจัย : 95 หน้า

การวิจัยเรื่อง “ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน” มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน (2) เพื่อเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

ผลการศึกษา พบว่า ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนมี 3 ประเด็น คือ (1) ปัญหาการใช้ดิน (2) ปัญหาเกี่ยวกับแหล่งน้ำ และ (3) ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ นอกจากนี้ ยังพบว่าปัญหาอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในวิถีชีวิตชุมชนใน 4 ช่วง ดังนี้

2. ช่วงขยายตัว : ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าซึ่งเป็นต้นน้ำเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกินส่งผลให้น้ำไหลเปลี่ยนทิศทางทำกินของชุมชน และที่อยู่อาศัยก็เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วตามจำนวนของประชากร นอกจากนี้การนิคมปลูกพืชเชิงเดี่ยวยังทำให้ธาตุอาหารในดินเสื่อมคุณภาพ

3. ช่วงปรับเปลี่ยน : ทุกชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการทำนาทำสวน และการค้าขาย การใช้ปุ๋ยเคมีแทนปุ๋ยชีวภาพ การใช้สารเคมีสำหรับเร่งดอก และผล จึงทำให้สารตกค้าง นอกจากนี้ยังไม่สามารถนำน้ำมาบริโภคได้ตั้งแต่ก่อน สิ่งที่พบอีกประการ คือ โรงงานอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดปัญหา ดิน น้ำ และป่าไม้เสื่อมสภาพและลดน้อยลงไป ส่วนกลุ่มนายทุนและชาวบ้านบางส่วนก็ยังตัดไม้ทำลายป่าอยู่เป็นระยะ ๆ

4. ช่วงสร้างเครือข่าย : ทั้ง 3 ชุมชนยังไม่มีเครือข่ายที่เป็นองค์กรชุมชนที่จะเข้ามาดูแลดิน น้ำ และป่าไม้ ในขณะนี้มีการพึ่งพิงองค์กรจากภาครัฐและองค์กรส่วนท้องถิ่น มากกว่าที่จะมีองค์กรที่เกิดจากชุมชนซึ่งเห็นความสำคัญของการดูแลดิน น้ำ และป่าไม้

ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหา คือ (1) ชุมชนควรสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย (2) ชุมชนควรสร้างองค์กรของชุมชน ในเรื่องการดูแลดิน น้ำ และป่าไม้ โดยวิธีธรรมชาติ (3) ควรรักษาสิทธิการดูแลป่าชุมชนโดยคนในชุมชนเป็นสำคัญ (4) กรมวิทยาศาสตร์การเกษตรควรให้คำแนะนำแก่ชุมชนในด้านผลดีและผลเสียจากการใช้สารเคมีหรือปุ๋ยชีวภาพ

Title : Problems in the Use of Natural Resources Affecting Community Way of Life and Culture.

Researcher : Mr. Sutthipong Parnpechra

Institution : Dhurakij Pundit University.

Year of Publication : 2009

Publisher : Dhurakij Pundit University.

Sources : Dhurakij Pundit University Research Center.

Number of Pages : 95 Pages

Copyright : Dhurakij Pundit University.

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the problems in the use of natural resources that affect community ways of life, and 2) to determine the guidelines in order to solve the problems.

This methodology of the research is qualitative. The data collection in this study was carried out in group discussions with the 21 local people in 3 communities namely: Ban Lang, Ban Klang, and Ban TaPong in Muang District, Rayong Province. Each group discussion consisted of a local leader and knowledgeable people who have lived in the community and migrated to the community in order to work in that area.

The results revealed that in each community there were 3 problems which resulted from the use of natural resources: namely: soil problem, water resource problem, and forest problem. Moreover, these problems could be seen 4 in the time of the communities' ways of life and culture as follows.

1) Beginning stage : The problems arise from destroying forest in the area that is the source of water. The soil cannot keep water any longer. The repetition of cultivating is also one of the factors making soil salty. The surface of soil is not suitable for cultivating.

2) Expansion stage: The problems arising from using forest that is the source of water caused water run in the wrong way. The number of people living in this area increased quickly. Moreover, the repetition of cultivating damaged value of soil.

3) Changing stage: The people of each community have changed their living from growing rice to gardening and trading. For gardening, they use chemical fertilizer in place of using organic biofertilizer. The use of chemical fertilizer to support the flowers and fruits caused the problem to the soil and drinking water. Another problem that has been found in the community is that the factories have damaged soil, water and forest and some capitalists and willagers cut down the trees in that area.

4) Network stage : 3 communities have not had their own organization network to look after soil, water and forest. They are helped by the government and some local organizations.

The suggestions are 1) communities should build their learning networks about Thai wisdom, 2) organizations should be established by communities in order to preserve their soil, water, and forest, 3) local people should have the forest protection rights. 4) Department of science field should advice communities about advantages and disadvantages of chemical substance or organic fertilizer.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จล่วงได้ด้วยดีเพราะได้รับการอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ให้คำปรึกษาอย่างเต็มที่ ผู้วิจัยคิดว่าไม่สามารถระบุได้ทั้งหมด แต่ท่านที่สำคัญที่ถือได้ว่ามีส่วนช่วยผลักดันให้งานวิจัยชิ้นนี้เกิดขึ้น ได้แก่ ดร.สรชัย พิศาลบุตร ที่ปรึกษาอธิการบดีฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ดร.พงษ์ศักดิ์ วิทวัสสุติกุล ผู้อำนวยการส่วนวิจัยคณบดี สำนักอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ดร.สมร เกษสม ผศ.อัญชลี ทองเอน และ ดร.ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ที่ได้ช่วยวิเคราะห์งานวิจัยที่เป็นข้อบกพร่องเพื่อเติมเต็มข้อมูลได้อย่างดียิ่ง ที่ขาดไม่ได้คือ ชาวชุมชนบ้านแลง ชาวชุมชนบ้านแก่ง และชาวชุมชนบ้านตะพง ซึ่งเป็นทั้งผู้รู้ และปราชญ์ชุมชน ที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนในทุก ๆ ด้าน

นอกจากนี้ขอขอบคุณ คุณบุษกร ปานสงวนพงษ์ พนักงานบริษัท ทีโอที จำกัด (มหาชน) ที่ได้ให้ความช่วยเหลือทั้งเป็นผู้ช่วยงานวิจัยและอำนวยความสะดวกด้านติดต่อประสานงานกับกลุ่มชุมชน

สุทธิพงศ์ ปานเพชร
ธันวาคม ๒๕๕๒

(1)

สารบัญ

เนื้อหา	หน้า
บทคัดย่อ	ก-ข
Abstract	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	(1)
สารบัญภาพ	(4)
สารบัญตาราง	(5)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	5
1.3 สมมติฐาน	6
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
1.6 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	7
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ	9
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติ	10
2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	15
2.4 หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	18
2.5 แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน	21
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	27
2.7 กรอบแนวคิด	30

บทที่ 3	ระเบียบวิธีวิจัย	31
3.1	พื้นที่ที่ทำการวิจัย	31
3.2	ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	32
3.3	วิธีดำเนินการวิจัย	32
3.4	เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	33
3.5	การวิเคราะห์ข้อมูล	34
บทที่ 4	วิเคราะห์ข้อมูล	35
4.1	ชุมชนบ้านแลง	36
4.1.1	สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านแลง	36
4.1.2	ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลง	41
4.1.3	สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลง	53
4.2	ชุมชนบ้านแก่ง	55
4.2.1	สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านแก่ง	55
4.2.2	ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแก่ง	56
4.2.3	สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อ วิถีชีวิตชุมชนของชุมชนบ้านแก่ง	64
4.3	ชุมชนบ้านตะพง	65
4.3.1	สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านตะพง	65
4.3.2	ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพง	66
4.3.3	สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพง	77
4.4	สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน	78
4.5	เปรียบเทียบปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อ วิถีชีวิตชุมชน	80
4.6	เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผล กระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน	85

(3)

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย	87
5.1 สรุปผลการวิจัย	87
5.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	89
บรรณานุกรม	90
ประวัติผู้วิจัย	94

(4)

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
ภาพที่ 1	แผนที่ชุมชนบ้านแลง	36
ภาพที่ 2	อุโบสถวัดบ้านแลง	39
ภาพที่ 3	พระปรารภวัดบ้านแลง	39
ภาพที่ 4	เจดีย์วัดบ้านแลง	40
ภาพที่ 5	หอไตรกลางน้ำ สำหรับเก็บพระไตรปิฎกวัดบ้านแลง	40
ภาพที่ 6	สถานที่ประกอบพิธีกรรมการเทศกาล	43
ภาพที่ 7	ศาลเจ้าบุญแท้งกาบิ้ว	43
ภาพที่ 8	พื้นที่บริเวณเขายายดา (เขาคะเทาะว่า)	46
ภาพที่ 9	บริเวณพื้นที่เขายายชุม (แขนงหนึ่งของเขายายดาหรือ เขาคะเทาะว่า)	46
ภาพที่ 10	บริเวณพื้นที่เขาทำนุด	47
ภาพที่ 11	ป่าชุมชนบ้านแลง	49
ภาพที่ 12	อ่างเก็บน้ำเขาพระบาท ชุมชนบ้านแลง	49
ภาพที่ 13	ป่าชุมชนบ้านแลง	52
ภาพที่ 14	แผนที่ชุมชนบ้านแลง อำเภอมือง จังหวัดระยอง	55
ภาพที่ 15	เขายายชุม	56
ภาพที่ 16	บ่อกักเก็บน้ำของชาวบ้านในชุมชนบ้านแลง	62
ภาพที่ 17	แผนที่ชุมชนบ้านตะพง	65
ภาพที่ 18	ต้นมะม่วงอายุประมาณ 150 ปีอยู่ในพื้นที่ของขวัญ	67
ภาพที่ 19	สถานที่สำหรับการสนทนากลุ่มระหว่างชาวบ้านและผู้วิจัย และเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านรวมกลุ่มสนทนากันทุก ๆ วัน	67
ภาพที่ 20	บริเวณรอบนอกของโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ในกลางชุมชน บ้านตะพงและบ้านแลง	75

(5)

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ 1	ตารางเปรียบเทียบปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของ 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง	82-84

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย : (2543) ได้ศึกษาวิจัยการพัฒนาประเทศโดยมีกรอบเชิงยุทธศาสตร์ซึ่งปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 และแผนการบริหารราชการแผ่นดิน มีการมุ่งเน้นการบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นำทุนที่มีอยู่ในประเทศมาใช้ให้เกิดประโยชน์และเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็งโดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนจากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาระบบการจัดการทรัพยากร มีกลุ่มสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติ เช่น ชุมชนที่มีส่วนได้เสีย องค์กรประชาชน สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา นักธุรกิจ หน่วยงานส่วนกลาง ข้าราชการส่วนท้องถิ่น นักวิชาการ องค์กรเอกชน และสื่อมวลชน เป็นการสร้างระบบเพื่อจัดการทรัพยากรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน มีข้อจำกัดในการจัดการทรัพยากรที่มีลักษณะเฉพาะตัว ปัจจัยข้อมูลและข่าวสาร สถาบันที่เกี่ยวข้อง และปัจจัยอื่น ๆ ภายในระบบนิเวศประกอบด้วยทรัพยากรกายภาพและทรัพยากรชีวภาพมีความเอื้อเฟื้อกันอย่างใกล้ชิด การใช้ประโยชน์อย่างหนึ่งส่งผลกระทบต่ออีกอย่างหนึ่งเป็นปัญหาซับซ้อน การศึกษาวิจัยเรื่องทรัพยากรมีความยุ่งยากและซับซ้อน ข้อมูลทางวิชาการกระจายในหน่วยงานที่รับผิดชอบยากต่อการเข้าถึง ขณะที่ทรัพยากรมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Dynamics) คนในชุมชนมองทรัพยากรส่วนรวมในลักษณะที่ว่า “มีใครยวสาวได้สาวเอา” เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศึกษาลักษณะทางวิทยาศาสตร์ควบคู่กับการนำองค์ความรู้ของชุมชนมาวิเคราะห์และนำผลการศึกษามาสรุปร่วมกับชุมชนเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการเพียงแต่ชุมชนและผู้ประกอบการร่วมมือกันมีความเข้าใจและมีความพร้อมในการให้ข้อมูลที่เป็นจริง เพื่อประโยชน์ต่อการบริหารจัดการปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร โดยผ่านหนังสือพิมพ์หรือผู้นำที่มีหน้าที่ส่งสารไปสู่ชุมชนได้อย่างรวดเร็ว แต่อาจประสบปัญหาเรื่องเนื้อหาของข่าวที่มีการสอดแทรกความคิดเห็นเพิ่มเติมลงไป จนการสื่อความหมายอาจเปลี่ยนแปลงไปจากความเดิมได้ สถาบันที่เกี่ยวข้องได้แก่ หน่วยงานภาควิชาการ องค์กรบริหารส่วนตำบล รัฐมักจะถูกมองว่าไม่จริงใจในการปฏิบัติหน้าที่ รัฐเข้าไปมีผลประโยชน์ รัฐทำงานในลักษณะสร้างภาพ กิจกรรมไม่ต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงเจ้าหน้าที่บ่อย ชุมชนอาจมองว่า ความเป็นผู้นำที่ดี มีประสิทธิภาพส่วนใหญ่มาจากพรรคพวกมากกว่าคนดี มีฝีมือ มีความรู้

ความสามารถส่วนตัว มีความคิดสร้างสรรค์ แต่มักจะขาดความรู้ในการจัดการ ขาดกระบวนการคิด เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนน้อย นอกจากมีปัญหาอุปสรรค เช่น ผลประโยชน์จากการก่อสร้าง การเก็บสัมปทานแหล่งท่องเที่ยว การออกเอกสารสิทธิในพื้นที่สาธารณประโยชน์ กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ที่มีอยู่ในด้านทรัพยากร ก่อสร้างล้ำสมัย การจับปรับผู้กระทำผิดมีโทษน้อยมาก และการดำเนินงานต้องผ่านระบบ ดำรวจ อัยการ และผู้พิพากษาหรือการตัดสิน ป้างัยอื่น ๆ เช่น ความเชื่อและศรัทธาต่อผู้นำซึ่งอาจจะมีโอกาสถูกชักนำได้ง่าย ขาดการประชุมและจะสนใจเฉพาะกลุ่มอาชีพเดียวกัน

ภมรรัตน์ สุธรรม (2546) ได้แสดงผลการศึกษาวิจัยด้านพลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตกได้ค้นพบว่า พลวัตของชุมชนในช่วงบุกเบิกเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมหรือแบบพอเพียง สามารถพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยสี่ในระดับสูงโดยมีปัจจัยที่สำคัญในการพึ่งตนเองได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จำนวนประชากรน้อย และความสัมพันธ์แบบเครือญาติภายในชุมชน ช่วงขยายตัวได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อขาย ทำให้ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ระดับการพึ่งตนเองในด้านปัจจัยสี่ลดลงต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ชุมชนเกิดวิกฤติในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ชุมชนในช่วงปรับตัว ได้มีการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมในการพึ่งตนเองของทางด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการจัดสวัสดิการให้กับชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน สำหรับปัจจัยเงื่อนไขที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำ การมีส่วนร่วมของชุมชน ความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบเครือญาติ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน และปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในด้านวิชาการ บุคลากรและงบประมาณ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งกับการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น พบว่า องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีบทบาทที่สำคัญในชุมชนในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมในด้านการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ทำให้ชุมชนมีแหล่งเงินทุนของตนเอง ชุมชนสามารถจัดสวัสดิการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับสมาชิก ในการดำเนินกิจกรรมด้านการพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน องค์กรชุมชนได้เห็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน เพื่อเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน โดยการสร้างพลังอำนาจของชุมชนในการใช้สิทธิของชุมชนในการต่อรองเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน การฟื้นฟูระบบนิเวศน์ให้กลับคืนสู่ความสมดุล การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และทำให้ชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สำคัญในด้านเศรษฐกิจชุมชน ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระแสการพัฒนาเริ่มเข้ามาสู่ชุมชน ชักนำการเปลี่ยนแปลง

ในหลาย ๆ ด้านส่งผลให้เงื่อนไขการจัดการทรัพยากรชีวภาพแบบเดิมเริ่มเสื่อมลง แรงกดดันจากภายนอกมีมากขึ้น เศรษฐกิจแบบเงินตรา การผลิตเพื่อการค้าเริ่มเข้ามาแทนที่การผลิตแบบพึ่งตนเอง เกษตรแผนใหม่หรือระบบผลิตสิ่งเดียวเพื่อการค้าเริ่มเข้ามาแทนที่เกษตรพื้นบ้าน แพทย์แผนใหม่เข้ามาทดแทนบทบาทของแพทย์พื้นบ้าน สถาบันที่สืบสานภูมิปัญญาของชุมชน เช่น วัด ระบบอาวุโส เริ่มเสื่อมความนิยมลง และถูกทดแทนที่โดยโรงเรียนและหน่วยงานของภาครัฐ กระแสการพัฒนาส่งผลให้ทรัพยากรชีวภาพเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านถูกดึงให้หลุดจากฐานทรัพยากรของตนเอง การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเป็นไปได้ยากขึ้น เมื่อชาวบ้านต้องพึ่งพาทรัพยากร ธรรมชาติ และความรู้จากภายนอกในการจัดการแบบการผลิตในรูปแบบใหม่ ทำให้ขาดกระบวนการเรียนรู้ ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และการสืบทอดภูมิปัญญาเดิม การเข้าสู่ระบบการผลิตแผนใหม่ทำให้ชาวบ้านเริ่มยากจนลง มีปัญหาหนี้สิน การอพยพย้ายถิ่นไปรับจ้างขายแรงงาน การเปลี่ยนอาชีพ ในขณะเดียวกันปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรภายในชุมชน และระหว่างชุมชนใกล้เคียงกันก็เริ่มเกิดขึ้น กลุ่มชาวบ้านยากจนที่หมดทางทำมาหากิน ต้องหันหน้าเข้าหาการใช้ทรัพยากรที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจในระยะสั้น เช่น การตัดไม้ทำลายป่า สร้างความขัดแย้งกับกลุ่มชาวบ้านที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรในระยะยาว เช่น ชวนา ชาวสวน ที่ต้องการรักษาป่าไว้เพื่อให้มีน้ำใช้

อนันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) ได้กล่าวถึงท่ามกลางปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้น ชุมชนท้องถิ่นบางส่วนได้เริ่มตั้งคำถามและแสวงหาแนวทางเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การเกิดขึ้นของกลุ่มเกษตรผสมผสาน คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน กลุ่มเยาวชนเมือง เป็นต้น กระบวนการฟื้นฟูพลังของชุมชน มิได้เป็นการปฏิเสธการพัฒนาและหวนกลับไปหารูปแบบการจัดการทรัพยากรชีวภาพแบบดั้งเดิม เพราะเงื่อนไขของแต่ละยุคสมัยย่อมแตกต่างกัน ตรงกันข้ามกระบวนการดังกล่าวเป็นความพยายามในการประยุกต์ภูมิปัญญา และระบบการจัดการทรัพยากรเดิมมาผสมผสานกับแนวคิดใหม่ ความรู้ใหม่และการจัดการใหม่ แนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมถูกนำมาผสมผสานกับระบบคุณค่าดั้งเดิม เกิดเป็นพิธีกรรมประยุกต์ เช่น การบวชป่า เป็นต้น มีการนำเอาวิถีคิดเรื่องการผลิตแบบพึ่งตนเองมาผสมผสาน กับวิถีคิดเรื่องการค้า มีการนำเอาเทคนิควิธีการใหม่ เช่น เกษตรผสมผสาน มาประยุกต์ใช้ในการจัดการผลิต เป็นต้น

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544) ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่า อย่างไรก็ตาม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ยังคงเน้นอยู่ที่เรื่องกรรมสิทธิ์หรือสิทธิการใช้ปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะที่ดิน โฉมแปลงที่จะเสนอให้ชุมชนมีสิทธิใช้ที่ดินและทรัพยากรแต่ทว่ายังไม่ได้สนใจต่อไปถึงเรื่องกลไกทางเศรษฐกิจทั้งหมด คือการผลิตในทุกมิติ (โดยเฉพาะเรื่องการใช้แรงงาน) การบริโภค และการแลกเปลี่ยนของชุมชน และเส้นทางการพัฒนาต่อไปของเศรษฐกิจชุมชน

นิวัติ เรื่องพานิช (2546) ได้กล่าวถึงแนวคิดการใช้ทรัพยากรกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ทำให้ชุมชนเข้าใจถึงความจำเป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดว่า มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนอย่างไร แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ

1) การพัฒนาความเจริญโดยนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างมากมาในขณะนี้ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์เป็นอย่างมากแล้ว บางครั้งก็ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมที่อาจจะเป็นอันตรายต่อความปลอดภัย และต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ได้เช่นกัน ภัยคุกคามจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมนี้อาจจะเป็นจุดเริ่มต้นทำให้มนุษย์ชาติต้องสูญพันธุ์ไปจากโลกนี้ก็เป็นได้

2) ผลผลิตจากความเจริญที่พบเห็นในทุกวันนี้ เกิดจากการใช้ทรัพยากรมนุษย์ร่วมกันเข้ากับทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าการมีชีวิตอยู่ในโลกสมัยใหม่ ถึงจะได้รับความสะดวกสบายอยู่บ้างก็จริง แต่มนุษย์หาได้มีความสุขกายสบายใจอย่างแท้จริงเหมือนอย่างที่คุณส่วนมากเชื่อและหวังไว้ เพราะโลกยิ่งเจริญมากขึ้นเท่าใด มนุษย์ก็ยิ่งต้องต่อสู้ดิ้นรนและเสี่ยงภัยมากขึ้นเท่านั้น การรับเอาวิทยาการใหม่ ๆ จากซีกโลกตะวันตกเสียทุกอย่างนั้นน่าจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดี

3) การวางแผนลดจำนวนประชากรให้สมดุลกับทรัพยากรที่มีอยู่ น่าจะสมเหตุสมผลมากกว่าการวางแผนใช้ทรัพยากรเพื่อสนองความต้องการของประชากรที่จะมีเพิ่มขึ้นในอนาคต

อัญญา รัศยุติธรรม (2543) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างเข้มแข็งและนำไปสู่ความยั่งยืน สาระสำคัญยิ่งในการมีส่วนร่วมนั้นคือการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทุกกลุ่มในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงผู้ชาย หรือกลุ่มคนต่างวัยต่างฐานะ แต่ทั้งนี้ นัยของการมีส่วนร่วมไม่ได้หมายถึงการร่วมทำกิจกรรมบางส่วนเท่านั้นแต่ต้องมีส่วนร่วมในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปฏิบัติการ ไปจนถึงระดับการตัดสินใจ เพื่อให้กระบวนการจัดการทรัพยากรเป็นที่เข้าใจยอมรับและถือปฏิบัติร่วมกัน ครอบคลุมการใช้ประโยชน์ขั้นพื้นฐานของคนในชุมชน ตั้งอยู่บนฐานองค์ความรู้ดั้งเดิมและจารีตประเพณีของชุมชน ผสมรวมเข้ากับแบบแผนการจัดการทรัพยากรแบบใหม่ โดยเฉพาะองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ซึ่งคนแต่ละเพศและกลุ่มวัยมีส่วนในการสืบสานและพัฒนาไปอย่างแตกต่างกันตามลักษณะการใช้ประโยชน์และบทบาทหน้าที่ของตน หากชุมชนสามารถผสมผสานความต่างนี้เข้าด้วยกันก็จะนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ และการสร้างข้อตกลงพื้นฐานในการวางแผนและตัดสินใจใช้ทรัพยากร ทำให้สามารถบริหารจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์เท่าเทียมกัน และเกิดความยั่งยืนในท้ายที่สุด

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) ได้กล่าวถึงการดูแลทรัพยากรในภาคตะวันออกในชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ล้อมบ้านแลง จังหวัดระยอง พบว่า ชมรมอนุรักษ์บ้านแลง เป็นองค์กรที่ดูแลรักษาป่าสงวนที่อยู่ติดกับชุมชนบ้านนั้นไม่ได้มีสถานภาพเป็นป่าชุมชนดั้งเดิม จึงเป็นความรู้ใหม่เกี่ยวกับเรื่ององค์กรชาวบ้านด้านการจัดการทรัพยากร ด้วยเหตุผลบางประการ กล่าวคือ บ้านแลงเป็นตำบลที่อยู่ในเขตอำเภอเมืองและมีลักษณะกึ่งเมือง กึ่งชนบท ลักษณะชุมชนเช่นนี้ไม่ได้เป็นชุมชนอุดมคติ ที่จะมีความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาองค์กรชาวบ้านเท่าไร ดังที่อาจจะไม่ค่อยได้พบเห็นตัวอย่างองค์กรชุมชนในพื้นที่มากนัก และเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือชุมชน ไม่ได้มีรากฐานทางวัฒนธรรมของการดูแลป่า การรวมตัวกันของชาวบ้านในปัจจุบันจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ

ภมรรัตน์ สุธรรม (2546) ได้กล่าวถึงในส่วนของการจัดการไม่ปรากฏวิธีการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาเกี่ยวกับการดูแลป่า จึงมีการสร้างบรรทัดฐานใหม่ขึ้นมา เป็นการผสมผสานรวมกันระหว่างประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับการริเริ่มของชุมชน มีการปรับหลักเกณฑ์ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาในชุมชน การยอมรับบรรทัดฐานใหม่เป็นเรื่องยากและต้องใช้เวลาทั้งยุทธวิธีต่าง ๆ นานา นอกจากชมรมฯ จะพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง โดยวิธีการประนีประนอมกับครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าบางส่วนแล้ว ยังมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ การยึดถือความชอบธรรมที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมป่าไม้ และสภาตำบล แสดงให้เห็นถึงสำนึกประโยชน์สาธารณะที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้อาศัยการสืบทอดทางประเพณี แต่เป็นไปในรูปลักษณะของประชาสังคมท้องถิ่น ซึ่งน่าจะเป็นแนวโน้มที่ดีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยองค์กรของชุมชน

ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละช่วงที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนโดยตรง และเป็นประเด็นเร่งด่วนที่จะต้องมีการแก้ไขตามลักษณะของปัญหาด้วยการฟื้นฟูและการปลูกสำนึกของชุมชน โดยศึกษาว่า ชุมชนมีวิธีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร จากจุดเริ่มต้นมาถึงปัจจุบันเกิดผลกระทบอะไรบ้าง

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1 เพื่อศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน
- 2 เพื่อเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

1.3 สมมติฐาน

1. ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน
2. มีการแสวงหาปัจจัยเครื่องอำนวยความสะดวกต่อวิถีชีวิตชุมชน
3. ขนาดของจำนวนประชากรน้อย แต่ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายไปจนสูญเสียความสมดุลของระบบนิเวศ
4. ชุมชนต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมและจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมให้มีความยั่งยืนต่อไป

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นกรณีศึกษาชุมชนที่มีปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นอกเขตชลประทาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนมุ่งเน้นเฉพาะชุมชนที่มีผลกระทบอย่างแท้จริง โดยทำการศึกษาในพื้นที่จังหวัดระยองซึ่งเป็นชุมชนกึ่งเมือง กึ่งชนบทใน 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแกลง ชุมชนบ้านตะพง

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัยครั้งนี้ มี 3 มิติ คือ ประโยชน์ในเชิงพัฒนา ในเชิงอนุรักษ์ และเชิงปฏิบัติ

1. ประโยชน์ในเชิงพัฒนา
 - 1.1 เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักต่อการจัดการทรัพยากรที่อยู่ในชุมชนอย่างยั่งยืน
 - 1.2 เป็นการเพิ่มแนวทางการวางกรอบที่เข้าใจร่วมกันของชุมชนและองค์กรของชุมชน
2. ประโยชน์เชิงอนุรักษ์
 - 2.1 เป็นข้อมูลที่จะทำให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญต่อทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน
 - 2.2 ทำให้ชุมชนวางแผนทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน
 - 2.3 ชุมชนช่วยกันดูแลป่า แม่น้ำ และแหล่งทำกินของชุมชน
3. ประโยชน์เชิงปฏิบัติ

ผู้นำชุมชน ชุมชน นักพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน นักวิชาการ สามารถเรียนรู้ถึงเงื่อนไขของทรัพยากรที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน ได้เรียนรู้ถึงการพัฒนาชุมชน ตลอดจนได้เรียนรู้ถึงสำคัญในการสร้างเครือข่ายในการดูแลทรัพยากรซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน

1.6 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สรรพสิ่งทั้งหลายที่ธรรมชาติได้สรรสร้างไว้ ซึ่งมนุษย์ยังสามารถหยิบฉวยมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพได้ ในที่นี้หมายถึง ที่ดินทำกิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำของคนในชุมชน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานที่สุด ดังนั้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจึงต้องกระทำด้วยความฉลาด แต่มิได้หมายความว่า จะเก็บรักษาสິงเหล่านั้นไว้โดยมิได้นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์

วิถีชีวิตชุมชน หมายถึง การดำรงอยู่ของมนุษย์ที่เกี่ยวเนื่องประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยเฉพาะสนองตอบต่อวิถีชีวิตชุมชน เช่น ที่ดินทำกิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำ

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน โดยพยายามค้นหาหาทฤษฎีที่นักวิชาการในด้านต่าง ๆ ได้ศึกษาวิจัยโดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎีเป็นหลักในการยืนยันสิ่งที่เกิดขึ้นและแนวทางแก้ไขปัญหาที่เคยเกิดขึ้น เพราะมนุษย์มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการดำรงชีพถือได้ว่าเป็นมรดกอันล้ำค่าควรแก่การนำมาสนองต่อความต้องการและควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ให้เป็นสมบัติของแต่ละชุมชน ชุมชนต้องแสดงบทบาทและกำหนดสิทธิของความเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบตัวอย่างเข้มแข็ง

การศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน เป็นการบ่งชี้ให้เห็นผลที่จะตามมาจากการเร่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่เริ่มบุกเบิกพื้นที่ แล้วขยายพื้นที่ทำกินออกไปโดยไม่มีขอบเขต ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนต้องดิ้นรนต่อสู้ ปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา จึงต้องรับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก จนถึงจุดเลี้ยวที่ชุมชนต้องหาทางแก้ปัญหาผ่านกลุ่มคนหรือองค์กรเครือข่ายที่มีวัตถุประสงค์และค่านิยมในการรักษาท้องถิ่นแบบเดียวกัน เพื่อดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ในสภาพที่มนุษย์สามารถอยู่ร่วมได้

การวิจัยครั้งนี้ได้นำหลักพื้นฐานแนวคิดด้านทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นปัจจัยสำคัญของมนุษย์ที่อยู่ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตมนุษย์มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมีส่วนประกอบของการศึกษาวิจัย ดังนี้

- 2.1 ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.4 หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.5 แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.7 กรอบแนวคิด

2.1 ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ

จารุบุตร เรื่องสุพรรณ (2520) ได้กล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติว่า เป็นคำเรียกที่เป็นสากลโดยทั่วไป เมื่อกล่าวโดยความหมายแล้วมีการพิจารณาตามลักษณะของแร่ธาตุมีอยู่ในโลกนี้ ฉะนั้นทรัพยากร จึงมาจากคำว่า “ทรัพยากร” หมายถึงสิ่งที่มีประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ ทรัพยากรคือ ทรัพยากร+อากรซึ่งอากรหมายถึง หมู่ กอง บ่อเกิด ดังนั้น ทรัพยากรธรรมชาติก็คือ หมู่เหล่าหรือบ่อเกิดของทรัพยากรที่จะนำมาตอบสนองความต้องการของมนุษย์ซึ่งเกิดมีขึ้นโดยธรรมชาติอยู่แล้ว

วิชัย เทียนน้อย (มปป.) ได้ให้ความหมายทรัพยากรธรรมชาติว่า สรรพสิ่งทั้งหลายที่ธรรมชาติได้สรรค์สร้างไว้ ซึ่งมนุษย์สามารถหยิบยืมมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพได้ อันได้แก่ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า แร่ธาตุ อากาศ สถานที่นันทนาการและมนุษยชาติ สำหรับโบราณสถานที่นับว่าเป็นสถานที่นันทนาการทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง แต่นับว่าเป็นมรดกตกทอดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน จึงทำให้คนทั่วไปมีความรู้สึกละเลยสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้นโบราณสถานหรือสิ่งก่อสร้างบางแห่งไม่มีใครทราบอย่างแน่ชัดว่าสร้างขึ้นตั้งแต่เมื่อใด ใครเป็นผู้สร้าง

สมชาย เดชะพรหมพันธ์ และสุรินทร์ มัจฉาชีพ (2532) อ้างในมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2549) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ทรัพยากรธรรมชาติ” ซึ่งสอดคล้องกับวิชัย เทียนน้อย ว่า ทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น บรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน รวมทั้งกำลังงานจากมนุษย์ด้วย

นิวัต เรื่องพานิช (2546) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ทรัพยากรธรรมชาติ” ไว้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีประโยชน์สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้เช่น บรรยากาศ ดินน้ำ ป่าไม้ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน รวมทั้งกำลังงานจากมนุษย์ด้วย

ดังนั้น ทรัพยากรธรรมชาติจึงหมายถึง สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุ พลังงาน สัตว์ป่า และสถานที่นันทนาการ เป็นสิ่งที่มนุษย์และสรรพชีวิตมีสิทธิใช้ร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการตามปัจจัยพื้นฐานของแต่ละชีวิตโดยไม่มีที่สิ้นสุด

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติ

นิวัติ เรืองพานิช (2546) ได้กล่าวถึงแนวคิดด้านทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในทุกช่วงเวลา ความจำเป็นที่จะต้องใช้ก็มีเพิ่มขึ้นอย่างมีขีดจำกัดสวนทางกับสังคมที่เพิ่มขยายจำนวนประชากร เพราะในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ประชากรเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัวซึ่งล้วนแต่ต้องการปัจจัยสี่อย่างไม่มีขีดจำกัด ซึ่งเป็นผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติประสบกับปัญหาการขาดแคลนเสื่อมสภาพลง ทรัพยากรธรรมชาติมีความจำเป็นในการดำรงชีวิต และสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่มนุษย์และสรรพสัตว์เป็นอย่างมาก ทุกประเทศทั่วโลกพยายามที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของตนไว้เพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงต่อประเทศอีกทางหนึ่ง จะเห็นได้ว่าประเทศใดมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และประชาชนรู้จักหลักวิธีการอนุรักษ์แล้ว ประเทศนั้น ๆ มักประกอบไปด้วยประชาชนที่มั่งคั่งสมบูรณ์มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย และสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมีประโยชน์สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เช่น บรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชหญ้า สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน รวมทั้งกำลังงานจากมนุษย์ด้วยกัน

วิชัย เทียนน้อย (มปป.) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้นอาศัยแนวทางของชุมชนควบคู่กันไปตามลักษณะความหนาแน่นของประชากรที่อาศัยอยู่รวมกัน ที่ผ่านมามีโลกประสบปัญหาภัยกับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นในอัตราค่อนข้างสูงมาก การวางแผนครอบครัวเป็นแนวทางหนึ่งที่ลดจำนวนประชากรลงได้ ซึ่งเท่ากับเป็นการชะลอให้จำนวนประชากรของโลกเพิ่มขึ้นช้าลง ประชากรเหล่านี้ก็มีการกระจายครอบคลุมพื้นโลกอย่างไม่สม่ำเสมอ เพราะบางที่จะมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น แต่บางที่จะไม่มีผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานเพื่อทำมาหากินอย่างถาวรแต่อย่างใด โดยพิจารณาตามสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่ไม่เอื้ออำนวยดังเช่น

1. ลักษณะภูมิประเทศขรุขระหรือลาดชัน
2. สภาพภูมิอากาศรุนแรง เช่น แห้งแล้ง ชุ่มชื้น และหรือหนาวเย็นเกินไป
3. ทรัพยากรธรรมชาติไม่อุดมสมบูรณ์

ดังนั้น ความต้องการของมนุษย์ขั้นมูลฐานอันได้แก่ ปัจจัยสี่ ก่อปรกับความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกสำรวจ ขุดค้น และเสาะแสวงหามาใช้เพิ่มมากขึ้นตามอัตราการเพิ่มของประชากร จึงส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลงทั้งปริมาณและคุณภาพและก่อให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติที่จะนำมาใช้เพื่อการดำรงชีวิตในอนาคต ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าในอดีตอันยาวนานที่ผ่านมา การทำลายทรัพยากรธรรมชาติจะมีความเข้มข้นน้อยมาตั้งแต่ช่วงตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา คือราว 40 กว่าปีมานี้เอง

อัตราการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติของโลกเพิ่มขึ้นอย่างน่าวิตก สัตว์ป่าบางชนิดได้สูญพันธุ์ไป ป่าไม้ของโลกลดน้อยลง พื้นที่ทุ่งหญ้าถูกถางนำมาใช้ทำการเพาะปลูกเป็นจำนวนมาก มลพิษที่เกิดขึ้นกับน้ำ และอากาศในบางแห่งอยู่ในสภาวะวิกฤติ และแร่ธาตุบางชนิดเริ่มมีราคาสูงขึ้น สาเหตุสำคัญที่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของโลกถูกทำลายไปด้วยสาเหตุดังนี้

1. การเพิ่มของประชากร
2. การขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ
3. ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
4. ประชากรขาดความรู้และมีความเชื่อที่ผิด
5. การเสื่อมโทรมจากการใช้ประโยชน์ด้านนันทนาการ
6. การสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ
7. สงคราม
8. การดำเนินนโยบายของรัฐ
9. ขาดการประชาสัมพันธ์

วศิน อินทพัฒนากุล และดุสิต เวชกิจ (2549) ได้กล่าวถึงธรรมชาติที่มีผลกระทบ เมื่อมองโดยภาพรวมแล้ว มนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อมซึ่งย่อมส่งผลกระทบ และก่อให้เกิดความเสียหายไปยังคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งสามารถจำแนกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่และแก้ไขโดยเร่งด่วนเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ปัญหาความเสื่อมโทรมทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบและระดับความรุนแรงของปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาตินั้นจะแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่กระทำร่วม กันต่อทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งขึ้นอยู่กับสมบัติ และลักษณะเฉพาะตัวของสิ่งแวดล้อมธรรมชาติแต่ละชนิด เช่น ปริมาณและรูปแบบของการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ธรรมชาติชนิดและประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการทดแทนของทรัพยากรธรรมชาติ ความเปราะบางของสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2. ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม ผลสืบเนื่องจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม ทั้งในลักษณะปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมธรรมชาติในลักษณะผลกระทบทางอ้อม ส่วนปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้น จะส่งผลกระทบโดยตรงต่อมนุษย์ โดยส่วนใหญ่เป็นมลพิษที่มักเกิดขึ้นจากการพัฒนาโดยขาดการวางแผน หรือขาดเทคโนโลยีในการดำเนินงานที่เหมาะสม

ปัญหาสังคมที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ จะเห็นได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้นไป ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มนี้ที่ได้รับความสนใจระดับโลก คือ ทรัพยากรธรรมชาติด้านอากาศ โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ทรัพยากรอากาศในพื้นที่ธรรมชาติ ทรัพยากรอากาศในเขตชุมชนชนบท ทรัพยากรอากาศในเมือง ซึ่งในพื้นที่ธรรมชาติและพื้นที่ชุมชนชนบท ไม่ปรากฏกิจกรรมที่ทำลายคุณภาพอากาศอย่างรุนแรงและชัดเจน ส่วนในพื้นที่เขตเมืองจะมีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งเพื่ออำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิตและกิจกรรมการประกอบอาชีพ และปัญหาของทรัพยากรอากาศในเขตเมืองจะมีความรุนแรงมากกว่าในเขตพื้นที่ธรรมชาติและในเขตชนบท

2. ปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ที่ได้รับความสนใจทั้งในระดับโลก ระดับภูมิภาคและระดับชาติที่สำคัญที่สุด คือ ทรัพยากรป่าไม้ของโลกเพราะในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ของโลกโดยการเปลี่ยนสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินไปเป็นในรูปต่าง ๆ เช่น ที่อยู่อาศัย พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่อุตสาหกรรม ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วยทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรดิน ทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรสัตว์ป่า

ในสภาพการณ์ที่มีความเสี่ยงของโลกที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาตินั้นจะต้องมีวิธีคิดเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง โดยที่เข้าสู่กระบวนการเริ่มต้นของความเสื่อมสภาพของทรัพยากรธรรมชาติ อันเกิดจากสาเหตุของการถูกทำลาย และส่งผลกระทบต่อระบบวงจรของธรรมชาติรวมทั้งมนุษย์ด้วย ซึ่งจะได้กล่าวตามลำดับของแต่ละสาเหตุ ดังนี้ คือ

1) การเพิ่มจำนวนของประชากร ทำให้ความต้องการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความต้องการผลิตอาหารมากขึ้นด้วยการเพิ่มพื้นที่ทำกินทางการเกษตรขึ้นอย่างรวดเร็วจนมีการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์

2) พัฒนาการทางเศรษฐกิจ และอุตสาหกรรม โดยปราศจากการวางแผนการจัดการที่ดี และไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ทั้งนี้ เนื่องจากยังไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบ และหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับการส่งเสริม และอนุรักษ์ธรรมชาติ ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติโดยทั่วไป

3) การขยายตัวของชุมชนเมือง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เนื่องจากการขยายตัวของชุมชนเมืองขาดการวางแผนผังเมืองที่เหมาะสมไว้ล่วงหน้า การใช้ที่ดินผิดประเภท เกิดปัญหาการจราจรติดขัด การขาดแคลนสิ่งสาธารณูปโภค และการบริการต่าง ๆ มีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมทางสังคม และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเมือง

4) การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสร้างเขื่อนนอกประสงค์เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า ทำให้สูญเสียพื้นที่ป่าไม้ ถิ่นอาศัยของสัตว์ป่า รวมทั้งเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดการขยายตัวของชุมชนเมืองและการพัฒนาอุตสาหกรรม ทั้งนี้ ความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาปัจจัยสนับสนุนอื่น ๆ เช่น ระบบการคมนาคมขนส่ง สาธารณูปโภค และสาธารณูปการ การพัฒนาบุคลากร และระดับการศึกษาเป็นต้น กล่าวคือ การพัฒนาอุตสาหกรรมมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วจนกระทั่งโครงสร้างพื้นฐาน และปัจจัยสนับสนุนอื่น ๆ พัฒนาไปไม่ทัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นคือ เกิดการกระจุกตัวของภาคอุตสาหกรรม ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติจึงทวีความรุนแรงขึ้นในบางพื้นที่

5) การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งในส่วนของการผลิตทางการเกษตร และการผลิตในภาคอุตสาหกรรมทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของคุณภาพดิน และมลพิษสิ่งแวดล้อมในรูปแบบต่าง ๆ

6) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรสัตว์ป่านั้น อาจประสบปัญหาความเสื่อมโทรมเนื่องจากปัจจัยภายใน กล่าวคือ ข้อจำกัดทางพันธุกรรมที่เกี่ยวข้องกับจำนวนประชากรเป็นสำคัญ

ประยงค์ เนตยารักษ์ (2527) ได้กล่าวถึงปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะทรัพยากรดินและน้ำ สืบเนื่องมาจากปัญหาสำคัญ 2 ด้าน คือ

1. ปัญหาความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปัญหาที่ค่อนข้างจะรุนแรงเกี่ยวกับปัจจัยที่ดินในปัจจุบัน คือ ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยอย่างน้อย 4 ประการ คือ

(1) เกษตรกรปลูกพืชต่อเนื่องกันหลายปี ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินหรือแร่ธาตุที่มีอยู่ถูกพืชดูดซึมไปหมด

(2) ป่าไม้ถูกทำลายไปมาก เมื่อฝนตกลงมาจะไหลลงสู่ที่ต่ำหรือแม่น้ำลำคลองอย่างรวดเร็ว น้ำได้พัดพาแร่ธาตุหรือปุ๋ยที่อยู่ตามหน้าดินไปด้วย

(3) การเตรียมดินที่ไม่ถูกวิธีโดยการไถพรวนตามทิศทางการลาดเขา เมื่อฝนตกลงมา น้ำก็จะไหลชะเอาหน้าดินลงสู่ที่ต่ำเร็วขึ้น

(4) กระแสลมและเครื่องจักรที่ใช้เตรียมดินขนาดใหญ่ มีส่วนทำให้หน้าดินถูกพัดพาไป

2. ปัญหาการใช้ปัจจัยอื่น ๆ ร่วมผลิตกับที่ดิน เพื่อผลิตหรือเพิ่มปริมาณในการผลิตสินค้าเกษตร โดยการใช้หรือเพิ่มปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เข้าไปร่วมผลิตกับปัจจัยที่ดิน เกษตรกรจะใช้ปัจจัย

อื่น ๆ น้อยลง ซึ่งจะทำให้ผลผลิตต่อไร่หรือประสิทธิภาพของที่ดินต่ำ ถ้าเกษตรกรเช่าที่ดินทำกิน ไม่มีเอกสารรับรองสิทธิในที่ดินทำกิน ขนาดการชลประทาน ราคาผลผลิตต่ำหรือขาดแคลนเงินทุน

(1) การเป็นผู้เช่า การดูแลดินหรือน้ำดิน ผู้เช่าจะพยายามลดต้นทุนในการดูแลที่ดินมากกว่าเจ้าของที่ดิน

(2) การไม่มีเอกสารรับรองสิทธิในที่ดินทำกิน

(3) การขาดการชลประทานส่งผลทำให้ผลผลิตต่ำ

(4) การขาดแคลนเงินทุน

ปัญหาที่ทำให้ประสิทธิภาพของที่ดินหรือผลผลิตต่อไร่ต่ำ ในขณะที่ผลประโยชน์จากการใช้ที่ดินเพียงส่วนน้อยที่ไหลกลับไปสู่ภาคเกษตรกรรม โดยผ่านโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐ เช่น โครงการปฏิรูปที่ดิน การออกโฉนดที่ดิน การชลประทาน การพยุงและประกันราคาพืชผลและโครงการสินเชื่อการเกษตร เป็นต้น

ฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นจากการใช้พลังงานในรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งกระบวนการผลิต การบริโภคสินค้าและบริการของสาธารณชน ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ ถึงแม้จะมีวิทยาการหรือเทคโนโลยีอย่างไรก็ตาม ย่อมก่อให้เกิดของเสียในชนิด ลักษณะ และปริมาณที่แตกต่างกัน ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติสืบเนื่องจากข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติที่ลดน้อยลงทุกขณะ แต่การเติบโตของภาคเศรษฐกิจ การเมือง การบริโภค ฯลฯ ทวีการเติบโตมากยิ่งขึ้น การแย่งชิงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติปรากฏให้เห็นในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นเรื่องน้ำ ที่ดิน และป่าไม้ เป็นต้น ระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรมและระหว่างเมืองกับชนบท ปัญหาเรื่องการจัดการน้ำเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคเพื่อทำการเกษตร เพื่อการประปา เพื่ออุตสาหกรรม หรือเพื่อการผลิตพลังงานไฟฟ้า แนวโน้มความต้องการน้ำเพื่อตอบสนองความต้องการในด้านต่าง ๆ มีอัตราการเพิ่มที่สูงขึ้น ในขณะที่แหล่งน้ำกลับมีปริมาณน้ำที่จำกัดรวมทั้งสถานะการขาดแคลนน้ำเนื่องจากสาเหตุต่าง ๆ ด้วยข้อจำกัดด้านนี้ นำไปสู่การแสวงหาแนวทางในการจัดการบริหารน้ำ การจัดหาหรือการก่อสร้างโครงการใหม่ เพื่อให้กักเก็บน้ำได้มากขึ้น โดยกล่าวอ้างถึงการจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ และการสร้างคุณภาพในระยะยาว โดยครอบคลุมภาคการใช้น้ำเพื่อการบริโภค อุปโภค เพื่อการเกษตร เพื่อการประปา เพื่ออุตสาหกรรม และเพื่อการผลิตพลังงานไฟฟ้า

2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา การเพิ่มของประชากรมนุษย์มีมากขึ้น ส่งผลให้ความต้องการปัจจัยสี่เพิ่มตามมาด้วยอย่างไม่มีการจำกัด ซึ่งเป็นผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติประสบกับปัญหาการขาดแคลน ปัญหาเสื่อมสภาพ ซึ่งทรัพยากรดังกล่าวสามารถที่จะนำมาใช้สอยใหม่ได้โดยผ่านกระบวนการสมัยใหม่ทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่บางชนิดก็หมดสิ้นไป ทั้งนี้ ประชากรมีการกระจายครอบคลุมพื้นโลกหนาแน่นอยู่เป็นหย่อม ๆ ตามบริเวณที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเอื้ออำนวย ถ้าหากนำจำนวนประชากรของโลกไปเฉลี่ยกับพื้นผิวโลกที่สามารถนำมาใช้เพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งมีอยู่รวมเศษหนึ่งส่วนสามของพื้นที่ทั้งหมด ความหนาแน่นของประชากรโลกจะเพิ่มเป็น 91 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตร จากการที่พลเมืองของโลกเพิ่มขึ้นตลอดเวลาและมิได้สัดส่วนกับปริมาณทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏอยู่ จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติหลายชนิดถูกทำลายไปและทวีความรุนแรงมากขึ้นอย่างไม่รู้ตัว จากความต้องการของมนุษย์ขั้นมูลฐานอันได้แก่ ปัจจัย 4 ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลงทั้งปริมาณและคุณภาพ

นิวติ เรืองพานิช (2546) ได้กล่าวถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างในด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในโลก ความหลากหลายของชนิดพืชและสัตว์ ตลอดจนทรัพยากรอื่น ๆ จะผันแปรไปตามลักษณะภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นล้วนมีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์เป็นอันมาก มนุษย์เองก็มีอิทธิพลทำให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต้องเปลี่ยนแปลงไป ที่ใดก็ตามที่มนุษย์เข้าไปถึง สิ่งแวดล้อมที่นั่นก็จะถูกเปลี่ยนแปลงเสมอ ระบบธรรมชาติเป็นระบบที่สลับซับซ้อนและมีเสถียรภาพต้องใช้เวลาวិวัฒนาการมานานนับล้าน ๆ ปี การรบกวนระบบธรรมชาติมากจนเกินไปย่อมมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์อย่างแน่นอน ประชากรเพิ่มขึ้นทรัพยากรลดน้อยลงเกิดการขาดแคลนและความยากจน จำเป็นต้องอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาช่วยพัฒนา ทำให้เกิดปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมติดตามมา เหตุแห่งปัญหาจึงอยู่ที่จำนวนประชากรมีมากเกินไป

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536) อ่างใน คณิต สุขรัตน์ (2550) กล่าวถึงหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบอยู่ 3 องค์ประกอบ คือ จำนวนประชากร จาก การเพิ่มประชากรของไทยอย่างรวดเร็ว ประเด็นที่สำคัญคือ ประชากรส่วนใหญ่ยังต้องดำรงชีพด้วยการเกษตร ความหวังที่รัฐจะสร้างภาคอุตสาหกรรมขึ้นมารองรับประชากรในพื้นที่เพิ่มขึ้นไม่บรรลุผลอย่างน้อยที่สุดในขณะนี้

1. ปริมาณทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินในประเทศไทยมีอยู่เท่าเดิม มิให้มีการขยายออกไปแต่ประการใด นอกจากนั้นประเด็นปัญหาสำคัญคือรัฐ เท่าที่ผ่านมายังไม่สามารถจัดให้มีการจัดระบบการถือครองที่ดินใหม่ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมาได้

2. ระบบเศรษฐกิจการเมือง กฎหมาย สังคม วัฒนธรรม และระบบนิเวศ ในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา เศรษฐกิจของประเทศเติบโตขึ้นมาบนพื้นฐานของการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นหลัก แต่ประเด็นที่น่าจะให้ความสนใจเป็นพิเศษคือธุรกิจการเกษตรเติบโตขึ้น แต่ผู้ผลิตในระดับพื้นฐาน คือ ชาวไร่ ชาวนา ตามชนบทประสบกับปัญหาหนี้สิน ปัญหาการสูญเสียที่ดิน การไถ่ทำกิน และตกอยู่ในสภาพผู้บุกรุกพื้นที่ป่าของรัฐ เป็นต้น

ดำรงศักดิ์ ชัยสนิท (2537) ได้ทำการศึกษา วิเคราะห์ คิดค้นและวิจัย เพื่อหาวิธีการในการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในโลกมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อตอบสนองความต้องการที่จะก่อให้เกิดความสะดวกสบายและความพึงพอใจแก่นุชนัย สังคม ชุมชนและประเทศ โดยมีวิธีการจัดการ ดังนี้

1. การหมุนเวียนนำกลับมาใช้และนำกลับไปผลิตใหม่ (Recycle) โดยวิธีการรวบรวมเศษโลหะ กระดาษ พลาสติกและเศษแก้วจากขยะให้แก่โรงงานอุตสาหกรรม นำเอาไปผลิตใหม่หรือใช้ใหม่ เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการทำขยะได้อีกด้วยการหมุนเวียนผ่านกระบวนการเทคโนโลยีขั้นสูง ให้เจ้าของอาคารบ้านเรือนทำการแยกขยะ และนำผลิตภัณฑ์เดิมกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง
2. การลดขยะที่ไม่จำเป็นด้วยการผลิตสินค้าที่มีอายุยืนยาว การสินค้าที่ซ่อมแซมได้ง่าย
3. การประหยัดพลังงาน ด้วยวิธีการใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่าในทุกขั้นตอน พึงพาการใช้พลังงานที่ทดแทนใหม่ได้ การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้พลังงาน
4. การใช้พลังงานทดแทน เช่น พลังงานจากแสงอาทิตย์ พลังงานลม พลังงานน้ำ พลังงานความร้อนจากมหาสมุทร พลังงานความร้อนใต้พิภพ และพลังงานจากมวลชีวภาพ

อำนาจ เจริญศิลป์ (2543) เสนอแนวความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องพิจารณาถึงกระบวนการจัดการที่มีประสิทธิภาพโดยเฉพาะส่วนที่มีความจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของมนุษยชาติ ดังนี้

1. ต้องการให้มีทรัพยากรธรรมชาติสำหรับมนุษย์ได้ใช้สอย และพึงพิงในการดำรงชีวิตทั้งปวง 4 ความสะดวกสบายและความปลอดภัยของชีวิต ซึ่งการจัดการที่ถูกต้องในทรัพยากรธรรมชาติจะสามารถทำให้การให้ผลแบบยั่งยืนตลอดไป
2. การจัดการนั้นมุ่งหวังที่จะให้ทรัพยากรธรรมชาติที่ประกอบกันอยู่ภายในระบบมีศักยภาพในการให้ผลแบบยั่งยืนอย่างถาวร และเป็นไปเพื่อความมั่นคง
3. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะบรรจุแนวทางปฏิบัติในการควบคุมของเสีย (waste) มิให้เกิดขึ้นภายในระบบสิ่งแวดล้อม

4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติควรยึดหลักอนุรักษ์วิถีมาเป็นพื้นฐาน

5. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีการจัดองค์ประกอบภายในระบบสิ่งแวดล้อม หรือระบบนิเวศให้มีชนิด ปริมาณของแต่ละชนิด และสัดส่วนของสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศให้มีชนิด ปริมาณของแต่ละชนิด และสัดส่วนของสิ่งแวดล้อมในระบบให้ได้มาตรฐานธรรมชาติที่ทุก ๆ สิ่งทุกชีวิตในระบบสามารถอยู่ได้อย่างเป็นสุข

6. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีความมุ่งหวังที่จะทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์และสิ่งที่เกี่ยวข้องดีขึ้น เช่น ปัจจัยทางการศึกษา เศรษฐกิจ สภาพสังคม เชื้อชาติ สภาพภูมิศาสตร์ สถานภาพทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นและความพอใจ

แนวคิดนี้ เป็นการพยายามจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน เช่น การจัดการทรัพยากรดิน แร่ธาตุ น้ำ อากาศ พลังงาน ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ สถานทีนันทนาการ สารเคมี ขยะ เป็นต้น

สุโขทัยธรรมาธิราช (2544) เสนอแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละระบบเศรษฐกิจจะมีวิธีการจัดการที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมจะใช้กลไกราคาและระบบการแข่งขันแบบเสรีนิยมช่วยในการตัดสินใจ โดยรัฐบาลแทบจะไม่เข้ามาควบคุมการดำเนินงานของเอกชนเลย ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจแบบวางแผน ธรรมชาติในทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดจะเป็นของรัฐ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิดจะใช้การวางแผนจากส่วน กลางเป็นหลักในการดำเนินการแทนการใช้กลไกราคา เอกชนจะไม่มีเสรีภาพในการตัดสินใจว่าจะใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร ส่วนระบบเศรษฐกิจแบบผสมจะใช้กลไกราคา และการแข่งขันซึ่งเป็นจุดเด่นของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและใช้แผนซึ่งควบคุมโดยรัฐซึ่งเป็นที่ใช้กันอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบวางแผนโดยการนำมาใช้ร่วมกันตามความเหมาะสมของแต่ละสังคม

ฉะนั้น แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ก่อให้เกิดแนวทางที่จะจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในแต่ละพื้นที่ของโลก โดยได้มุ่งประเด็นไปที่ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชุมชน กระตุ้นให้เกิดความตระหนักต่อวิธีการ วิถีปฏิบัติ เพื่อสร้างความสมดุลต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีความแปรเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม สภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ ของแต่ละพื้นที่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด สิ่งที่มีอิทธิพลมากที่สุดน่าจะเป็นฝีมือของมนุษย์ เพราะทุก ๆ วัน ทุก ๆ ปี การเพิ่มของประชากรมนุษย์ก็มีให้เห็นมากขึ้นอย่างมหาศาล แต่ปริมาณของทรัพยากรธรรมชาตินั้นมีอยู่อย่างจำกัด แม้มนุษย์จะพยายามทำให้เกิดการรองรับในระบบเศรษฐกิจ การเมือง กฎหมาย สังคม วัฒนธรรมและระบบนิเวศ มนุษย์ก็ต้องรู้จักนำทรัพยากร

ธรรมชาติที่เสื่อมสภาพแล้วมาผลิตใช้ใหม่เพื่อลดปัญหาการทำลาย ใช้พลังงานทดแทนเพื่อลดปัญหาเรื่องพลังงานจะได้ประหยัดพลังงานก็ต้องใช้กระบวนการที่ไม่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต โดยที่จัดการให้ถูกต้องแก่การใช้สอยโดยใช้ระเบียบปฏิบัติที่เหมาะสม โดยที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่จะทำให้การใช้สอยทรัพยากร ธรรมชาติมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ระบบนิเวศที่ประกอบด้วยโครงสร้าง (structurs) และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบตัวกันขึ้นเป็นรูปร่างหน้าตาของระบบนิเวศและการทำงานตามบทบาทหน้าที่ (function) ในการให้บริการที่เป็นประโยชน์กับมนุษย์

2.4 หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

วิชัย เทียนน้อย (มปป.) ได้กล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติหลายร้อยหลายพันชนิดในประเทศไทยและทั่วโลก มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยมีสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวได้ มักอยู่เป็นกลุ่มเป็นระบบหรือเป็นพวก จึงไม่ต้องสงสัยถึงคุณสมบัติและเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสิ่งแวดล้อมแต่ละประเภท ต่างก็จะแสดงออกของตนเองทำให้เกิดความสับสนและสับสนซับซ้อนในการอยู่ร่วมกัน แต่ก็ก็จะแสดงออกเป็นภาพรวมของกลุ่มหรือระบบอย่างชัดเจน โดยมีหลักการที่สำคัญดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ไม่หมดสิ้น (Non-Exhaustion Natural Resoures) คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อร่างกายและสิ่งมีชีวิตอย่างยิ่งถ้าทรัพยากรเหล่านี้ขาดแคลน มีน้อยลง หรือเจือปนด้วยสารพิษ หรือมีมากเกินไปก็ส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยหลักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วย

1.1 ต้องควบคุมและป้องกันมิให้ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้ปราศจากสิ่งปนเปื้อน

1.2 ต้องควบคุมและป้องกันมิให้เกิดปัญหามลพิษจากกระบวนการอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และชุมชน มลสารที่เกิดจากกระบวนการเหล่านี้อาจทำการปนเปื้อนอากาศโดยตรงหรือทางอ้อมได้ทั้งนั้น

1.3 ที่ใดมีมลสารที่เป็นพิษปนเปื้อนในอากาศ หรือสกัดกั้นแสงอาทิตย์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องขจัดให้หมดสิ้น อาจทำได้โดยการขจัดโดยวิธีการทางเคมี ฟิสิกส์ หรือทางชีววิทยาโดยตรง หรือทำโดยอ้อม เช่น ปลูกต้นไม้ ปิดช่องว่างการระบาย เป็นต้น

1.4 ให้การศึกษาแก่ประชาชนถึงวิธีการควบคุมและป้องกัน ตลอดจนผลดีผลเสียเกี่ยวกับสิ่งปนเปื้อนของมลสารที่มีต่อทรัพยากร โดยให้การศึกษาตั้งแต่พื้นฐานของทรัพยากร

ประเภทนี้ ปัญหาและที่มาของแหล่งปัญหา แนวทางแก้ไขและมาตรการให้ประชาชนสามารถมีความรู้ความเข้าใจและสามารถแก้ปัญหาได้

1.5 ใช้กฎหมายควบคุมการกระทำใด ๆ ที่จะมีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทุกรูปแบบ ควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ที่ควบคุมสารที่สามารถจะไม่ทำให้เกิดการแปดเปื้อนของมวลสารจนเป็นพิษต่อมนุษย์ สัตว์ และพืช รวมไปถึง สิ่งอื่น ๆ เช่น ทำลายบ้านเรือน โบสถ์ วิหาร และโบราณสถาน

2. ทรัพยากรธรรมชาติทดแทนได้ (Renewable Natural Resources) คือ ระบบนิเวศจะมีชนิด ปริมาณ สัดส่วนและการกระจายขององค์ประกอบที่ประกอบตัวกันขึ้นเป็นโครงสร้างจะมีผลทำให้ระบบนิเวศทำงานตามหน้าที่แตกต่างกันไปซึ่งส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อมนุษย์หรือสัตว์นั้น บางชนิดสามารถทดแทนได้ ซึ่งทรัพยากรประเภทนี้มักจะมีมากและจำเป็นยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต เช่น ใช้น้ำเป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม แม้แต่เวลาหลับหรือพักผ่อนสำหรับหลักการจัดการดังนี้

2.1 ต้องจัดให้ระบบนิเวศหรือระบบสิ่งแวดล้อมมีองค์ประกอบภายในที่มีชนิดและปริมาณได้สัดส่วนซึ่งกันและกันในเกณฑ์มาตรฐานธรรมชาติ

2.2 การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ จะต้องใช้เฉพาะส่วนที่ออกงอก หรือส่วนที่เพิ่มพูนเท่านั้น จำนวนการใช้ประโยชน์ จำนวนที่มีการทดแทน และจำนวนที่ออกในแต่ละอย่างมีความยั่งยืน

2.3 การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้อย่างถาวรนั้นถ้าจะต้องมีการใช้ทรัพยากรเฉพาะส่วนที่เพิ่มพูนแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องควบคุมและป้องกันให้สต็อกของทรัพยากรธรรมชาติมีศักยภาพในการให้ผลิตผลหรือส่วนเพิ่มพูนอย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 จะต้องมีการผลิตทดแทน โดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และมีระเบียบกฎเกณฑ์และข้อบังคับที่ดี มิให้เกิดมลพิษทางสิ่งแวดล้อมจนเป็นอันตรายต่อทรัพยากรนั้นและต่อมนุษย์ด้วย

2.5 จะต้องยึดหลักอนุรักษ์วิทยาเป็นสำคัญคือใช้ตามเหมาะสม ประหยัด บำรุงซ่อมแซม และการฟื้นคืนสภาพส่วนที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นแล้วค่อยนำไปใช้

3. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป (Exhaustion Natural Rources) คือ มนุษย์มีความสุขสบายจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในยุคหลัก ๆ มักจะทำให้เกิดความฟุ้งเฟ้อขึ้นนั่นคือ ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ได้แก่ น้ำมันปิโตรเลียม แก๊สธรรมชาติ และสินแร่ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้ไม่มีความจำเป็นต่อชีวิตมากนัก ไม่มีทรัพยากรเหล่านี้มนุษย์ก็สามารถอยู่ได้ หลักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้เน้นหนักทางการประหยัดและจัดไม่ให้เกิดการสูญเสีย ดังนี้

3.1 จะต้องใช้เทคโนโลยีที่มีประสิทธิภาพ ป้องกันมิให้เกิดการสูญเสียจากกระบวนการนำทรัพยากรเหล่านี้มาใช้

3.2 ใช้ตามความจำเป็น หรือใช้วัสดุอื่นแทน

3.3 นำส่วนที่เสียแล้วมาใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่า

3.4 ต้องควบคุมและป้องกันของเสียที่เกิดขึ้นให้มีน้อยหรือไม่มีเลย

หลักการสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอยู่ที่การถนอมเพื่อคงสภาพทั้งปริมาณ และคุณภาพด้วยการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด การบูรณะฟื้นฟูที่ได้รับ ความเสียหายจากหลากหลายสาเหตุให้กลับคืนสู่สภาพเดิม แต่เป็นการทำให้กับทรัพยากร ธรรมชาติเหล่านั้นนำมาใช้ใหม่ โดยเฉพาะกับแร่ธาตุบางชนิด การเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้งาน เช่น พลังงานน้ำนำมาผลิตไฟฟ้า เครื่องจักรกลแทนพลังงานมนุษย์ นำสิ่งอื่นมาทดแทน ซึ่ง สามารถทดแทนได้บางชนิดเท่านั้น การสำรวจแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มเติม เป็นการหาแหล่ง ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มเติมเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นการค้นหาทรัพยากรธรรมชาติที่หลงเหลืออยู่ ภายในผิวโลกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษย และการประดิษฐ์ของเทียมขึ้นใช้ ช่วยลดภาระ ที่ทรัพยากรธรรมชาติบางชนิดถูกนำมาใช้สอยให้น้อยลง หรือหมดไปในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น้ำมันปิโตรเลียม ก๊าซธรรมชาติ และสารกัมมันตภาพรังสี ถ้าเกิดขึ้นต้องหาทางจัดให้ได้ มิฉะนั้น แล้วจะมีปัญหาสิ่งแวดล้อมต่อมนุษย์ สัตว์ และพืชในระบบนิเวศขึ้นได้ วิธีการควบคุม และป้องกันนั้น อาจทำได้โดยใช้เทคโนโลยี ที่มีประสิทธิภาพ

ฉะนั้น ทรัพยากรธรรมชาติทั่วโลกมีความเห็นเฉพาะของแต่ละประเภทที่ชุมชนควรจะ ตระหนักในความเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละประเภททั้งที่ใช้แล้วหมดไปและใช้แล้วไม่สิ้นสุด เพื่อลดปัญหาของสิ่งแวดล้อมก็ต้องหามาตรการในการควบคุมและป้องกันมิให้ถูกทำลายไป มากกว่าที่เป็นอยู่โดยที่ชุมชนต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง และสร้างบทบาทหน้าที่ในการที่จะพิทักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมไม่ให้มีสิ่งปนเปื้อน เช่น มลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือ ไม่ให้ถูกทำลายโดยฝีมือของคนในชุมชนเองหรือคนนอกชุมชน และเห็นคุณค่าของทรัพยากร ธรรมชาติแต่ละประเภท โดยใช้สอยตามความจำเป็นและให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

2.5 แนวคิดวิถีชีวิตชุมชน

การดำรงชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะเป็นไปตามสภาพแวดล้อมและความเชื่อส่งเสริมให้เกิดความเป็นอันเดียวกันจนแยกกันไม่ออก เป็นการผสมกลมกลืนไปด้วยกันกับความเชื่อ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถูกกำหนดขึ้นโดยคนในชุมชน จนเป็นที่มาของแบบแผนทางสังคมในแต่ละชุมชน

สังคมที่จะพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนได้นั้น จะต้องเปลี่ยนรูปแบบของแนวคิดที่รอรับการช่วยเหลือจากองค์กรภายนอก เช่น องค์กรจากภาครัฐ และเอกชน ดังที่ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2537) ได้พยายามอธิบายถึงชุมชนว่า ชุมชนคือคำตอบของการตอบสนองความต้องการพื้นฐานความเป็น “มนุษย์” เพราะมนุษย์มีลักษณะที่ต้องดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน ในรูปลักษณะที่ใหญ่กว่าครอบครัว แต่เล็กพอที่จะมีความสัมพันธ์ที่แท้จริงนั้นคือมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มในระดับชุมชน เพื่อสามารถพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้และช่วยสนับสนุนส่งเสริมกันในทางที่ดี

อมรรัตน์ อุดมเรืองเกียรติ (2546) ได้ให้ความหมายของชุมชนไว้ว่า “ชุมชน” (Community) หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความหมายอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นชุมชนเดียวกัน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) ได้ให้ความหมายชุมชนไว้ว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งที่อาศัยอยู่พื้นที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อผลประโยชน์ กิจกรรมและมีคุณสมบัติอื่น ๆ ที่คล้ายคลึงกัน คุณลักษณะเหล่านี้มีลักษณะเด่นเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกนั้นตระหนักและเกี่ยวเนื่องกัน

ชยันต์ วรรณะภูมิ (2536) ได้กล่าวอธิบายชุมชนว่าหมายถึง การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

กาญจนา แก้วเทพ (2538) ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและใหญ่กว่าระดับหมู่บ้านและผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมี การดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

ประเวศ วะสี (2541) ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ รวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน

ฉะนั้น คำว่า “ชุมชน” จึงหมายถึง กลุ่มคนที่อยู่อาศัยร่วมกันเป็นกลุ่มก้อนที่มีความต้องการในปัจจัย 4 เพื่อตอบสนองต่อการดำรงชีพ มีแนวคิด ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และอาชีพที่ใกล้เคียงกัน หรือความเอื้ออาทรต่อกันซึ่งอาจผิดแผกแตกต่างจากความเชื่อของตนก็ได้ รวมทั้งกลุ่มเครือญาติ และกลุ่มคนที่ผสมผสานกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

จิราพร ขุนศรี (2541) ได้อธิบายถึง การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการทางสังคม (Social Process) ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อชนกลุ่มหนึ่งยอมรับวัฒนธรรมจากชนอีกกลุ่มหนึ่งไปในการดำเนินชีวิต ในทางสังคมวิทยามีมุมมองที่แตกต่างกันซึ่งอธิบายการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม หมายถึง กระบวนการที่กลุ่มคน ซึ่งมักจะได้แก่ ชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มที่มีการอพยพเข้าไปอยู่ในสังคมใหม่ ได้มีการติดต่อกับชนกลุ่มใหญ่ในสังคมจนกระทั่งดูดซึมหรือรับเอาวัฒนธรรมของสังคมนั้นอย่างสมบูรณ์ ซึ่งหมายถึง การรับเอาแบบแผนพฤติกรรม ความคิด ทักษะ ความเชื่อของคนในสังคมส่วนใหญ่ จนไม่มีลักษณะประจำเชื้อชาติเดิมปรากฏให้เห็น

การอธิบายวิถีชีวิตของชุมชนได้นั้นก็ต้องทำความเข้าใจถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของชุมชนให้กลมกลืนกับสภาพความเป็นจริง ทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคม และความแตกต่างทางชาติพันธุ์การดำเนินชีวิต เพื่อแสดงให้เห็นจินตภาพของวิถีการใช้ชีวิตที่แตกต่างกันของกลุ่มคน ซึ่งสามารถพิจารณาตามรูปลักษณะทางวัฒนธรรมชุมชน ฉะนั้น วิถีชีวิตชุมชนจึงเป็นไปตามวัฒนธรรมชุมชนที่ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2537) ได้อธิบายวัฒนธรรมชุมชนว่าเป็นระบบคิด ระบบคุณค่า และอุดมการณ์ที่ชุมชนได้ตั้งไว้ กลั่นกรองและสืบทอดต่อเนื่องกันมา สำหรับประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขด้านที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีการตั้งถิ่นฐาน และเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวิถีการผลิต โดยเฉพาะสังคมกสิกรรมกำหนดลักษณะการจัดตั้งสังคมของหมู่บ้าน โดยที่ให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิต ดังนี้

1. ให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนของสังคมส่วนรวมมากกว่าประโยชน์สูงสุดของผลผลิต
2. ให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน
3. ให้ความสำคัญแก่การสืบสายเลือดสถาบันครอบครัว เครือญาติ และชุมชนขนาดเล็ก

การใช้ชีวิตของชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องการเกษตร ดังที่ เสรี พงศ์พิศ อ้างใน ประยงค์ รัตนรงค์ (2547) ได้กล่าวอ้างถึงการบุกเบิกการทำเกษตรว่าเป็นการผสมผสาน ขุดบ่อ เลี้ยงปลาไม่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเหมือนคนอื่น คนเหล่านี้ถูกหาว่าบ้า แต่วันนี้สถานการณ์เปลี่ยนไป

คนบ้าอยู่ดีก็คิดว่า คนที่ไม่เรียกว่าบ้าเสียอีก และในความเป็นจริงแล้วหากได้ศึกษาถึงความ เป็นมาของประเทศพัฒนาแล้ว เราจะพบว่า รากฐานการพัฒนาสังคมเหล่านั้น คือ “เกษตรกร” หรือ คนที่เรา หมายถึง “ชาวบ้านธรรมดา”

สังคมไทยตั้งแต่อดีตกาล เป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับความเป็นชุมชนหมู่บ้าน ความเป็นญาติมิตรช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งเป็นน้ำใจทั้งดงาม เปี่ยมด้วยความรักและมีไมตรีให้กันและกัน ดังที่ สุวัฒน์ คงแป้น (2549) ได้อธิบายวิถีไทยว่า เกิดจากผู้คนในหมู่บ้านได้ร่วมกันบ่มเพาะ จนยัง รากลึกเป็นเสาหลักของชุมชนหมู่บ้านที่มั่นคง ไม่ว่าจะเป็นวิธีการผลิตที่เป็นไปเพื่อการพึ่งตนเอง และเอื้อต่อธรรมชาติศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านทั้งดงาม แฝงไปด้วยภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น มีเอกลักษณ์เฉพาะตลอดจนความเชื่อที่เต็มไปด้วยอุบายให้คนมีความรักต่อกันและเอื้อต่อธรรมชาติ รอบ ๆ ตัว

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547) ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตชุมชนว่า ชุมชนมีวัฒนธรรมของคนอยู่ แล้ว คือ มีระบบคุณค่าที่รวบรวมมาได้จากประวัติศาสตร์ เป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติ ของชุมชนนั้น ๆ เป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาของชุมชนที่ชาวบ้านสรุปขึ้นมาของวัฒนธรรมชุมชนคือการให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และแก่การผสมกลมกลืน

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2543) กล่าวถึงความสำคัญของความเป็นชุมชนว่า การที่กลุ่มคน ได้สร้างสรรค์ บางสิ่งบางอย่างขึ้นด้วยตนเอง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างกัน คุณลักษณะหรืออัตลักษณ์ และการทำงานร่วมกัน ความเป็นชุมชนไม่ใช่สิ่งคงที่ อยู่ตลอดเวลา อาจเกิดขึ้นและสลาย ไปได้ บางขณะก็มีความเข้มแข็งเพื่อเผชิญสถานการณ์ที่ยุ่งยาก บางขณะอาจจะไม่มีพลัง และสูญสลายไปหรืออาจฟื้นตัวขึ้นมาใหม่อีกก็ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและสภาวะแวดล้อม ต่าง ๆ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547) ได้อธิบายวิถีชีวิตชุมชนว่า วิถีชีวิตชุมชนเมื่อพิจารณาให้ละเอียดจะเห็นได้ว่า อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรอยู่ในระดับสูงโดยเฉพาะในชนบทจึงส่งผลให้ เศรษฐกิจหมู่บ้านจากอดีตที่เคยเป็น “เศรษฐกิจที่มีที่ดินทำกินมากและประชากรน้อย” แปรเปลี่ยน เป็น “เศรษฐกิจที่มีที่ดินทำกินน้อยและประชากรมาก” อย่างไรก็ตามกระบวนการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นมันเกิดขึ้นอย่างเชื่องช้าและสาเหตุส่วนหนึ่งเพราะสมาชิกในครัวเรือนของ หมู่บ้านได้ขยายเนื้อที่เพาะปลูกเข้าไปในป่าสงวนมากขึ้น เพื่อลดแรงกดดันจากการเพิ่มประชากร

แจ็ก พอตเตอร์ อังใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) ได้อธิบายว่า การศึกษาวิถีชีวิต ชุมชนนั้นต้องอาศัยหลักคิดในหลากหลายสาขาวิชาหากพิจารณาให้ครอบคลุมตามแนวทางวิชาการ ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเรื่องโครงสร้างสังคม ซึ่งหมายถึง การจัดระเบียบทางสังคม (Social order) ในรูปแบบต่าง ๆ ทุกอย่างของมนุษย์ที่สามารถแยกออกมาได้ เช่น สถาบัน

กลุ่ม กระบวนการ ฐานทางสังคม ตลอดจนสถานภาพบทบาทและบรรทัดฐานทางสังคม และได้อธิบายถึงวิถีชีวิตชาวนาไทยว่า มีโครงสร้างน้อยเพียง 11 ประการ เท่านั้น คือ

1. วงจรครอบครัวแบบขยาย
2. การนับถือเครือญาติทั้งสองฝ่าย
3. การเป็นเพื่อนและเพื่อนบ้านที่เป็นงานเป็นการ
4. กลุ่มร่วมมือแลกเปลี่ยนแรงงานกัน
5. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อาวุโสกับผู้น้อย
6. การแบ่งชนชั้น
7. การแบ่งคนออกเป็นกลุ่ม สมักรพรรคพวก
8. ฝักฝ่าย
9. ชุมชนหมู่บ้านตามธรรมชาติ
10. หน่วยงานบริการของรัฐ
11. วัด

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2547) ได้อธิบายภาพรวมของชนบทไทยที่ไร้ความเป็นชุมชน โดยมองว่า ชาวบ้านมีความเป็นปัจเจกชนสูงและมักล้มเหลว แม้จากโครงสร้างสังคมทั้ง 11 ประการก็เป็นโครงสร้างแบบหลวม ๆ ไม่ได้ถูกให้ความสำคัญมากนักโดยที่ต้องอธิบายสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชุมชนออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ

1. สาเหตุภายใน (causes from within) สิ่งต่าง ๆ ภายในสังคมที่เป็นตัวเหตุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมมีจำนวนมากด้วยกัน เช่น

1.1 ปัจจัยธรรมชาติ ทั้งยามปกติ เป็นความอุดมสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ของธรรมชาติ และยามไม่ปกติ เช่น วิกฤตภัย อุทกภัย ไฟป่า เป็นต้น

1.2 ปัจจัยทางสังคม เช่น การเพิ่มหรือลดของประชากร การขัดแย้ง การแข่งขัน ความร่วมมือรูปแบบต่าง ๆ ความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของพลเมือง

1.3 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น การประกอบอาชีพ ความต้องการวัสดุอุปกรณ์ในการผลิตสินค้าและบริการ

1.4 ปัจจัยทางการเมือง การออกกฎหมาย การบริการ การทหาร

1.5 ปัจจัยทางวัฒนธรรม เช่น ศาสนา อุดมการณ์ เทคโนโลยี

2. สาเหตุภายนอก (causes from without) สาเหตุประเภทนี้ก็มีไม่น้อย เช่น

2.1 ในยามสงบ มีการติดต่อระหว่างสังคมหลากหลายประเภท เช่น การท่องเที่ยวระหว่างกัน การค้าขายระหว่างกัน การศึกษาอบรมระหว่างกัน การเผยแพร่ศาสนาระหว่างกัน เป็นต้น

2.2 ในยามสงคราม มีการติดต่อระหว่างสังคม ตั้งแต่การขัดแย้งชายแดนระหว่างสองประเทศ ความไม่สงบระหว่างประเทศ ไปจนถึงสงครามแบบต่าง ๆ ตลอดจนมหาสงครามล้วนเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

กิตติภูมิ มีประดิษฐ์ (2543) ได้อธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงขนาดของประชากรว่า นักชีววิทยายุคใหม่มักกำหนดขอบเขตลักษณะเฉพาะของประชากรแต่ละกลุ่มตามขนาดความหนาแน่น การแพร่กระจาย การกระจายตัวและการจำแนกสมาชิกโดยอายุ ถ้าจะมองถึงขนาดของประชากรไม่ว่าจะเป็นประชากรมนุษย์หรือประชากรสิ่งมีชีวิตใดก็แล้วแต่การเกิด (natality) การตาย (mortality) การอพยพเข้า (immigration) และการอพยพออก (emigration) ล้วนแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อขนาดของประชากรทั้งสิ้น

ยุค ศรีอาริยะ (2541) ได้กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงประชากรจึงเป็นเหตุที่มาแห่งเส้นทางวิบัติคือการพัฒนาที่เอาเงินเป็นตัวตั้ง การพัฒนาแบบนี้จะก่อให้เกิดวิกฤติการทำลายตัวเองและทำลายฐานสังคม ทั้งด้านสังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และจิตวิญญาณ

ปาริชาติ วลัยเสถียร อังใน อารณ จันทรังสรรค์,บรรณาธิการ (2544) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมหมู่บ้านไทยหรือชุมชนไทยจะเห็นได้ชัดเจนเมื่อประเทศไทยได้เริ่มมีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกในปีพ.ศ.2504 คือ เริ่มอยากได้ส่วนเกินที่เป็นผลผลิตจากภาคเกษตรไปขายให้ต่างชาติเพื่อเอาเงินมาพัฒนาอุตสาหกรรม สิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชน มี 4 ด้าน คือ

1. รัฐบาลสร้างโครงสร้างพื้นฐานเข้าไป โดยเฉพาะการพัฒนาแหล่งน้ำ เริ่มจากบ่อบาดาล คลองชลประทาน เขื่อน มีการสร้างถนนเข้าไปสู่ชุมชน

2. การพัฒนาเทคโนโลยีทางการเกษตร ให้เกิดการปฏิวัติเขียวขึ้นมามีการใช้พันธุ์พืชใช้ปุ๋ยอะไรใหม่ ๆ ข้าวที่ชาวบ้านเคยปลูกมีเป็นร้อย ๆ พันธุ์ พันธุ์พืชเมืองก็ถูกเปลี่ยนเป็นพันธุ์ กข. ซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวจากห้องทดลอง ชาวบ้านถูกกระตุ้นให้มีการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตสูง

3. สินค้าอุปโภคบริโภคเข้าไปในชุมชนในเวลาเดียวกัน ทำให้ชาวบ้านต้องการเปลี่ยนแปลงลักษณะการดำเนินชีวิต

4. การบริการของรัฐมีความสำคัญมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้การผลิตของชุมชนแบ่งแยกจากเดิมคือ การผลิตการบริโภคเคยรวมอยู่ในชุมชนเดียวกัน เป็นการผลิตเพื่อไปขายให้คนอื่น แล้วก็ไม่ได้บริโภคสิ่งที่ตนผลิตสภาพชุมชนจึงเปลี่ยนแปลงไป เพราะเป็นการผลิตเพื่อให้เกิดกำไรใช้ทุนสูง ต่างจากสังคม

ที่เคยมีมาก่อน เป็นระบบความรู้เพื่อทำมาหากินและอยู่ในชุมชน ปรัชญาการณที่เกิดขึ้นมี 2 ลักษณะ คือ ระบบความสัมพันธ์เปลี่ยนไป ระบบความรู้ พึ่งระบบความรู้ภายนอกสูงมาก

แต่ทั้งนี้ถ้าระบบราชการมาแก้ไขปัญหาระบบความสามารถออกเป็น 3 ระบบ คือ

- (1) ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้น
- (2) ระบบความรู้เก่า หรือภูมิปัญญาชุมชนที่เคยสั่งสมมาเป็นเวลาช้านาน
- (3) การบูรณาการความรู้เก่ากับของใหม่

ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจึงมีพื้นฐานจากความต้องการที่จะให้เกิดขึ้นเอง คือ รัฐและชุมชน เพื่อเข้ามาสู่การพึ่งตนเองของชุมชนด้วยวิถีชีวิตปกติของชุมชนเอง

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538 : 25) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตว่า มักเน้นแนวคิดในเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง เพราะเชื่อว่าเป็นเรื่องของรูปธรรม ที่จะนำไปสู่วิธีการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสมได้ เพราะฉะนั้น การพัฒนาอะไรหรือจะทำอะไรกับมนุษย์จำเป็นต้องหาทางที่จะให้อยู่ในสภาพของความเหมาะสม ให้ได้คุณภาพที่จะธำรงความเป็นมนุษยชาติให้ได้เป็นสำคัญ

เสนห์ จามริก (2544 : 30) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชุมชนว่า อำนาจครอบครองโลกของเหล่ามหาอำนาจอุตสาหกรรม เราก็จะตระหนักถึงวิถีชีวิตชุมชนชนบทที่ต้องได้รับผลกระทบ ถูกรีดรอน ทำลายอิสรภาพ และปัจจัยการดำรงชีวิตรุนแรงยิ่ง ๆ ขึ้นโดยลำดับในยุคล่าอาณานิคม แม้สังคมไทยถูกบีบคั้นให้ต้องเปิดประเทศ อันนำไปสู่กระบวนการปฏิรูปการเมือง การปกครอง สถาปนารัฐชาติและรวมศูนย์อำนาจ ในระดับการปกครองท้องถิ่น ชนชั้นนำไทยก็ยังคงมีวิสัยทัศน์พอจะเล็งเห็นคุณค่าของชุมชนชนบทในฐานะเป็นรากฐานด้านทุนชีวิตอันยั่งยืนของประเพณี สังคมวัฒนธรรมไทยโดยรวม ยังผลให้ชุมชนชนบทไทยคงอิสรภาพในการปกครองตนเองและดำรงรักษาวิถีชีวิต

ดังนั้น ความเป็นชุมชนหรือวิถีชีวิตชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งมีทั้งความกลมกลืนและความขัดแย้ง เปลี่ยนแปลงได้และสามารถผลิตซ้ำและผลิตใหม่ได้ไม่ใช่เป็นอุดมคติ และไม่ใช่เป็นเรื่องของหน่วยที่ติดกับพื้นที่ย่างตายตัว แต่ปรากฏอยู่ในหน่วยที่มีขอบเขตหลายระดับ ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน จนถึงเครือข่ายที่กว้างขวางซึ่งอาจจะซ้อนกันอยู่ได้ ขณะเดียวกันความเป็นชุมชนก็ไม่ใช่หน่วยอิสระที่อยู่โดดเดี่ยว หากดำรงอยู่ในความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกทั้งรัฐ และตลาด

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วรุฒม์ สิริกิม (2546) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการอยู่ร่วมกับป่าของชุมชนกะเหรี่ยง : ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านป่าแป๋ ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน พบว่า ชุมชนบ้านป่าแป๋เป็นกะเหรี่ยงเผ่าปกาเกญอ ที่อพยพมาจากจังหวัดเชียงใหม่โดยเดินข้ามภูเขาเมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว โดยแบ่งกระบวนการอยู่ร่วมกับป่าของชุมชนบ้านป่าแป๋ออกเป็น 2 มิติ คือ มิติทางนามธรรม ได้แก่ ความคิดความเชื่อ ชาวป่าแป๋มีการประยุกต์เชื่อมโยงความมั่นใจในความรู้จากภายนอกมากขึ้นเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ทำให้เกิดการผสมผสานกันระหว่าง ความเชื่อเรื่องผี กับความรู้ทางเหตุผล วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และศาสนา และวิถีคิด ความรู้เกี่ยวกับป่า และการดูแลป่าแป๋มีวิธีคิดต่อป่าว่าเป็นแหล่งน้ำ ต้นน้ำ ที่อยู่อาศัยของสัตว์ เป็นที่พึ่งพิงยังชีพของชาวป่าแป๋ที่ต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ การมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาป่าเป็นสำคัญ ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นทุนสังคมระดับปัจเจกบุคคลที่สำคัญที่ทำให้พวกเขามีสำนึกว่าต้องรักษาที่อยู่ถิ่นของพวกเขา ประกอบกับการให้ความสำคัญ ยอมรับ เคารพ เชื่อฟังผู้นำชุมชนเป็นกลไกทางสังคมที่สำคัญ ในการควบคุมสมาชิกของชุมชน และเมื่อทุกคนเห็นพ้องไปในทางเดียวกัน เครื่องมือต่าง ๆ ที่สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกฎของชุมชน พิธีการบวชป่า จึงดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับในมิติของรูปธรรม สิ่งที่ปรากฏชัดเจนว่าเป็นกลไกควบคุมทางสังคมที่สำคัญ คือ กฎหมู่บ้าน และพิธีกรรมการบวชป่า นอกจากนี้ การทำไร่ และการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวป่าแป๋ยังมีวิธีการที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ป่าอีกด้วย ในส่วนของบริบทจากภายนอกชุมชนนั้นเป็นปัจจัยที่มีผลอย่างยิ่งต่อวิถีคิด รูปแบบ และการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการรักษาทรัพยากรป่าไม้

ภมรรัตน์ สุธรรม (2546) ได้ทำการวิจัยเรื่องพลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก พบว่า พลวัตของชุมชนในช่วงบุกเบิกเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมหรือแบบพอเพียงสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยสี่ในระดับสูง โดยมีปัจจัยที่สำคัญในการพึ่งตนเองได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ จำนวนประชากรน้อย และความ สัมพันธ์แบบเครือญาติภายในชุมชน ชุมชนในช่วงขยายตัวได้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการผลิตที่เน้นการผลิตเพื่อขาย ทำให้ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ระดับการพึ่งตนเองในด้านปัจจัยสี่ลดลงต้องพึ่งพาภายนอกมากขึ้น ชุมชนเกิดวิกฤติในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ชุมชนในช่วงปรับตัว ได้มีการรวมตัวเป็นองค์กรชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมในการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการจัดสวัสดิการให้กับชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน สำหรับปัจจัยเงื่อนไขที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านผู้นำการมีส่วนร่วมของชุมชน และปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกในด้านวิชาการ บุคลากร และ

งบประมาณ ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชนที่เข้มแข็งกับการพึ่งตนเองของชุมชนนั้น พบว่า องค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง มีบทบาทที่สำคัญในชุมชนในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อดำเนินกิจกรรมในด้านการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจของชุมชน ทำให้ชุมชนมีแหล่งเงินทุนของตนเอง ชุมชนสามารถจัดสวัสดิการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงให้กับสมาชิก ในการดำเนินกิจกรรมด้านการพึ่งตนเองทางด้านทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืน เพื่อเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน โดยการสร้างพลังอำนาจของชุมชนในการใช้สิทธิของชุมชนในการต่อรองเพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนการฟื้นฟูระบบนิเวศน์ให้กลับคืนสู่ความสมดุล การสร้างเครือข่าย การเรียนรู้ และทำให้ชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สำคัญในด้านเศรษฐกิจชุมชน ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พรรณทิพา บวรกิตติขจร (2547) ได้ศึกษาเรื่องการใช้อิทธิพลสื่อสารทางการเมืองของชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 : กรณีศึกษาโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน พบว่า การใช้อิทธิพลสื่อสารทางการเมืองของชุมชนในความเคลื่อนไหวของโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ระดับการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน การเข้าถึงแหล่งข้อมูลโครงการผู้นำชุมชน องค์ประกอบของชุมชน เช่น ความไม่รู้กฎหมาย ไม่รู้วิธีปฏิบัติเพื่อใช้อิทธิพลสื่อสาร ภาษาในการสื่อสาร โอกาสในการใช้อิทธิพลสื่อสารทางการเมืองของชุมชนในทางปฏิบัติตลอด จนบทบาทของสื่อมวลชนท้องถิ่น ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีผลให้การใช้อิทธิพลสื่อสารทางการเมืองของชุมชน ในโครงการผันน้ำกก - อิง - น่าน ยังคงมีลักษณะของการถูกจำกัดสิทธิ ทั้งที่เกิดจากกระบวนการบังคับใช้กฎหมายประกอบในรัฐธรรมนูญ วิธีการดำเนินงานของผู้รับผิดชอบโครงการและองค์ประกอบของชุมชนเอง

ณัทพร จันวิช (2548) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ กับชุมชนกะเหรี่ยง หมู่บ้านแม่กระบุง อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี พบว่า กระบวนการสื่อสารของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนกะเหรี่ยง หมู่บ้านแม่กระบุงแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะแรกเริ่ม ระยะปฏิบัติการ และระยะคงความสัมพันธ์ (ปัจจุบัน) โดยในกระบวนการสื่อสารระยะแรกเริ่ม จะใช้การสื่อสารผ่านการพูดคุยเป็นหลัก ในการเข้าไปสื่อสารกับผู้นำ และชาวบ้าน ระยะปฏิบัติการจะใช้การเข้าไปสอนในโรงเรียนกับเด็ก ๆ การสื่อสารผ่านการพูดคุยกับผู้นำ และชาวบ้าน การสื่อสารผ่านการประชุม และการสื่อสารผ่านกิจกรรม ส่วนในระยะคงความสัมพันธ์ จะใช้การสื่อสารผ่านการพูดคุย การสื่อสารผ่านการประชุม การสื่อสารผ่านกิจกรรม และการสื่อสารผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ ตามลำดับ ปัจจัยที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าใจ ยอมรับ และร่วมมือในการอนุรักษ์ป่าไม้ ของชุมชนกะเหรี่ยง หมู่บ้านแม่กระบุง คือ

1) ปัจจัยจากผู้ส่งสาร ได้แก่ ความน่าเชื่อถือของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณีชาวบ้าน ความเข้าใจถึงวัฒนธรรมของชาวบ้านในเรื่องวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และการอาศัยป่า การอยู่อย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย

2) ปัจจัยจากผู้รับสาร ได้แก่ การเชื่อฟังคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ และบรรพบุรุษในเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ ความรู้สึกมีส่วนร่วมโดยการให้ชาวบ้านรู้จักหน้าที่และการทำงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในอุทยานฯ และความรู้สึกเห็นประโยชน์ร่วมกันในการอนุรักษ์ป่าไม้

3) ปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ การกระตุ้นความสัมพันธ์โดยใช้หน่วยงานอื่น และการเสริมสร้างอาชีพแก่ชาวบ้าน ส่วนปัญหาและอุปสรรค จะแบ่งเป็น

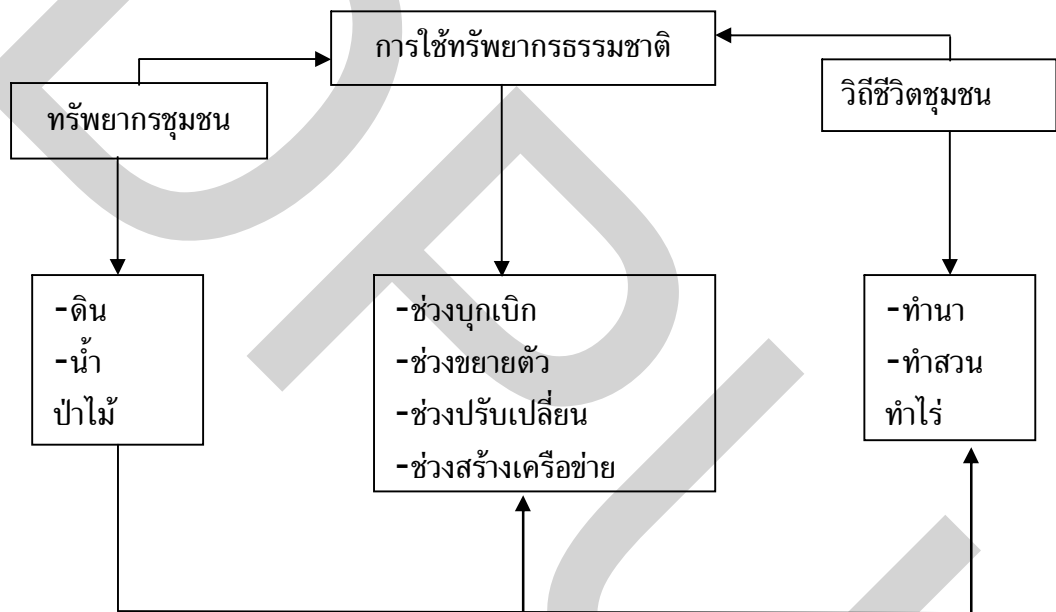
(1) ปัญหาเกี่ยวกับด้านการสื่อสาร ได้แก่ การขาดบุคลากรที่ทำหน้าที่สื่อสาร ภาษาและการไม่รู้หนังสือ การปรับปรุงประสิทธิภาพช่องทางการสื่อสารที่มีอยู่เดิม และ

(2) ปัญหาอื่นๆ ได้แก่ ปัญหาความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน การกำหนดพื้นที่อุทยานฯ ซ้ำซ้อนกับพื้นที่ครอบครองของชาวบ้าน การเปลี่ยนนโยบายของรัฐ ขบประมาณ และการขาดแคลนเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเฉพาะด้าน

คณิต สุขรัตน์ (2549) ได้ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา โครงการป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนบ้านห้วยหินดำ ประกอบด้วย การมีผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพในการรวมกลุ่มและกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยอาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน นอกจากนี้ องค์กรชุมชนยังมีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ทำให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจนประสบความสำเร็จ ส่วนปัจจัยด้านวัฒนธรรมชุมชนที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน พบว่า ระบบการผลิตแบบเกษตรกึ่งยังชีพทำให้วิถีการผลิตที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและแรงงานภายในชุมชน ความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนที่มีความผูกพันแน่นแฟ้น ทำให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งระบบความเชื่อที่เชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ของคน ธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ การอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ การร่วมมือกันในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ปัจจัยด้านเครือข่ายการเรียนรู้พบว่า แม่ข่ายในการเรียนรู้เป็นแม่ข่ายธรรมชาติที่มีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ มีความสามารถเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรม แม่ข่ายชาวบ้านมีองค์ความรู้ในการวิเคราะห์ปัญหาและแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยมีเทคนิคการจัดการที่ผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิม ได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณี พิธีกรรม และองค์ความรู้รูปแบบใหม่ ๆ จากการศึกษาดูงาน การอบรมสัมมนา เวทีชาวบ้าน จนเกิดเครือข่ายการ

เรียนรู้ ซึ่งพบว่าการถ่ายทอดความรู้ 3 ระดับด้วยกัน คือ ระดับปัจเจก มีการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางสถาบันครอบครัว ประเพณี พิธีกรรม ระดับชุมชน มีการถ่ายทอดความรู้โดยความสัมพันธ์ทางสังคม สถาบันศาสนา การประชุมชาวบ้าน กิจกรรมเครือข่าย และพิธีกรรมยังคงมีบทบาทสำคัญในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ในระหว่างชุมชน

2.7 กรอบแนวคิด

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ ศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ใจกลางชุมชน โดยอ้างอิงปัญหาชุมชนใน 4 ช่วง คือ ปัญหาช่วงบุกเบิก ปัญหาช่วงขยายตัว ปัญหาช่วงการปรับเปลี่ยน และปัญหาช่วงสร้างเครือข่ายซึ่งในแต่ละช่วงมีปัญหาที่แตกต่างกันตามระดับของปัญหาทางสังคม ชุมชนที่ประสบปัญหาเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่นอกเขตชลประทานทั้งด้านการเกษตรมาเป็นกรณีศึกษา (Case Study) และศึกษาโดยเลือกแบบเจาะจง จำนวน 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์ใน 3 ชุมชน ในประเด็นการศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน และทำ Focus group โดยมีกระบวนการดำเนินการวิจัยดังนี้

- 3.1 พื้นที่ทำการวิจัย
- 3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- 3.3 วิธีดำเนินการวิจัย
- 3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1. พื้นที่ทำการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดพื้นฐานของปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนในพื้นที่ชุมชนเขตเมือง จังหวัดระยองใน 3 ชุมชน ซึ่งอยู่นอกเขตพื้นที่ชลประทาน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง ทั้ง 3 ชุมชน มีลักษณะพื้นที่และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบบเดียวกัน การศึกษาค้นคว้านี้เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพปัญหาของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

3.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายในการสำรวจตามลักษณะปัญหาที่กระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน คือ ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจำนวน 3 ชุมชน เพื่อสะท้อนให้เห็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตอย่างแท้จริง โดยแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มบำรุงดินจำนวน 2 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มที่ใช้ปุ๋ยเคมี

(2) กลุ่มที่ใช้ปุ๋ยคอก

2) กลุ่มบุคคลที่มีที่ดินทำกินอยู่นอกเขตชลประทาน

ผู้ศึกษาทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มที่มีพื้นที่นอกเขตชลประทานเท่านั้น และเป็นเขตพื้นที่ที่ติดกับป่าสงวนแห่งชาติ เช่น ป่าสงวนบ้านกะเจด ป่าสงวนบ้านเพ ป่าสงวนบ้านแกลง ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 28,000 ไร่

3) กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้รู้ และคนในชุมชน

3.3 วิธีดำเนินการวิจัย

ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันเกี่ยวกับที่ดินทำกินซึ่งเป็นพื้นที่ป่า ภูเขา มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การทำนา การทำสวน การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ดังนั้น การศึกษาจึงมุ่งเน้นเฉพาะการทำนาและทำสวนมากกว่าอาชีพด้านอื่น ๆ โดยอาศัยข้อมูลจากชุมชนเป็นหลัก มีรายละเอียด ดังนี้

1 ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาชุมชน โดยมีประเด็นการศึกษาในแต่ละครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 สำรวจชุมชนโดยการศึกษาจากความเป็นไปของ 3 ชุมชน ด้านสภาพแวดล้อม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ความเสื่อมสภาพของทรัพยากรธรรมชาติ

ครั้งที่ 2 เข้าไปสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ศึกษาโดยวิธีการเจาะจง (Purposive Sampling) และเจาะจงในระดับลึก (In-depth Interview) กับกลุ่มเป้าหมายในฐานะผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ผู้ศึกษาจะใช้วิธีการเข้าศึกษาเพื่อเข้าถึงข้อมูลที่แท้จริงทั้ง 3 ชุมชนโดยวิธีการ ดังนี้

1) วิธีการสังเกต ด้วยวิธีการเข้าไปในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการเพื่อสังเกตวิถีชีวิตชุมชนและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้ง 3 ชุมชนแล้วนำมาประมวลปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

2) วิธีการสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์นักปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานการใช้ที่ดิน ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

ครั้งที่ 3 ผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกี่ยวกับที่ดินด้วยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group Discussion) โดยแบ่งออกเป็นรายละเอียด ดังนี้

1. จัดกิจกรรมกลุ่มในชุมชนตะพง เพื่อศึกษาข้อมูลปัญหาของการใช้ที่ดินจากชาวชุมชนตะพงด้านผลกระทบต่อวิถีชีวิต ประมาณ 5-8 คน
2. จัดกิจกรรมกลุ่มชุมชนบ้านแลง เพื่อศึกษาข้อมูลปัญหาการใช้ที่ดินจากชาวชุมชนบ้านแลงด้านผลกระทบต่อวิถีชีวิต ประมาณ 5-8 คน
3. จัดกิจกรรมกลุ่มชุมชนบ้านแก่ง เพื่อศึกษาข้อมูลปัญหาการใช้ที่ดินจากชาวชุมชนบ้านแก่งด้านผลกระทบต่อวิถีชีวิต ประมาณ 5-8 คน
4. ประมวลกิจกรรมการสนทนากลุ่มและสำรวจชุมชนโดยเข้าชาวบ้านที่อยู่ในชุมชนและตรวจสอบข้อเท็จจริงที่ได้จากการสนทนากลุ่ม

3.4 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้ใช้วิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative perspective) เป็นหลัก เพื่อศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต และวัฒนธรรมชุมชนในจังหวัดระยอง โดยมีการรวบรวมข้อมูลดังนี้

- ผู้วิจัยเข้าไปในพื้นที่ เพื่อสำรวจสภาพจริงของชุมชนเป็นเบื้องต้น และติดต่อประสานงานกับผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และประชาชน แง่วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา และขออนุญาตเข้าศึกษา

- ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่และสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ที่ดี (Good Rapport) กับคนในชุมชน และกรรมการองค์กรชุมชน

ประเด็นในการสัมภาษณ์ระดับลึก และการสนทนาได้แก่

1. ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน
 - 1.1 เงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้เกิดปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน
 - 1.2 ช่วงระยะเวลาที่ก่อให้เกิดปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในช่วงใดบ้าง
 - 1.3 เงื่อนไขอะไรบ้างที่ส่งผลให้ชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงตนเอง และมีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง
2. กระบวนการที่จะขจัดปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนน่าจะมีแนวทางไหนบ้าง
3. ปัจจัยที่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมีปัจจัยอะไรบ้าง

4. ชุมชนที่เข้มแข็งมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนอันเนื่องมาจากปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือไม่อย่างไร และเป็นปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญที่ส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชุมชนได้หรือไม่อย่างไร และในด้านไหนบ้าง

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนต่าง ๆ โดยกำหนดจากกิจกรรมดังต่อไปนี้

- 1) จากการสัมภาษณ์ สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม
- 2) พุจฉุอย่างไม่เป็นทางการ รวมทั้งแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ของผู้มีประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน และครอบคลุม
- 3) ตรวจสอบความถูกต้องและความตรงของข้อมูลระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูล สำหรับการตรวจสอบการวิเคราะห์ข้อมูล
- 4) เปรียบเทียบข้อมูล (Constant Comparison) จากปรากฏการณ์จึงหาความสัมพันธ์ของแต่ละกลุ่มที่เปรียบเทียบตามขั้นตอนดังนี้
 - (1) เปรียบเทียบสถานการณ์ (Incidents) โดยจำแนกข้อมูลออกเป็นประเภท (Categories) ตามตัวแปรที่กำหนดไว้
 - (2) ประมวลประเภทข้อมูล และคุณลักษณะ (Properties) ข้อมูลเข้าด้วยกัน เป็นการสังสมข้อค้นพบ หรือข้อสรุป ที่ได้จากการเปรียบเทียบเหตุการณ์ในสนามจึงเป็นขั้นเชื่อมโยงข้อมูลภายในตัวแปรและระหว่างตัวแปรที่กำหนดไว้

บทที่ 4

ผลการศึกษา

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา กับ 3 ชุมชนประกอบด้วยชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง โดยผ่านแนวคิดและประสบการณ์ของผู้นำ ผู้รู้ ปราชญ์ชุมชน และชาวบ้าน ด้วยวิธีการสังเกตและสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์ในการศึกษา 2 ด้าน คือ ศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน และเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

ในการศึกษาวิจัยนี้เพื่ออธิบายทรัพยากรของชุมชน การใช้ทรัพยากร ธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่งและชุมชนบ้านตะพง โดยผ่านลำดับช่วงชั้นของปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ 4 ด้าน คือ

ด้านที่ 1 ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนช่วงบุกเบิก

ด้านที่ 2 ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนช่วงขยายตัว

ด้านที่ 3 ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนช่วงปรับเปลี่ยน

ด้านที่ 4 ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนช่วงการสร้างเครือข่าย

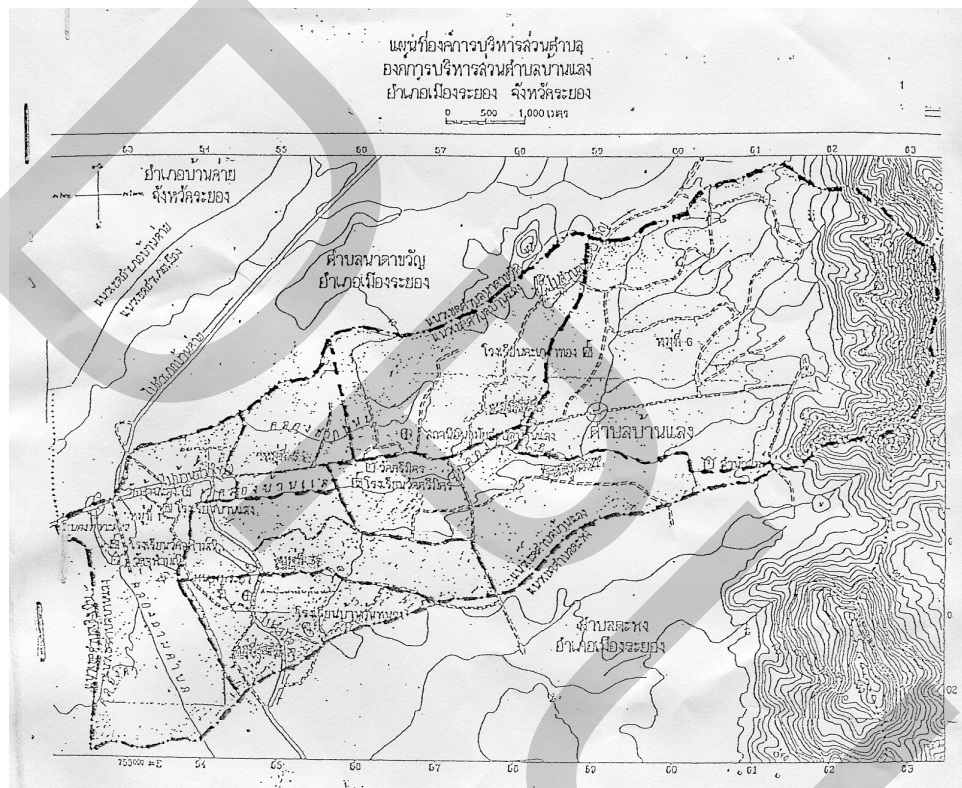
ผลจากการศึกษาวิจัยเพื่ออธิบายทรัพยากรของชุมชน การใช้ทรัพยากร ธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชนตามสภาพทั่วไปของชุมชน ปัญหาการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติ สรุปลักษณะปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนด้วยการแสดงภาพรวมของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและเปรียบเทียบปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของทั้ง 3 ชุมชน โดยกำหนดในแต่ละช่วงที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

ทั้งนี้ การวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งเน้นปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่อยู่นอกชลประทาน เช่น ชุมชนได้ใช้สารเคมีหรือปุ๋ยเคมีมากกว่าให้ความสำคัญต่อการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ในการเพาะปลูก ทั้งพืชไร่ พืชสวน ทำนาหรือป่าไม้ เพื่อนำผลผลิตออกสู่ตลาด

การศึกษาวิจัยปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนได้ โดยจำแนกกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง เพื่อทราบสภาพปัญหาของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติว่า มีปัจจัย

อะไรที่เข้ามากระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน และศึกษาสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วยว่าชุมชนเคยใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นกันอย่างไร ซึ่งจะได้กล่าวถึงสภาพทั่วไปและปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละช่วงตามลำดับไป ดังนี้

4.1 ชุมชนบ้านแลง

ภาพที่ 1 แผนที่ชุมชนบ้านแลง

4.1.1 สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านแลง

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานทั่วไปของชุมชนบ้านแลงเป็นพื้นที่ ๆ มีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่โบราณกาล มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก แม้ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองระยองสักเท่าไรนัก มีพื้นที่ต่อกันถึง 7 หมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านก็มีนามชื่อที่แตกต่างกันออกไป ผู้ใหญ่สุวิทย์ และชาวบ้านในชุมชนบ้านแลงได้เล่าให้ฟังและยืนยันเอกสารที่จัดทำโดยหน่วยการปกครอง ในจังหวัดระยองเกี่ยวกับนามเมืองของหมู่บ้านและผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตก็จะเห็นว่านามเมืองถูกตั้งชื่อตามลักษณะของพื้นที่จริง ๆ ดังเช่น

หมู่ที่ 1 บ้านแลง ตำบลบ้านแลง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ห่างจากตัวอำเภอเมืองระยองไปทางทิศตะวันออกประมาณ 15 กิโลเมตร ผู้คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยสันนิษฐานว่า “บ้านแลง” คงมาจากลักษณะพื้นที่ ๆ มีศิลาแลง หรือมีหินแลง เพราะในพื้นที่บริเวณบ้านแลงจะมีศิลาแลงหรือหินแลงปรากฏ ที่ราบน้ำท่วมขังสลับกับลูกเนิน บ้านแลงเป็นพื้นที่ราบลุ่มเชิงเขา ซึ่งข้อมูลที่ได้จากผู้ใหญ่ บ้านและชาวบ้านเป็นไปในทิศทางเดียวกันว่า มีสภาพเหมาะแก่การทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ ในบริเวณนี้จะมีศิลาแลงอยู่ทั่วไป แม้ในแผ่นดินก็ สามารถขุดพบได้

หมู่ที่ 2 มีสภาพพื้นที่เป็นแอ่งที่น้ำขังตลอดปี มีความยาว 1 กิโลเมตร กว้างประมาณ 40 เมตร ผ่านเข้าสู่สิ้นสุดในกลางหมู่บ้าน ชาวบ้านอาศัยแต่เริ่มแรก 50 หลังคาเรือน ชาวบ้านจึงได้เรียกและตั้งนามชื่อเป็นหมู่บ้านว่า “กันหนอง”

ทิศเหนือ จรดหมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแลง

ทิศตะวันออกจรดหมู่ที่ 1 ตำบลตะพง

ทิศใต้ หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านแลง มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเชิงเขาเหมือน กับบ้านแลง มีแหล่งน้ำสภาพเหมาะแก่การทำเกษตรและเลี้ยงสัตว์

หมู่ที่ 3 บ้านหนองพญา มีสภาพพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ เหมาะแก่การทำเกษตร กรรม และเลี้ยงสัตว์และมีหนองน้ำขนาดใหญ่สำหรับการอุปโภคบริโภค และการพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนใหญ่เป็นบ้านสวน ปลูกสร้างบ้านถาวร ลักษณะบ้านเรือนเป็นบ้านไม้มีใต้ถุน และบ้านครึ่งปูนครึ่งไม้ ที่เรียกว่า “หนองพญา” เดิมเป็นหนองน้ำใหญ่และลึกมาก มีเนื้อที่ยาว 940 เมตร กว้างประมาณ 70 เมตร เดิมมีต้นไม้ประคูดล้อมรอบหนอง

หมู่ที่ 4 บ้านขวากลิง เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง มีลักษณะแหลมยาวขึ้น พุ่มขึ้นฟ้า ขึ้นเป็นดง เปรียบเหมือนขวากดักลิง ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ขวากลิง” ปัจจุบันไม่มีต้นไม้ชนิดนี้แล้ว อาชีพส่วนใหญ่ก็เป็นการทำนา เลี้ยงสัตว์บ้าง เพื่อนำไปใช้เป็นแรงงานทดแทนแรงงานคน

หมู่ที่ 5 บ้านหนองหว่า เดิมเป็นหมู่บ้านที่มีหนองน้ำใหญ่ บริเวณขอบน้ำมีคันหว่าใหญ่มาก เล่าต่อกันว่าขนาดของคันหว่ามีขนาดใหญ่ประมาณ 4 คนโอบ จึงเป็นชื่อที่ใช้เรียกขานกันต่อมาว่า “บ้านหนองหว่า”

หมู่ที่ 6 บ้านตะเกราทอง แยกมาจากบ้านขวากลิง หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านแลง ซึ่งบ้านตะเกราทองนี้มีคันตะเกราใหญ่คันหนึ่ง ขนาด 3-4 คนโอบ อยู่กลางหมู่บ้าน ชาวบ้านเลยเรียกกันว่า “บ้านตะเกราทอง”

หมู่ที่ 7 บ้านหนองหิน เดิมเป็นพื้นที่ของหมู่บ้านขวากลิงเช่นเดียวกับบ้านตะเกราทองโดยข้อสันนิษฐานที่เรียกว่า “หนองหิน” ก็เป็นเช่นเดียวกับแนวคิดอื่น ๆ ที่เอาสัญลักษณ์ของพื้นที่และมีหินอยู่กลางหนองน้ำ จึงเรียกกันต่อ ๆ มาว่า “หนองหิน”

ชุมชนบ้านแลงมีการประวัติศาสตร์อันยาวนาน เป็นพื้นที่ที่มีความเกี่ยวพันทางด้านประวัติศาสตร์ สถานที่สำคัญที่บ่งบอกถึงพื้นเพของการก่อร่างสร้างชุมชน และเป็นจุดศูนย์รวมของชุมชนเป็นเป็นเวลาอันยาวนาน คือ วัดบ้านแลง

เจ้าอาวาสวัดบ้านแลงรูปปัจจุบันได้เล่าให้ฟังเกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัด (การตั้งวัด) การได้รับอนุญาตให้สร้างเมื่อประมาณ พ.ศ. 2285 มีความเก่าแก่ของวัดและมีการเปลี่ยนเจ้าอาวาสมาหลายต่อหลายรูป ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อปีพ.ศ. 2305 พอจะนึกภาพของความเก่าแก่ได้จากการสร้างและการได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งเป็นช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา วัดบ้านแลงจึงเป็นจุดศูนย์รวมของประชาชน เดิมเป็นวัดแลง ตั้งขึ้นเป็นสำนักสงฆ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นไร่อ้อยของนายจันทร์ ซึ่งนายจันทร์ยกกรรมสิทธิ์ถวายเป็นสำนักสงฆ์ ตั้งอยู่ในหมู่ 1 ตำบลบ้านแลง อำเภอท่าประดู่ (เมืองระยอง) จังหวัดระยอง มีเนื้อที่ประมาณ 40 ไร่ มีพระนาคหรือหลวงพ่อนาค เป็นผู้ริเริ่มก่อสร้างขึ้น และได้ตั้งชื่อวัดให้สอดคล้องกันกับผู้ถวายที่ดินว่า “วัดจันทร์สุวรรณโพธิ์ธาราม” ต่อมาคนนิยมเรียกกันสั้น ๆ ว่า วัดแลง มีข้อสันนิษฐานว่า พื้นที่บริเวณนี้มีหินชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายกับลูกกริ่ง เกาะตัวกันแน่นมีความแข็งแรงมาก สามารถสกัดออกมาเป็นก้อน ๆ ได้นำไปใช้ในการก่อสร้างได้ ชาวบ้านเรียกหินชนิดนี้ว่า “หินแลง” ตามชื่อหิน เพื่อให้สอดคล้องกันกับชื่อหมู่บ้าน แต่ในเอกสารทางราชการปัจจุบัน ใช้คำว่า “วัดแลง” และไม่ทราบว่ชื่อเดิมของผู้บริจาคที่สำหรับสร้างวัดขาดหายไปตั้งแต่เมื่อไหร่ไม่แน่ชัด สิ่งก่อสร้างที่สำคัญจัดเป็นโบราณวัตถุ โบราณสถาน มีอายุไม่ต่ำกว่า 100 ปี ส่วนอุโบสถได้รับการบูรณะซ่อมแซมประมาณสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2454 พระปรางค์มีรูปทรงแบบเดียวกับสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา

ภาพที่ 2 อุโบสถวัดบ้านแลง

ภาพที่ 3 พระปรางค์วัดบ้านแลง

จากภาพที่ 2-3 จะเป็นพระปรางค์วัดบ้านแลง สร้างก่อนหรือหลังสร้างวัดไม่ปรากฏแน่ชัด แต่ลักษณะรูปทรงเป็นแบบขอม (ลพบุรี) ยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนนักว่าเป็นการสร้างเลียนแบบหรือสร้างในสมัยเดียวกัน เพราะพื้นที่แห่งนี้ในอดีตเป็นอาณาจักรขอมโดยเฉพาะพื้นที่ในเขตอำเภอบ้านค่ายและอำเภอเมืองระยอง ในภาคตะวันออกมีเพียงวัดบ้านแลงเพียงวัดเดียวที่มีพระปรางค์เป็นแบบก่ออิฐฉาบปูนขาว เจดีย์ 2 องค์ คือ องค์เล็กและองค์ใหญ่

ภาพที่ 4 เจดีย์วัดบ้านแลง

เจดีย์คู่องค์เล็กและองค์ใหญ่ที่เห็นอยู่ในภาพที่ 4 สร้างเมื่อปลายรัชกาลที่ 5 พ.ศ.2451 นี้เอง ซึ่งนับเป็นเวลาจากการก่อสร้างรวม 101 ปีเต็ม ยังมีงานสร้างอีกชนิดหนึ่งที่บ่งบอกทั้งประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาอันล้ำค่าของคนในยุคสมัยก่อน คือ การสร้างหอไตร

ภาพที่ 5 หอไตรกลางน้ำ เก็บพระไตรปิฎกวัดบ้านแลง

หอไตรกลางน้ำ สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ.2400-2405 ทำด้วยไม้ทั้งหลังเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมทรงไทย หลังคาซ้อนกัน 2 ชั้นมีเกลียวรอบทั้ง 4 ด้านทำด้วยไม้ตะเคียนและที่พิเศษออกไปมากกว่าที่ปรากฏในหลักฐานที่เป็นเอกสารก็ยังมีสิ่งที่น่าสนใจมากกว่าคือ โบราณวัตถุที่

เก่าแก่อายุนับร้อย ๆ ปี รวมทั้งโบราณ ที่เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและตำรายาที่เก่าแก่ที่ถูกจัดเก็บเอาไว้ในศาลาพิพิธภัณฑ เจ้าอาวาสยังเล่าให้ฟังว่าเจ้าอาวาสองค์ก่อนมีความเชี่ยวชาญเรื่องภาษา ซึ่งท่านสามารถพูดได้ถึง 10 กว่าภาษาด้วยกัน โบราณจะเป็นคำตอบบางอย่างในเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยมีวัดและพระเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นที่พักพิงของชาวบ้านด้านต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า บ้านแลงมีพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและมีความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิตชุมชนเป็นไปอย่างเรียบง่าย การกำหนดชื่อของชุมชนในแต่ละหมู่บ้านก็ตั้งชื่อจากเอกลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ที่พอจะสังเกตจดจำได้โดยง่าย อาชีพส่วนใหญ่ก็เป็นอาชีพทำนาและทำสวน อาศัยแหล่งน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก และชุมชนได้รวมตัวกันทำกิจกรรมบริเวณวัดบ้านแลง

4.1.2 ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลง

การศึกษาวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชน โดยกำหนดประเด็นปัญหาชุมชนออกเป็น 4 ช่วง คือ

1) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลงช่วงบุกเบิก

ปัจจุบันบ้านแลงได้ยกฐานะเป็นตำบลตามรูปแบบการปกครอง และปรากฏตามเอกสารของราชการว่าตำบลบ้านแลง ปัจจุบันบ้านแลงตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง มีหมู่บ้านในเขตปกครอง 7 หมู่บ้าน

คุณลำออย วิเชียรโรจน์ได้เล่าประวัติศาสตร์บ้านแลงว่า ชุมชนบ้านแลงเป็นเมืองนักปราชญ์ มีความเป็นอิสระพึ่งพาตัวเอง ไม่ได้มีความผูกพันกับรัฐ รัฐบาลไม่รู้ว่า “ชุมชนอยู่กันอย่างไร” แม้จะส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาดูแลตามหน้าที่ และตามอำนาจบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยในสมัยนั้น บ้านแลงยังมีโบราณวัตถุและโบราณสถานที่โดดเด่นก็น่าจะเป็นอุโบสถวัดบ้านแลง ไม่มีใครจำได้ว่าใครเป็นผู้สร้าง มีการประมาณกาลกันว่า มีอายุราว 400 ปี มีช่อฟ้าเป็นไม้ ไม่มีปูน เมื่อสอบถามชาวบ้านที่เข้าร่วมสนทนาและชาวบ้านที่ผู้วิจัยได้เข้าไปพูดคุยก็พบว่าเป็นชุดคำตอบเดียวกันคือไม่ทราบแน่ชัดถึงผู้สร้างและระยะเวลาที่สร้างอุโบสถ

คุณลุงสำเร็จ อัมชาสัย ได้เล่าว่า ชุมชนบ้านแลงเป็นเส้นทางทางประวัติศาสตร์ที่ท่านสุนทรภู่ได้เดินทางผ่านเพื่อเดินทางไปบ้านบางกร้า อำเภอแกลง จังหวัดระยอง โดยข้อสันนิษฐานของพื้นที่ประวัติศาสตร์ช่วงที่ 2 ต่อจากกรุงศรีอยุธยาเข้าสู่กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีศิลาจารึกเป็นหลักฐานสำคัญ เดิมทีบริเวณนี้เป็นป่าจาก (ต้นจาก) ป่าทะเล (น่าจะหมายถึงป่าเสมหรือโกงกางเมื่อหลายร้อยปีก่อน บริเวณนี้มีพื้นที่ติดกับทะเลโดยที่ถ้าขุดดินลงไปก็จะมีหอยโบราณล้วน ๆ เลย

บ้านแลงก็เป็นเหมือนกับพื้นที่อื่น ๆ ในละแวกนี้ และเป็นเหมือนกับหลาย ๆ พื้นที่ในประเทศไทย เมื่อประชาชนมีความต้องการที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกิน ต้องแสวงหาพื้นที่ที่เหมาะสมกับการดำรงชีวิต เดิมเป็นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เรียกว่า “ชาวซอง” มีอาชีพหาของป่าล่าสัตว์อยู่ตามป่า ไม่ชอบพบปะผู้คน อยู่อย่างอิสระ มีภาษาพูดเป็นของตนเอง ชาวซองมีลักษณะนิสัยรักสงบ พื้นที่นี้แม้จะเป็นป่า แต่ก็อยู่ติดกับทะเลอ่าวไทย ได้รับลมมรสุมอยู่ตลอดทั้งปี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเกษตร

ในช่วงเริ่มต้นของพื้นที่บุกเบิกก็จะเป็นไปตามความต้องการของผู้คนที่เข้าไปจับจองไม่มีใครว่าอะไร เพราะในสมัยก่อนเมื่อจับจองแล้วไม่ได้นำไปขายเก็งกำไร แต่จับจองเพื่อทำการเพาะปลูก บ้างก็ทำนา บ้างก็ทำสวน ใครขยันหน่อยก็แผ้วถางป่าได้มากจับจองที่ได้มาก ไม่มีใครว่าอะไร ส่วนกลุ่มที่อยู่ติดกับชายฝั่งทะเลทำการประมงเพื่อดำรงชีพไปวัน ๆ ไม่ได้กระตือรือร้นอะไร พื้นที่ทำมาหากินที่มีการแผ้วถางพงก็เก็บไว้ให้กับลูกหลานในการทำมาหาเลี้ยงชีวิตต่อไป

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณบ้านแลงนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก มองไปทางไหนก็ป่า มองไปทางไหนก็เป็นทุ่ง ชาวนาแกมหน้าแกมตาทำนา ชาวสวนก็ทำสวนกันอย่างมีความสุข ไม่ต้องไปเบียดเบียนใคร นอกจากนี้ประกอบกับสมัยนั้นมีคนเข้ามาอยู่น้อยไม่ค่อยมีใครจะเข้ามาก่อนที่จะมีคนเข้ามาในบริเวณนี้ก็มีคนเล่า ต่อ ๆ กันมาว่า “เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยสัตว์ร้ายนานาชนิด พอมีคนต่างคนต่างเข้าเคหาสถานของตนไม่ค่อยมีใคร ไปไหนมาไหนกันในตอนกลางค้ำกลางคืน

พื้นที่บ้านแลงเป็นพื้นที่เดียวกันหมด เป็นแต่ช่วงหลังนี้ทางการ(ภาครัฐ) เข้ามาจัดการแล้วถึงได้แบ่งแยกออกเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น บ้านตะเกราะทอง บ้านหนองหิน ซึ่งแยกมาจากบ้านขากลิง เป็นการสะดวกต่อการบริหารการปกครองในปัจจุบัน

ในช่วงบุกเบิกนั้นมีคนมาอยู่น้อยมาก บ้านก็จะอยู่ห่างไกลกันอย่างเห็นได้ชัด ชาวบ้านที่เป็นปราชญ์รู้ความเป็นมาของชุมชนที่ได้ร่วมสนทนาก็มีอายุต่ำสุดก็ 50 ปี ไปถึง 80 ปี จำนวน 10 คน ได้พูดตรงกันว่า ในพื้นที่บ้านแลงมีอาณาบริเวณที่กว้างซึ่งครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ เช่น บ้านตะพง บ้านแกลง มีภูเขากั้นระหว่างอำเภอก่อนที่จะเข้าสู่เขตอำเภอแกลงโดยผ่านไปอีก 3 หมู่บ้าน พื้นที่ตรงนี้จึงไม่ใช่พื้นที่เกี่ยวกับอำเภอแกลง

ในช่วงบุกเบิกชุมชนได้มีระเบียบวิธีปฏิบัติตามความเชื่อและวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นต้องเป็นที่ยอมรับว่า นอกจากกลุ่มชาวซองที่เคยอยู่อาศัยในแถบนี้แล้ว ต้องมีกลุ่มคนจากท้องที่ต่าง ๆ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายทั่วทุกภูมิภาคทยอยเข้ามาเพื่อจับจองที่ดินทำกิน รวมทั้งมีประเพณีท้องถิ่นที่ยังคงมีหลงเหลืออยู่ คือ พิธีบุญ เทกระเจาด ทำบุญข้าวหลาม และประเพณีบุญที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง คือวัดบ้านแลง

ภาพที่ 6 สถานที่ประกอบพิธีกรรมเทศกาล

ภาพที่ 7 ศาลเจ้าบุญแท้งเบี้ยว

พื้นที่บ้านแดงโดยส่วนใหญ่ก็เป็นป่า มีสัตว์ร้ายเป็นจำนวนมากผู้คนกลัวที่จะเดินทางตามลำพังต้องอาศัยเกวียนและเดินเท้ากันไปเป็นกลุ่ม ๆ ในพื้นที่ป่าแถบนี้

ลักษณะอาชีพมีการทำนา เป็นอาชีพหลัก ชาวนาจึงมีการนวดข้าวโดยใช้ควายลานโดยใช้ควายเดินย่ำรวงข้าว ซึ่งทำกันอย่างสนุกสนานทุกคนไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย หนุ่มสาวก็มาร่วมมือกัน มีการร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน

ลุงดำเริง (ลุงปุ่น) ได้เล่าว่าบริเวณนี้อยู่ตรงนี้ ที่อยู่ใกล้บ้านคุณพ่อได้เลี้ยงควายนับร้อยตัว เมื่อ 80 - 90 ปีที่แล้ว บรรยาการจึงเต็มไปด้วยความสุข ชาวบ้านละแวกนี้ก็มีวิถีชีวิตอย่างนี้

กันทั้งนั้น ไม่ได้มีปัญหาอะไร อยู่กันอย่างพองาม การใช้ทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชนบ้านแลงก็เป็นไปตามลักษณะของพื้นที่

ผู้วิจัยได้สังเกตจากรอบ ๆ ชุมชน ที่เคยทำนาก็มีร่องรอยของการทำนา โดยดูจากแต่ละบ้านยังมีอุปกรณ์สำหรับการทำนาอยู่บ้าง บรรยายการพูดคุยของกลุ่มชาวบ้านละแวกนี้เห็นว่า มีทำที่และคำตอบไปในทิศทางเดียวกัน แต่ปัจจุบันการทำนาก็ถูกละเลยและหายไปจากวิถีชีวิตของชุมชนต้องซื้อข้าวกินและซื้อน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคในหน้าแล้ง

อาชีพของคนในชุมชนก็ทำนากันเป็นอาชีพหลัก ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ต้องรีบเร่งอะไรมาก ช่วงหน้าฝนเวลาเช้าตรู่ก็งู่วางควายไปไถนา การทำนากับควายคืออย่างหนึ่งคือไม่ต้องจ่ายค่าน้ำมันเพิ่ม แต่ก็ไถได้จำนวนไม่มากต่อวันที่สำคัญคือสามารถรักษาสิ่งแวดล้อมและได้ใช้วัวควายเป็นปุ๋ยให้กับดิน จิตใจของคนในสมัยก่อนจะดีและไม่มีโจรผู้ร้ายเพราะแต่ละบ้านเฝ้าห้ำกันก็ถึงกันหมด หมายความว่ามีการแวะเวียนไปมาหาสู่กันบ่อย ๆ มีการถามสารทุกข์สุกดิบกันอยู่เป็นประจำ ทั้งคอยดูแลซึ่งกันและกันอย่างมีความสุข

ส่วนที่เป็นวิถีชีวิต เมื่อนับย้อนไป 30-50 ปี ที่ผ่านมา ทุกหมู่บ้านรวมทั้งบ้านแลงด้วย มีควายกันทุกบ้านมีการนวดข้าวกันอย่างสนุกสนาน เรียกกันว่า “การใช้ควายลาน” ใช้เวลานวดนานประมาณ 3-4 ชั่วโมง โดยใช้ควายเดินย่ำแล้วคนก็ “ขยี้” ฟาง หมายความว่า “เขย่า” ให้เมล็ดข้าวออกจากฟาง เป็นกิจกรรมหลังจากรวงข้าวรวงจนหมดแล้วจึงทิ้งออกนอกลาน เมื่อกิจกรรมเสร็จสิ้นก็มีการเลี้ยงอาหารกัน มีการร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน ลุงปุ่นและสมาชิกคนอื่น ๆ ได้บอกย้าว่า “ส่วนใหญ่แล้วหนุ่มสาวก็จะมาเจอรักกันที่ลานควายนี่แหละ หลังจากนั้นก็แต่งงานกัน อยู่กินกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่คนในชุมชนรู้จักกันหมดเพราะมีกิจกรรมร่วมกัน และมีการเกี่ยวดองกันด้วยการแต่งงาน ปัญหาความขัดแย้งทางสังคมจึงหมดไป”

ในช่วงบุกเบิกพื้นที่ชาวบ้านอาศัยน้ำฝนสำหรับการอุปโภคและบริโภค ผ่านลำคลองใกล้ ๆ ตามพื้นที่นั้น ๆ ในแต่ละฤดูกาล ด้วยการขุดบ่อใกล้บ้าน จะเห็นได้ว่าทุกบ้านจะมีบ่อน้ำไว้อาบไว้กิน อย่างไม่ฝืดเคือง แต่ถ้าเป็นหน้าแล้งอาจจะลำบากเพราะไม่มีน้ำฝน น้ำในบ่อก็แห้งแต่ก็พอมีใช้ประทังในช่วงฤดูร้อนได้

ทรัพยากรธรรมชาติในช่วงบุกเบิกที่กล่าวถึงเพื่อประโยชน์ทางการเพาะ ปลูกและระบบนิเวศน์ซึ่งประกอบด้วย

(1) ทรัพยากรดิน ที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านแลงสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างไม่ต้องกังวล เป็นพื้นที่ที่ไม่เสี่ยงต่อสารเคมี หรือมลภาวะใด ๆ ปลูกผักปลูกไม้ได้ตามใจชอบ โดยใช้ปุ๋ยธรรมชาติกันโดยส่วนใหญ่ เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ที่เป็นปัญหาก็น่าจะเกี่ยวกับความรู้ในการใช้ที่ดิน เพราะแต่ละคนก็ปลูกพืชผัก ปลูกสวน ทำไร่ โดยไม่ได้มีการบำรุง

หน้าดินให้มีคุณภาพดั้งเดิม ที่เป็นปัญหาคือปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นการปลูกซ้ำ ๆ กันหลายปีทำให้หน้าดินขาดธาตุอาหารได้ เพราะการใช้สารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตไปนาน ๆ ดินเกิดสภาพเสื่อม เช่น ดินเปรี้ยว ชาวบ้านไม่มีหนทางในการแก้ไขหรือไม่ทราบว่าเบื้องต้นก็ไม่รู้จะแก้อย่างไร ผลผลิตก็ได้น้อยลง ถึงอย่างไรก็ต้องยอมรับสภาพที่เกิดขึ้น

(2) ทรัพยากรน้ำ เป็นส่วนสำคัญต่อการดำรงชีวิตในช่วงฤดูแล้งประชาชนที่เข้ามาอยู่อาศัยใช้แหล่งน้ำตามธรรมชาติมีลำคลองส่งน้ำตามธรรมชาติและที่สำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ บางบ้านก็ขุดบ่อน้ำไว้สำหรับอุปโภคบริโภค และใช้สอยด้านการเกษตร ผลกระทบในช่วงฤดูแล้งไม่ได้เป็นปัญหามากนักเพียงแต่ไม่มีวิธีการจัดการเกี่ยวกับน้ำที่ดีพอ ไม่มีระบบชลประทาน และไม่เห็นความสำคัญต่อการจัดระบบน้ำ รวมทั้งไม่ได้ดูแลแหล่งน้ำอย่างดีพอในเชิงอนุรักษ์หรือในการใช้สอย น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติก็ไม่มีปัญหาเรื่องไม่มีสารพิษเจือปน

(3) ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นป่า จึงทำให้ชุมชนหรือกลุ่มคนที่อพยพมาจากภูมิภาคอื่นเข้ามาตัดป่าไม้ก็เพื่อแผ้วถางป่าหรือวัชพืชมาทำการเพาะปลูกและเป็นที่อยู่อาศัย โดยเอาไม้มาทำบ้านเรือนหรือกระหน่ำสำหรับอยู่อาศัย โดยไม่ได้ควบคุม ไม่มีการจัดการเกี่ยวกับป่าอย่างดีพอ มีการตัดไม้ แต่ไม่ได้มีการปลูกทดแทน บางครั้งไม้ที่ตัดก็ไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ เมื่อไม่ได้ใช้ก็เผาโดยไม่ได้เห็นคุณค่าของไม้ ทรัพยากรป่าไม้ก็ไม่ได้รับการดูแลอย่างดีพอ

ครูประชุม ธรรมสุนทร อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านเล่งได้ยืนยันข้อมูลที่ได้รับรู้ว่า ชาวบ้านไม่มีความรู้ รัฐก็ละเลยไม่ดูแลการเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงหาวิธีการต่อสู้และเอาตัวรอดกันเองตามความรู้และความสามารถ แต่ที่เห็นชัดเจนว่าในสมัยก่อนไม่นิยมใช้ปุ๋ยเคมี เพราะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ โดยที่ทุกบ้านมีจี่ควาย จี่วัวอยู่แล้ว เอาจี่ควาย จี่วัวเหล่านั้น ไปทำเป็นปุ๋ยซึ่งมีประโยชน์ต่อพืชที่ปลูกได้เป็นอย่างดี ปัญหาด้านการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพราะคนขาดความรู้มากกว่าในเรื่องของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำและป่าไม้ โดยคิดเพียงด้านเดียวคือมีอะไรก็ใช้อย่างนั้น ใช้น้ำอย่างฟุ่มเฟือยไม่ได้นึกถึงผลกระทบหรือผลเสียที่อาจตามมา ไม่มีองค์กรใดเข้ามาดูแล หรือเข้ามาดูแลแต่ก็ยากที่จะจัดการได้ โดยเฉพาะองค์กรจากภาครัฐ ไม่ได้เข้ามาให้ความรู้แก่ชุมชนในช่วงของการบุกเบิก

ภาพที่ 8 พื้นที่บริเวณเขายายดา (เขาคะเภาคั่ว)

ภาพที่ 9 บริเวณพื้นที่เขายายชุม (แขนงหนึ่งของเขายายดาหรือเขาคะเภาคั่ว)

ภาพที่ 10 บริเวณพื้นที่เขาทำจุด

สรุป ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลงในช่วงบุงเบิก จะเห็นได้ว่าไม่ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทะนุถนอม คนในสมัยนั้นพึงพอใจกับทรัพยากรธรรมชาติที่ทำให้เขาได้ดำรงชีพอย่างมีความสุขเพราะขาดความรู้ในการบำรุง ดูแล รักษาหรือแม้กระทั่งปลูกป่าทดแทน

2) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลงช่วงการขยายตัว

เมื่อมีผู้คนเพิ่มขึ้น ความต้องการในปัจจุบัน 4 โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ชุมชนบ้านแลงได้ขยายตัวขนาดของชุมชนจากที่มีประชากรอยู่ไม่มาก มีบ้านเรือนอยู่ห่างไกลกันไม่กี่ครัวเรือนมีความหนาแน่นของประชากรที่หลังไหลเข้ามาเป็นจำนวนมาก การขยายตัวชุมชนก็เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งแต่เดิมไม่ได้มีรูปแบบของการขยายตัว ไม่มีกฎเกณฑ์ของการขยายตัว เป็นการขยายตัวตามธรรมชาติ รัฐไม่ได้เข้ามาจัดการเกี่ยวกับพื้นที่สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนเพื่อที่อยู่อาศัย และพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกหรือทำการ เกษตร และอุตสาหกรรม ขนาดของชุมชนจึงขยายโตขึ้นตามลำดับอย่างรวดเร็ว

ประชากรที่เป็นคนพื้นเมืองและที่อพยพเข้ามา มีการแผ้วถางป่าเป็นไปตามยถากรรมไม่มีการบริหารจัดการที่ดีเกี่ยวกับการดูแลดิน น้ำ และพื้นที่ป่า จึงกลายเป็นสิ่งที่ขาดต่อการดูแลเพื่อให้อยู่ในสภาพเดิมได้เพราะเมื่อแต่ละคน แต่ละกลุ่มที่เข้ามาในพื้นที่ มีการรวมตัวกัน การขยายตัวของประชากรจึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกิดความต้องการที่จะใช้ทรัพยากรด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ทรัพยากรจึงถูกนำไปใช้โดยไม่ได้รับความคุ้มครอง การบุกรุกพื้นที่ป่าด้วยวิธีการเผาซากพืชที่แห้งเพื่อขยาย

ขนาดของพื้นที่ออกไปด้วยวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการเกษตร การเพาะปลูกก็ขยายกว้างออกไปอย่างไม่มีขอบเขต เบื้องต้นชุมชนบ้านแลงไม่ได้มีการดูแลทรัพยากร ธรรมชาติ เช่น ดิน แหล่งน้ำ และ ป่าไม้ ซึ่งเป็นนิเวศของชุมชน ปล่อกันไปตามธรรมชาติ เมื่อชุมชนขยายใหญ่ขึ้น ผู้คนมากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติก็เกิดขึ้นตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประชาชนในชุมชนบ้านแลงส่วนใหญ่ได้พูดตรงกันและลงความเห็นเป็นเสียงเดียวกันว่า คนที่เข้ามาอยู่ที่นี้ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้เรียนอะไรที่สูง ๆ ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการดูแลดิน ดูแลน้ำ และดูแลป่าไม้ หรือทรัพยากรธรรมชาติด้านต่าง ๆ แต่ทุกคนขยันในการขยายพื้นที่ทำกินเพื่อเก็บไว้ให้ลูกหลาน อาชีพส่วนใหญ่ก็จะมิอาชีพทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำกันทุกครอบครัว ส่วนที่ติดกับทะเลก็ทำอาชีพประมงตามลักษณะที่เหมาะสมกับพื้นที่

เมื่อย้อนไป 30-40 ปี ส่วนราชการ (กรมอุทยานแห่งชาติ) ก็ได้พยายามเข้ามาดูแลทรัพยากร ธรรมชาติบ้าง แต่ก็ไม่ค่อยได้ผลเพราะภาครัฐไม่มีความต่อเนื่องในการเข้ามาบริหารจัดการกับปัญหาการบุกรุกป่า เพื่อเปิดพื้นที่ทำกิน และการใช้ที่ดินไม่เหมาะสมของชาวบ้านหรือกลุ่มที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ไม่เหมาะสมเพราะมีการใช้ปุ๋ยเคมีเร่งต้นข้าวและพืชสวนให้เจริญเติบโตเพื่อนำไปขายในท้องตลาดได้ในปริมาณมากขึ้น

การหลั่งไหลเข้ามาของประชากรมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และทางวัฒนธรรม แต่ละกลุ่มสนใจปัญหาของตนขาดการดูแลสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการขยายตัวของชุมชนบ้านแลง คือ

1. การเพิ่มพื้นที่ทำกินเพื่อให้เพียงพอแก่ความต้องการของประชากรที่หลั่งไหลเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่
2. การเพิ่มขนาดของที่ดินสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนบ้านแลง
3. การใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในพื้นที่มีเพิ่มขึ้นทุกวัน
4. ขนาดของพื้นที่มีจำกัด ไม่สามารถขยายพื้นที่ออกไปได้อีก
5. การพัฒนาอุตสาหกรรมของภาครัฐและการขยายพื้นที่เพื่อการอุตสาหกรรมมากขึ้น

ปัญหาเหล่านี้ทำให้ชุมชนบ้านแลงตระหนักถึงภัยที่จะตามมาจึงช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นของชุมชน เดิมไม่ได้มีข้อจำกัดของการดูแลป่าไม้กับชุมชน เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐ แต่ปัญหาในช่วงของการขยายตัวของชุมชนทำให้มีผู้ตัดไม้ทำลายป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกินมากขึ้น ชุมชนบ้านแลงจึงร่วมมือร่วมแรงกันในการดูแลรักษาป่าซึ่งมีพื้นที่อยู่ติดกับอ่างเก็บน้ำบ้านห้วยหินดาด

ภาพที่ 11 ป่าชุมชนบ้านแสง

ภาพที่ 12 อ่างเก็บน้ำเขาพระบาท ชุมชนบ้านแสง

สรุป ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติช่วงขยายตัวของชุมชนบ้านแสง ต้องเพิ่มพื้นที่ทำกินเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ด้วยวิธีการแผ้วถางป่าโดยปราศจากการควบคุมและไม่มีการบริหารจัดการที่ดี การบุกรุกพื้นที่ก็เพิ่มมากขึ้นตามลำดับด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเผาป่า การบุกรุกพื้นที่ป่าด้วยวิธีการเผาซากพืชที่แห้ง การขยายพื้นที่เพาะปลูกก็ขยายวงกว้างออกไปอย่างไม่มีขีดจำกัด เบื้องต้นไม่ได้มีการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ จึงเกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนตามมาอย่างต่อเนื่อง

3) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติชุมชนบ้านเลงช่วงการปรับเปลี่ยน

ชุมชนบ้านเลงเริ่มรู้ถึงปัญหาที่ตามมาจากการขยายตัวของชุมชนในทุกด้าน ทั้งที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำในแม่น้ำลำคลอง และน้ำจากการขุดบ่อสำหรับไว้ใช้สอยและทำการเกษตร เพราะพื้นที่นี้มีการทำการเกษตรคือการทำนาในอดีต ปัจจุบันชาวบ้านเลงไม่ได้ทำนา ชาวบ้านเลงปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการทำนาในอดีตมาเป็นการทำสวนผลไม้กันเกือบทุกครัวเรือน สำหรับเด็ก รุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่นิยมทำนา ไม่นิยมทำสวนหรือทำการเกษตรบางส่วนก็ทำการค้าขายผลิตภัณฑ์ ในชุมชน ปล่อยให้พื้นที่ที่เป็นมรดกตกทอดว่างเปล่า หรือขายให้กับนายทุน จึงเป็นเหตุผลทางด้าน ค่านิยมในเรื่องอาชีพ โดยที่คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับการทำงานในบริษัท ในโรงงาน อุตสาหกรรมอยู่ในสังคมที่มีความทันสมัย จึงมีการปล่อยปละละเลยเรื่องพื้นที่ทำกินก็เกิดขึ้น

ชุมชนบ้านเลงปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเพราะสถานการณ์บีบบังคับด้วยเงื่อนไขและกลไก ทางเศรษฐกิจ ปรับสภาพตัวเองให้เข้ากับสิ่งล้าสมัยใหม่ที่กำลังรุมเร้าอยู่ รวมถึงวัฒนธรรมการ สร้างบ้านเรือน จากแต่เดิมเป็นบ้านยกสูง ทรงไทย มีกาแลอยู่บนหลังคา และใช้หลังคาทรงปั้นยา เพื่อระบายความร้อนและป้องกันฝนตกชุก แต่ปัจจุบันก็ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย

มีข้อสังเกตและคำตอบจากชาวบ้านว่า การสร้างบ้านเรือนในทรงแบบเก่าบ้างทันสมัย บ้าง แต่ไม่นิยมสร้างรั้วหรือกำแพงแน่นหนาหรือไม่มีรั้วหรือกำแพงเลย ส่วนคนที่เข้ามาหรืออพยพ เข้ามาภายหลังจากการสอบถามก็จะพบว่า เป็นคนต่างถิ่นที่เข้าไปประกอบอาชีพและปลูกสร้างที่ อยู่อาศัยนิยมสร้างบ้านมีรั้วหรือกำแพงล้อมรอบอย่างเห็นได้ชัด

การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบไม่ทันตั้งตัวของชาวชุมชน เพราะการเร่งรัดพัฒนาพื้นที่โดย นำอุตสาหกรรมเข้ามาอยู่ร่วมกับชุมชน อีกทั้งไม่มีความรู้เกี่ยวกับอุตสาหกรรมและการปรับเปลี่ยน วิถีชีวิตแบบใหม่ เพราะไม่มีใครเข้ามาให้ความรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้น แล้วต้องปรับตัวอย่างไร ชุมชนต้องปรับตัวเอง โดยที่ภาครัฐหรือภาคเอกชนก็พัฒนาไปตามต้องการ ไม่มีองค์กรใดเข้ามา สอบถามถึงความต้องการของชุมชน ไม่ได้ทำประชาพิจารณ์ถึงความต้องการอย่างแท้จริงของ ชุมชนเกี่ยวกับโรงงานอุตสาหกรรมที่อาจมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตด้านการประกอบอาชีพหรือสุข ภาวะที่ดีของชุมชน โดยที่ชุมชนตั้งตัวไม่ทัน บางท่านก็บอกว่าไม่ได้ตั้งตัวให้ทันแต่เป็นเพราะไม่รู้ ไม่เข้าใจและไม่อยากรู้ไม่อยากรู้ใครจะทำอะไรก็ทำไป จึงต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจาก การเกษตรไปเป็นคนรับจ้างในบริษัท ห้างร้าน แม้กระทั่งโรงงานอุตสาหกรรม

เด็กเยาวชนละเลยวิถีชีวิตเกษตรกรรมไม่ศึกษาถึงความจำเป็นตามระบบวิถีชีวิตและ วัฒนธรรม หันไปสนใจศึกษากลไกการพัฒนาแบบใหม่ที่อาศัยวิธีการศึกษา แล้วกระตุ้นด้วยการ ให้ทุนการศึกษาจากโรงงานอุตสาหกรรมและให้งานค่าใช้จ่ายและกลุ่มที่ยกฐานะทางการเงินด้วย วิธีการขายทรัพย์สินที่เป็นพื้นที่ทำกิน

เมื่อชุมชนบ้านเลงปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนจากการทำนาเป็นทำสวน ทุกครอบครัวใช้ปุ๋ยเคมีในการปลูกพืช แต่ขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้ปุ๋ยเคมีว่า มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง หน้าดินจะมีปัญหาและมีผลกระทบในรูปแบบใด แหล่งน้ำมีผลต่อการประกอบอาชีพในลักษณะใด เมื่อไม่รู้ถึงผลกระทบที่มีความรุนแรงของสารเคมี ขาดการป้องกันที่ดีทำให้ประชาชนเกิดล้มป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุที่แท้จริง เช่น เกิดโรคผิวหนัง โรคภูมิแพ้ ที่ร้ายแรงมากกว่านี้ คือ โรคมะเร็ง เป็นต้น ปัญหาอีกด้านหนึ่งที่ชาวบ้านในอดีตไม่ได้คำนึงถึงคือ การใช้สารเคมีในการกำจัดหญ้า นอกจากจะมีราคาแพงแล้วยังมีผลกระทบต่อหน้าดิน ต่อพืช ผัก ผลไม้ ต้นไม้และร่างกายอย่างเห็นได้ชัดแล้ว ยังเป็นการแก้ปัญหาด้วยการทำการเกษตรแบบตัวใครตัวมันในระยะหลังได้มีการรวมกลุ่มกันแปรรูปผลิตภัณฑ์ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มค้าขาย

การปรับเปลี่ยนของชุมชนบ้านเลงจึงสามารถพิจารณาได้จาก 2 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยภายใน เป็นการปรับเปลี่ยนของคนในชุมชนบ้านเลงเอง เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเกษตร และด้านการศึกษา เป็นความต้องการที่จะให้ทุกด้านของชุมชนมีการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนดีขึ้น เจริญขึ้นให้เท่าทันกับการพัฒนาประเทศ

2. ปัจจัยภายนอก ความต้องการของรัฐเพื่อต้องการให้ชุมชนได้มีการพัฒนาอันจะเป็นผลดีต่อการพัฒนาประเทศ เช่น ด้านอุตสาหกรรมเป็นตัวกระตุ้นทำให้ชาวชุมชนต้องปรับเปลี่ยนตนให้มีการเปลี่ยนแปลงเร็วขึ้น เพราะสภาพการณ์บีบบังคับทำให้ชุมชนต้องมีการปรับเปลี่ยน ทั้งนี้ชุมชนบ้านเลงต้องปรับเปลี่ยนบางอย่างเพื่อความเหมาะสมของชุมชนของตนตัวอย่าง เช่น พ่อแม่แต่ละครอบครัวต้องการให้ลูกได้เล่าเรียนก็ส่งไปเรียนในระดับที่สูงขึ้น เด็กเหล่านั้นก็มีอุปนิสัยเฉพาะไม่ชอบการทำไร่ทำนาและทำสวนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว แต่ชอบใช้ชีวิตในห้างทำงานที่สบาย ๆ หรือรับจ้างเป็นพนักงานบริษัทที่มีความสะดวกสบายกว่า และมีรายได้ที่ดีกว่า พ่อแก่การดำรงชีพในช่วงของการปรับเปลี่ยน

ในช่วงการปรับเปลี่ยน ชุมชนบ้านเลงยังขาดความรู้ในเรื่องการใช้ปุ๋ยเคมีซึ่งส่งผลกระทบต่อร่างกาย หน้าดิน พืช ผัก ผลไม้ และแหล่งน้ำน้อยมาก แม้ทางการ (ภาครัฐ) ได้เข้ามาให้ความรู้ในรูปแบบการให้คำแนะนำ สาธิตในการผลิตปุ๋ยชีวภาพ และการใช้ปุ๋ยชีวภาพ การปรับหน้าดินก่อนเริ่มต้นการเพาะปลูก ไม่ได้มีการปรับปรุงดินที่เคยเป็นพื้นที่การเกษตรอันอุดมสมบูรณ์ นิยมใช้ปุ๋ยเคมี

การแก้ปัญหาของชาวบ้านเลง ช่วงการปรับเปลี่ยนอาศัยวิธีการเพาะปลูกทั้งพืชผัก ผลไม้ด้วยปุ๋ยเคมีซึ่งมีราคาแพง ทำให้การเกษตรไม่ได้ผลมีผลกระทบต่อพืช ผัก และผลไม้ อย่างมาก

ชาวบ้านจำเป็นจะต้องหาวิธีการปรับเปลี่ยนตนเองมาเป็นการใช้ปุ๋ยหมัก แทนปุ๋ยเคมี เพราะปุ๋ยหมักชาวบ้านสามารถทำใช้เองภาครัฐเข้ามาให้ความรู้ ให้การช่วยเหลือ

สรุป ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลงช่วงการปรับเปลี่ยน จะพิจารณาถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาจากจุดเริ่มต้นของชาวบ้านที่มุ่งเน้นผลผลิตมากเกินไปจนลืมความอุดมสมบูรณ์ของดินและสิ่งแวดล้อมด้านอื่น ๆ ที่จะตามมาด้วย รัฐพยายามจัดพื้นที่สำหรับทำกิน และพื้นที่อุตสาหกรรมไว้ในพื้นที่เดียวกันโดยรัฐไม่ได้คำนึงถึงวิถีชีวิตที่จะเปลี่ยนแปลงไปของคนในชุมชนปัญหาที่แท้จริงจะมีอยู่ 2 ปัญหาใหญ่ ๆ คือ ปัญหาภายใน เป็นความพยายามของชุมชนเองที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับความเจริญของการพัฒนาประเทศ ชาวบ้านแลงจึงมีความพยายามที่จะเพิ่มผลผลิตให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจในตลาด จึงไม่ได้ใส่ใจถึงผลกระทบที่จะตามมาโดยใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงหรือยาปราบ ศัตรูพืช จนทำให้ได้รับผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมรอบตัวตั้งแต่ในดิน หน้าดิน น้ำ อากาศ จนถึงการบุกรุกพื้นที่ป่า เป็นต้นและปัญหาจากภายนอก คือ รัฐชี้จุดเป้าหมายกำหนดนโยบายเพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยตรง

4) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลงช่วงสร้างเครือข่าย

ชุมชนบ้านแลงไม่ได้มีความพยายามที่จะรณรงค์ให้เกษตรกรได้รวมตัวและรวมกลุ่มกันในการแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน และตระหนักต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัว การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังอีกหมู่บ้านหนึ่งไม่มีความเข้มข้นพอ เครือข่ายการช่วยกันอนุรักษ์และดูแลธรรมชาติจึงมีความอ่อนแอ

เพื่อนบ้านส่วนใหญ่ที่ช่วยกันดูแลป่าส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มวัยรุ่นและกลางคนจนมาถึงรุ่นผมก็ 60 กว่าปีแล้ว ต้องช่วยกันดูแลด้วยการปลูกจิตสำนึกให้ใครคนใดคนหนึ่งดูแลไม่ได้ทุกคนต้องช่วยกัน ปัจจุบันก็มีกลุ่ม อบต. คอยเป็นหูเป็นตาให้ กลุ่มนี้ถือเป็นกำลังสำคัญแต่เครือข่ายชาวบ้านยังมีอยู่น้อย

ภาพที่ 13 ป่าชุมชนบ้านแลง

ในแต่ละหมู่บ้านก็จะมีเฉพาะกลุ่มคนคอยส่งข่าวกัน พวกเราจะถึงกันหมด เราไม่คิดว่าหมู่บ้านอื่นไม่ใช่พวกของเรา ทุกคนเป็นพวกเราทั้งหมด เพราะฉะนั้น ทุกคนต้องคอยดูแลทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

ชุมชนที่ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี ยาปราบศัตรูพืช อุปกรณ์ในการทำสวน ทำนา ทำไร่ มีราคาแพง ไม่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้

ในบางช่วงไม่มีผลผลิตจากพืชสวน พืชไร่ ขาดแคลนน้ำ เพราะไม่มีระบบชลประทานรองรับ ชุมชนบ้านแลง ต้องซื้อน้ำมาใช้สำหรับการอุปโภคและบริโภคในครัวเรือน เพราะน้ำจากบ่อก็ไม่สามารถใช้ได้เหมือนดังแต่ก่อน เพราะมีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ใกล้ชุมชน มีสารเจือปนออกมาโดยไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นเพราะสาเหตุใด หรือกลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมประเภทใดที่ปล่อยของเสียออกมา

เบื้องต้นชุมชนไม่ได้มีการเตรียมตัวเพื่อเรียกร้องให้โรงงานอุตสาหกรรมหยุดกิจกรรมการผลิตที่มีผลกระทบต่อชุมชน หรือปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานของโรงงานอุตสาหกรรมที่ไม่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ทั้งต่อดิน น้ำ อากาศและชีวิตของผู้คนในชุมชนน้อยมาก

ชุมชนบ้านแลงต้องปรับตัวและตระหนักถึงความสำคัญของการเกษตร แต่ก็มีปัญหาเรื่องการตลาด ขาดต่อการควบคุม แต่ละหมู่บ้านใครที่มีอาชีพหรือภูมิปัญญาในด้านใดก็ยังไม่ช่วยกันถ่ายทอดถึงกัน

4.1.3 สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชุมชนบ้านแลง

ผลจากการศึกษาปัญหา ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเกี่ยวกับดิน ป่าไม้ และน้ำ เป็นกิจกรรมที่เกิดจากประชาชนในชุมชนทั้งที่อยู่เดิมและอพยพเข้ามาอยู่ใหม่และกลุ่มนายทุนเบื้องต้นชาวชุมชนบ้านแลงไม่ได้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น เน้นความต้องการของตนเป็นหลักเช่นการตัดไม้ทำลายป่าอันเป็นป่าต้นน้ำ ซึ่งมีมาตั้งแต่ยุคบุกเบิกจับจองพื้นที่ทำกินของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้ามาอยู่อาศัยทั้งถาวรและกึ่งถาวรอย่างหนาแน่น จนนำไปสู่การขยายตัวซึ่งส่งผลทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อรองรับกับปัญหาที่รุนแรงรุกเข้ามาในชุมชนโดยไม่ได้มีการสร้างเครือข่ายดูแลชุมชน จนทำให้ทรัพยากรในท้องถิ่นถูกใช้ไปอย่างไม่ทะนุถนอมจนทำให้ผลผลิตต่ำลง ฉะนั้น ปัญหาการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชนบ้านแลง จะมีอยู่ 4 ปัญหาด้วยกัน คือ ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ดิน ปัญหาเกี่ยวกับการใช้น้ำ ปัญหาเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งปัญหาเหล่านั้นมีจุดเริ่มต้นแบ่งออกเป็น 4 ช่วงปัญหา คือ

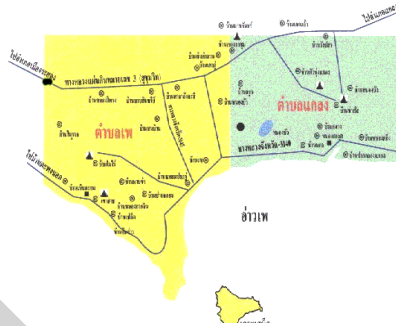
ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านเลงเป็นชุมชนที่ขาดความเจริญมีชนชาวช่องเป็นคนพื้นเมือง กลับไม่มีความผูกพันกับอำนาจรัฐอย่างอิสระพึ่งตนเอง รัฐไม่ได้เข้าไปจัดระเบียบ ไม่ได้มีมาตรการในการควบคุมดูแลให้ระบบนิเวศน์มีความอุดมสมบูรณ์ ขาดความรู้ในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ ธรรมชาติ และอยู่นอกเขตชลประทาน

ช่วงขยายตัว : ชุมชนบ้านเลงมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจากชนพื้นเมืองเดิม และกลุ่มคนที่อพยพเข้าไปจับจองพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย โดยอาศัยวิธีการแผ้วถางพงดงป่า เผาป่า เพื่อเปิดพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย จนก่อให้เกิดปัญหาการทำลายป่าซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านเลงได้ใช้ชีวิตแบบพอมีพอกินมาเป็นระบบทุนนิยม มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้น จากเดิมนิยมใช้ปุ๋ยชีวภาพหรือปุ๋ยคอกก็กลับใช้ปุ๋ยเคมี เพื่อเร่งผลผลิตออกสู่ตลาดให้ได้มากที่สุด

ช่วงสร้างเครือข่าย : เป็นการทราบปัญหาของการทำลายและบุกรุกป่าของคนในชุมชนและคนต่างถิ่น ประชาชนไม่ใส่ใจต่อการเข้าร่วมโครงการในเบื้องต้น เพื่อดูแลสุขภาพธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ อันเป็นทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น จึงเริ่มต้นด้วยการปลูกสำนึกชุมชนให้เห็นความสำคัญเพื่อดูแล ปกป้อง คุ้มครองป่าให้รอดพ้นจากการบุกรุกพื้นที่สาธารณะเพื่อประโยชน์ของชุมชน ขาดผู้นำรุ่นใหม่ ๆ และการความช่วยเหลือจากภาครัฐในการสร้างเครือข่าย

4.2 ชุมชนบ้านแก่ง

ภาพที่ 14 แผนที่ชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง
ที่มา : <http://pe.rayong.police.go.th/images/map.gif>

4.2.1 สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านแก่ง

ประวัติศาสตร์บริเวณพื้นที่นี้ติดกันหลายๆ ตำบล ติดอำเภอใกล้เคียงจะเห็นได้ว่าในพื้นที่เหล่านี้ใช้ประวัติศาสตร์ชุดเดียวกันคือ เป็นพื้นที่ที่มีป่าทึบ และติดชายฝั่งทะเล โดยสันนิษฐานในพื้นที่บริเวณนี้ว่า น่าจะมีความเชื่อมโยงกันตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาไม่แน่ชัดถึงช่วงใด ซึ่งมีหัวหงส์แบบเดียวกับพม่าสามารถสังเกตได้จากวัดหงส์ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกับตำบลกะเจ็ดจะมีเสาหงส์อยู่ที่เสากำแพงวัด ซึ่งมีอายุยาวนานกว่า 300 ปี ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ที่สุดในบริเวณนี้ ปัจจุบันเสาหงส์ถูกถอดออกไปแล้วจึงไม่สามารถที่จะหาหลักฐานมาประกอบให้เห็นได้ เอกสารเก่าๆ ก็ไม่มีร่องรอยให้ศึกษามากนัก มีแต่เรื่องเล่าจากปากต่อปากและจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

จากนั้นก็มีการสันนิษฐานเป็นเชิงตำนานเล่าขานเกี่ยวกับวีรกรรมของพระเจ้าตากสิน ซึ่งไปพักรบที่วัดลุ่มมหาชัยชุมพล อำเภอเมือง จังหวัดระยอง แล้วออกเดินทางเพื่อไปตีเมืองจันทบุรี โดยไม่ได้เดินผ่านในเส้นทางป่าทึบ แต่มีข้อสันนิษฐานว่า พระองค์เคลื่อนกำลังพลไปตามชายฝั่งทะเลมากกว่าที่จะเดินกลางป่า และนักปราชญ์ของชุมชนได้กล่าวถึงพงสาวดาร (ไม่ปรากฏหลักฐาน) ได้กล่าวไว้ว่า พระองค์ก็ได้ผ่านเส้นทางบ้านแก่งเช่นเดียวกันโดยผ่านเส้นทางไปทางชายฝั่งทะเล

ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านแก่งซึ่งเป็นหนึ่งใน 11 ตำบลของอำเภอเมือง ชาวบ้านเป็นคนใจกว้าง ขยัน แข่งกันทำมาหากิน ต่อมามีปัญหาแก่งกัน จึงเรียกว่า “ตำบลแก่ง” และเพี้ยนมาเป็น “ตำบลแก่ง” ไม่ได้มีเกี่ยวข้องกับอำเภอแก่งแต่อย่างใดเพราะเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้ต่อกันกับอำเภอแก่ง มีจำนวนหมู่บ้านทั้งสิ้น 7 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1

บ้านเขายายชุม หมู่ที่ 2 บ้านวังปลา หมู่ที่ 3 บ้านท่าเรือ หมู่ที่ 4 บ้านหัวทุ่ง หมู่ที่ 5 บ้านเขาแก้ว หมู่ที่ 6 บ้านเนินพยอม หมู่ที่ 7 บ้านมาบจันทร์

ภาพที่ 15 เขายายชุม

ชุมชนแกลงเป็นเขตพื้นที่อยู่ห่างจากอำเภอเมืองเพียงไม่กี่กิโลเมตรและมีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยที่ประชากรของชุมชนมีอาชีพ 2 ประเภท คือ

1. กลุ่มชนที่มีพื้นที่อยู่อาศัยติดกับภูเขาก็จะประกอบอาชีพทำนา ทำสวน ตามแต่พื้นที่จะอำนวย

2. กลุ่มชนที่มีพื้นที่อยู่ติดกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก เมื่อศึกษาสภาพทั่วไปเป็นเนินเขาสลับกับที่ราบลาดลงสู่ชายทะเล มีเนื้อที่ทั้งหมด 42

ตารางกิโลเมตรมีอาณาเขตของตำบล

ทิศเหนือ ติดกับตำบลกะเจ็ด อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ทิศใต้ ติดกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย

ทิศตะวันออก ติดกับตำบลชากพง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง

ทิศตะวันตก ติดกับตำบลเพ ตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

4.2.2 ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแกลง

การศึกษาวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชุมชนบ้านแกลง โดยกำหนดประเด็นปัญหาออกเป็น 4 ช่วง คือ

1) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแกลงช่วงบุกเบิก

เมื่อประมาณ 100 ปีก่อนหลัง พื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก ทรัพยากรธรรมชาติมีมากพอหรือเกือบจะกล่าวได้ว่า เหลือเฟือ ไม่ค่อยมีคนเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อทำกิน

เพราะในสมัยก่อนไม่มีอุปกรณ์ในการแผ้วถางพงเพื่อทำการ เกษตรหรือปลูกสร้างบ้านเรือน โดยไม่สนใจขนาดหรือความเสียหายที่เกิดขึ้น และไม่สนใจแม้กระทั่งจะอนุรักษ์หรือฟื้นฟูด้วยการปลูกป่า ชดเชย

คุณไพฑูรย์ สวัสดิ์สัน อธิบดีสมาชิกรอบต.แก่งได้กล่าวว่า “คนรู้เท่าไม่ถึง การณ์” โดยคิดบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อเป็นที่ทำกินให้มากยิ่งขึ้น ภาครัฐก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกลับสนับสนุนให้บุกเบิกพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ

ฝั่งทิศใต้ก็ติดกับอ่าวไทยมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ต้องลงทุนอะไรมากนักเพียงแต่ขยันก็พอกิน พื้นที่แห่งนี้ไม่มีระบบชลประทานมาตั้งแต่เดิมจนถึงปัจจุบันส่วนใหญ่ใช้น้ำธรรมชาติ เช่น ลำคลอง น้ำฝน ขุดบ่อ ไว้ใช้ในฤดูแล้ง และมีคลองธรรมชาติที่ประชาชนได้อาศัย เช่น คลองแก่ง มีต้นน้ำอยู่ตำบลสำนักทอง คลองกะเจด เป็นคลองเดียวกับคลองท่าเรือแก่ง และคลองตานตร

ลุงสมซึ่งเป็นผู้สูงอายุในชุมชนได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่ไม่ต่ำกว่า 50 ปี ได้กล่าวถึงการเป็นอยู่ของคนในสมัยก่อนก็อยู่กันเป็นหย่อม ๆ มีกลุ่มชนเผ่าเดิมคือ ชาวซอง ผู้คนจากที่อื่นอพยพเข้ามาในพื้นที่บริเวณนี้น้อยมาก เพราะมันลำบากเต็มไปด้วยป่าทึบที่แสนจะอันตราย จะมีก็เฉพาะคนในพื้นที่เท่านั้นที่นิยมเข้าป่าเพื่อล่าไก่ป่า ตัดไม้หาฟืน เผาถ่าน แต่ก็ไม่ได้มีความรู้ในการที่จะอนุรักษ์ เมื่อได้ของเพียงพอส่วนที่เหลือไม่รู้จักเก็บ และไม่รู้ว่าจะเก็บอย่างไรหรือขนกลับอย่างไร ทั้งมันให้รักป่านั้นแหละ ทำให้ป่าถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของคนสมัยก่อน ทั้งก่อให้เกิดความรุนแรงของไข้มาเลเรียจังหวัดระยองเป็นอันดับ 2 ของประเทศไทย รองจากจังหวัดกาญจนบุรี (สัมภาษณ์)

มีการล่าสัตว์เป็นกิจวัตรประจำวันของคนในสมัยนั้น รวมทั้งมีการตัดไม้ไปแปรรูปในโรงเรือแถวปากคลองตลาดอีกด้วย

การตัดไม้ของกลุ่มนายทุน จะมีที่เขาวาย กะเจดที่เป็นป่าต้นน้ำ ทำให้ระบบนิเวศน์ขาดความสมดุล

สมัยก่อน ชาวบ้านเขามีความเชื่อในการทำมาหากินว่า ใครทำมากได้มาก จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้กลุ่มคน 4 กลุ่มออกมาตัดไม้ทำลายป่าประกอบด้วย

1. ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ดั้งเดิมโดยต้องการบุกเบิกพื้นที่และขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น
2. ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาจากต่างถิ่นที่เข้ามาบุกเบิกพื้นที่และจับจองพื้นที่ทำกินให้เพียงพอแก่ความต้องการ
3. กลุ่มนายทุนที่เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และการประมงเพื่อขยายฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของตน

4. กลุ่มอิทธิพลที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับภาครัฐและกลุ่มทุน เข้ามาขยายพื้นที่อำนาจของตนออกไป

ในหลายพื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพที่ไม่แตกต่างกัน ผู้คนมีลักษณะนิสัยใจคอคล้ายคลึงกันทั้งความเชื่อ การประกอบอาชีพ และวิถีชีวิตการเป็นอยู่ การอาศัยพื้นที่และแหล่งน้ำอย่างเดียวกัน คือ อาศัยน้ำฝนในการทำนามาตั้งแต่เดิม ไม่ได้ใช้ระบบชลประทานเหมือนกับกลุ่มอื่นๆ เช่น บ้านค่าย นาดาช้าง เป็นต้น แหล่งน้ำจากธรรมชาติจึงเป็นส่วนสำคัญในการประกอบอาชีพและการใช้ชีวิตโดยรวม บางบ้านก็ขุดบ่อสำหรับไว้ใช้ในครัวเรือน และขุดบ่อสำหรับกักเก็บน้ำไว้สำหรับการทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง สภาพดินก็เป็นดินแดงเฉพาะในบางพื้นที่เท่านั้น น้ำจืดในพื้นที่ใกล้ทะเล แต่ก็ไปด้วยเหตุผลว่าเมื่อไรน้ำก็มันดันขึ้นท้องนา ทำให้ดินเค็มปนเปรี้ยว เวลาแห้งก็มีจีเกลือขึ้น น้ำฝนที่ขังอยู่พอมีแดดมันก็แห้งเป็นจีเกลือเหมือนกัน แต่ก็ไม่เหมือนกับจีแดดนาเกลือที่สมุทรสาครมากนัก แต่ก็สามารถขุดบ่อเจอน้ำจืดบ้างบางพื้นที่ ชาวบ้านก็ต้องอาศัยหน่วยงานราชการส่งน้ำเข้ามาเพื่อไว้สำหรับใช้สอย บ้างก็ซื้อน้ำเก็บไว้บริโภคในยามขาดแคลนหรือหน้าแล้ง น้ำฝนก็ไม่สามารถกักเก็บได้ เพราะสภาพของน้ำฝนมีลักษณะเป็นกรดนำมาบริโภคไม่ได้ เมื่อเก็บไว้จะสังเกตได้ว่ามีคราบคล้าย ๆ กับสนิมอยู่บริเวณผิวหน้า

ชาวบ้านเกลียดขุดบ่อกันเองไว้สำหรับกักเก็บน้ำในฤดูการเพาะปลูก จะเห็นว่าพื้นที่ทำกินจะเยอะชาวบ้านในสมัยก่อนจะอยู่กันห่าง ๆ แต่ก็สามารถไปมาหาสู่กันได้รู้จักกันโดยส่วนใหญ่

ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อที่มีมาตั้งแต่โบราณซึ่งมีตามฤดูกาลและผสมผสานกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่เดิมและที่อพยพเข้ามาอยู่จากภูมิภาคต่างๆ เช่น ประเพณีบุญข้าวหลาม ทำบุญศาลาช่วงสงกรานต์ การเล่นส่บ้าเพื่อเสี่ยงทาย วัตถุประสงค์คือการเลือกคู่ได้ต้นมะม่วง เป็นการสร้างความสนุกสนานความรื่นเริง ความสนิทสนมกลมเกลียวกันและสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและระหว่างคนจากชุมชนและท้องถิ่นต่างๆ ได้ ชาวบ้านหรือคนทั่วไปที่พูดคุยกันเรียกว่าวัฒนธรรมบริสุทธิ์ที่เกิดจากต้นทุนทางวัฒนธรรมอันปราศจากการแอบแฝงในรูปแบบอื่นๆ สังคมจึงสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

ต้นแบบทางสังคม ผู้สูงอายุจะเป็นต้นแบบที่ดีให้แก่เด็กเยาวชนโดยการปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดในศีลธรรมอันดีงาม มีข้อวัตรปฏิบัติหน้าเชื่อถือเช่น การไปวัดทำบุญ เจริญภาวนา ไม่ต้องเสพอบายมุข อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติ คนกลุ่มนี้จึงเป็นต้นแบบที่น่ายกย่องแก่เด็กเยาวชนในสมัยนั้น ๆ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาในสมัยช่วงบุกเบิก มีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาให้กับเด็กทางตรงคือ ประเพณีออกแขกเกี่ยวข้าว มีการร้องรำทำเพลงกัน กินข้าวด้วยกัน เป็นการจูงกันไว้ก่อนล่วงหน้าหรือในกลุ่มภาษาชาวของ หรือระยอง หรือ ชอง (ชอง) ใช้คำว่า “ว่า” ไว้

ก่อน หมายถึง การบอกขอแรงก่อนล่วงหน้าเพื่อให้บุคคลที่เขาได้ว่าไว้ได้เตรียมตัวก่อนล่วงหน้า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การเอาแรง” ในวิธีการถ่ายทอดความสัมพันธ์แบบนี้ไม่ได้มีการอธิบาย กัน แต่สัมผัสได้โดยตรงเป็นความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น

ชุมชนบ้านแก่งในช่วงบุกเบิกเป็นพื้นที่ ๆ มีกลุ่มชนในแต่ละชาติพันธุ์เข้ามาอยู่อาศัย และใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันในพื้นที่โดยไม่มีกรอบจำกัดรัฐไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการ ดูแลในการบริหารจัดการ

จากการสอบถามกับคนในหมู่บ้านนี้ได้เล่าตรงกันว่า ในช่วงกลาง-ปลายกรุงศรีอยุธยา คนในพื้นที่มีไม่มากใช้ชีวิตอิสระมีความเป็นเอกลักษณ์ของตน โดยเฉพาะชาวช่องจะมีลักษณะนิสัย การเป็นอยู่แบบเดียวกับชาวใต้ที่เรียกว่า “ชาวปักษ์ใต้” ในกลุ่มชาติพันธุ์ คือ ชาวกูย เขมร เป็นคน ชาวช่องได้อพยพเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน วิถีชีวิตไม่แตกต่างกัน ลักษณะการใช้ภาษาบางอย่างก็ เหมือนกัน เช่น ชื่อต้นไม้ “ต้นหลาอิน” ก็เรียกแบบเดียวกัน ชื่อพื้นที่ก็ไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้ง 2 กลุ่ม จึงน่าจะมีความเชื่อมสัมพันธ์กันตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ยังมีการผสมผสานกันทาง วัฒนธรรม มีการกระจายกันอยู่ แต่ก็มีกันไปมาหาสู่กับกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งในสมัยก่อนช่วงบุกเบิกไม่ได้ แยกพื้นที่เขตการปกครองตามแบบอาณานิคมแบ่งกันเฉพาะความถนัดของแต่ละกลุ่มที่ใช้ ทรัพยากรที่แตกต่างกันเท่านั้น เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำที่ตนเองถนัด ซึ่งไม่ได้คำนึงถึงผลที่ ตามมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากขาดความรู้ ความเข้าใจในผลกระทบที่จะตามมาใน อนาคต จึงทำให้เกิดความสุรุ่ยสุร่ายต่อการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติในทุก ๆ ด้าน เช่น เกิดปัญหา เกี่ยวกับดิน น้ำ ป่าไม้ เป็นต้น เป็นผลพวงจากการไม่รู้ ไม่เข้าใจ และกลุ่มอิทธิพลเชิงทุนนิยมด้วย อีกด้านหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า ในช่วงการบุกเบิกพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อชาวแก่งหรือชุมชนบ้านแก่ง เป็นอย่างยิ่ง ไม่ได้ให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากร

สรุป ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแก่งในช่วงบุกเบิก ไม่มีกฎ ระเบียบในการตัดไม้ทำลายป่า ทำได้ตามที่ต้องการ ไม่สนใจความเสียหายที่จะเกิดขึ้น ไม่สนใจ อนุรักษ์หรือฟื้นฟูด้วยการปลูกป่าชดเชย ประชาชนรู้เท่าไม่ถึงการณ์ บุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำกินมาก เกินไป ภาครัฐไม่ได้เข้ามาควบคุมดูแลหรือสนับสนุนให้ถูกวิธีและในปริมาณที่พอเหมาะพอควร แต่เป็นการเพิ่มนโยบายในการบุกเบิกพื้นที่มากขึ้นเพื่อพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ ขาดความรู้ ในการอนุรักษ์ และจัดเก็บไม้ที่เหลือนอกจากความต้องการ ส่วนไหนที่ไม่ต้องการก็ทิ้งไว้ในป่าหรือเผา ทำลายในป่าซึ่งเป็นผลกระทบในระบบนิเวศ ที่สำคัญต้นไม้ที่ถูกทำลายเป็นป่าต้นน้ำ ส่วนปัญหา ที่เกิดจากธรรมชาติคือน้ำเต็มคันท้องนาทำให้ดินเค็มปนเปรี้ยวเกิดขึ้นเกลือในฤดูแล้ง

2) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแก่งช่วงขยายตัว

จากการสังเกตพบว่า ชาวบ้านแก่งมีวิถีชีวิตร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่า ไม้ อากาศ และแร่ธาตุต่าง ๆ ที่อยู่ล้อมรอบร่างกายหรือครอบครัว ผ่านประสบการณ์ของคนในชุมชนหลายชั่วอายุคน และเป็นเรื่องยากที่จะค้นหาในเชิงเอกสารทางประวัติศาสตร์และเชิงวิชาการได้โดยตรงและชัดเจน แต่เป็นการเล่าปากต่อปากหรือมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การขยายตัวแบบค่อยเป็นค่อยไปจึงไม่รู้ว่ามีการขยายตัวมาในรูปแบบไหน อย่างไรบ้าง

และยังพบอีกว่า การขยายตัวของชุมชนบ้านแก่งที่เห็นอย่างชัดเจนคือพื้นที่บริเวณใกล้เคียงมีการเพิ่มจำนวนของประชากร มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นกว่าเดิม เกิดการบุกรุกป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกินของกลุ่มคน ในพื้นที่แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มอิทธิพลคือ กลุ่มคนที่มีอิทธิพลในท้องถิ่นและกลุ่มอิทธิพลที่เป็นนายทุนจากนอกพื้นที่ ซึ่งคนในกลุ่มนี้อาศัยอำนาจอิทธิพลในท้องถิ่นบีบบังคับซื้อขายที่ดินจากชาวบ้านที่ไม่มีอำนาจต่อรอง เพื่อประโยชน์ทางด้านอำนาจและธุรกิจของตน

2) กลุ่มชนดั้งเดิม หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ชชาติพันธุ์ใกล้เคียงกัน เช่น ชาวซอง เป็นต้น และยังมีความคิด ความเชื่อมาตั้งแต่เริ่มต้นของพื้นที่ชุมชนบ้านแก่ง

3) กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาเพื่อจับจองพื้นที่ทำกินโดยบุกเบิกพื้นที่ให้กับตนเองและครอบครัว

คุณวิथा กระแสสินธุ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับกลุ่มคนที่ได้ขยายพื้นที่ทำกิน เพื่อทำธุรกิจจากพื้นดิน พื้นป่า และสร้างความเสียหายเป็นวงกว้าง โดยวิธีการที่ไม่เหมาะสมเช่น การตัดไม้ขายให้กับโรงเรื้อย หรือกลุ่มนายทุนที่ค้าไม้ โดยไม่มีการปลูกป่าชดเชย หากเป็นกลุ่มดั้งเดิมหรือกลุ่มอพยพใช้วิธีการเผาป่าไม้ เพื่อขยายพื้นที่ทำกิน วินีมีการลงทุนน้อยได้พื้นที่รวดเร็ว เกิดปัญหาระบบนิเวศ เช่น น้ำดินเสื่อม ดินน้ำถูกทำลาย ผลกระทบคือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล บางปีเกิดน้ำหลากก็ไม่มีดินไม้ไว้สำหรับเสียดทานแรงน้ำได้ เกิดปัญหาหมอกควันทางอากาศอีกด้วยซึ่งจะส่งผลกระทบต่อระบบทางเดินหายใจสุขภาพโดยรวมของประชาชนที่อยู่รอบ ๆ บริเวณ นอกจากนี้การเพิ่มประชากรและความต้องการใช้พื้นที่ทำกิน วิธีการประกอบอาชีพเปลี่ยนตามด้วยคนในชุมชนบ้านแก่งไม่มีวิธิตดการประกอบอาชีพเพื่อการค้าขายอยู่กันอย่างพอเพียงไม่มีอะไรมาบีบบังคับให้ต้องดิ้นรน ขวนขวายกับการทำมาหากิน เมื่อชุมชนขยายตัวการทำลายทรัพยากรธรรมชาติก็ตามมาและทุกคนยอมรับว่าเป็นปัญหาของชุมชน

คุณไพฑูรย์ สวัสดิ์สัน ได้อธิบายว่าชุมชนได้ขยายตัวไม่มีกรอบจำกัด และมีรูปแบบอาณานิคม มีการแบ่งเขตเห็นได้ชัดเพื่อสะดวกต่อการปกครอง การบริหาร และการจัดการของ

ภาครัฐ ส่วนประเด็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อชุมชนช่วงขยายตัว คือ แหล่งน้ำสำหรับทำกินตามธรรมชาติดินเงินใช้สอยไม่ได้ ทุกครัวเรือนอาศัยการขุดบ่อเพื่อกักเก็บน้ำสำหรับใช้บริโภค และใช้สอยเพื่อการเพาะปลูกในแต่ละฤดูกาล โดยภาครัฐไม่ได้การแจกจ่ายน้ำชลประทานเพื่อการเพาะปลูก การขยายตัวของชุมชนเป็นแบบเดียวกับชุมชนเมืองที่มีความแออัด มีความต้องการพื้นที่ทำกินคุณไผ่พู่ สวัสดิ์สัน อธิบายถึงลักษณะของชุมชนที่อยู่ติดกับลำน้ำและภูเขามีกการขยายตัวแบบเดิม ๆ ได้รับการดูแลจากภาครัฐน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ เช่น บริเวณทิศเหนือติดกับตำบลสำนักทอง ติดกับภูเขา ถัดไปก็เป็นตำบลตะพง ทิศตะวันออกติดกับอำเภอแกลง ทิศตะวันตกก็ติดกับตะพง ทิศใต้ติดกับตำบลเพ ทิศเหนือติดกับตำบลตะพง ต่อมาเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา ชุมชนบ้านแกลงมีการขยายตัวรูปแบบใหม่ คือ รูปแบบการตลาด รูปแบบเกษตรกรรม รูปแบบอุตสาหกรรม การเกษตร มีพ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนดราคา ราคาผลผลิตต่ำ ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแกลงช่วงขยายตัว เป็นปรากฏการณ์ที่สามารถพิจารณาตามลักษณะของปัญหาของคน 3 กลุ่มคือ

กลุ่มแรก : กลุ่มอิทธิพล ในท้องถิ่นและกลุ่มอิทธิพลที่เป็นนายทุนเข้ามารับสัมปทานตัดไม้ และมีการบีบบังคับขายที่ทำกินที่ชาวบ้านบุกเบิกเพื่อทำกินขายให้กับกลุ่มนายทุน กลุ่มที่สอง : กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินด้วยการซื้อและแผ้วถางป่าและเผาป่าเพิ่มพื้นที่ทำกินและพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย

กลุ่มที่สาม : กลุ่มชนดั้งเดิมที่อยู่ในพื้นที่ได้ทำลายป่าซึ่งเป็นป่าต้นน้ำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ช่วงการขยายพื้นที่ทำกินมีการบุกรุกป่า เผาป่า จนทำให้สภาพป่าเสื่อม ดินเสื่อม สภาพจากการเผาป่าอย่างต่อเนื่อง ฝนจึงไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดมลภาวะจากการเผาป่า

3) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแกลงช่วงการปรับเปลี่ยน

จากการสังเกตพบว่า ชุมชนบ้านแกลงได้ปรับเปลี่ยนวิธีการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติในรูปแบบ ต่างๆ ที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมโดยที่ไม่มีมีความรู้ความเข้าใจต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีการเร่งการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำสวน โดยเร่งการบำรุงพืชด้วยปุ๋ยเคมี ทำลายวัชพืชด้วยสารเคมี ใช้ยาฆ่าแมลง เพื่อสนองความต้องการตลาด การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เรียกว่า “ทำมาหากิน” คือ หากินวันต่อวัน เช่น ทำเลื้อยกระชูดเพื่อใช้สอย ทำเลื้อยด้วยกก ทำกะปิไว้บริโภคในครัวเรือน ต้องปรับเปลี่ยนด้วยการเร่งผลิต ไม่มีระบบปลูกทดแทน ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ทั้งด้านการบริหาร การปกครอง

คุณประเทือง พลอยศิริ ได้ให้ข้อสังเกตว่า การปรับเปลี่ยนชุมชน คนในชุมชนสถานะของชุมชนแบบเดิมมาเป็นชุมชนธุรกิจหรือเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น กลายเป็นหน่วยของสังคมเมืองที่ต้องใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับหน่วยที่แตกต่างจากสังคมดั้งเดิม เช่น ห้างสรรพสินค้า ตลาดกลาง

ตลาดสดขนาดใหญ่ ทำให้ชุมชนต้องปรับ เปลี่ยนไปตามรูปแบบและขนาดของหน่วยที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ภาครัฐมีวัตถุประสงค์ต้องการพัฒนามากกว่าความต้องการของชุมชน เป็นที่น่าสนใจเพราะคุณประเทือง พลอยศิริ ได้พูดตามความรู้สึกและต้องการวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ที่สงบไม่ซับซ้อน ไม่วุ่นวาย เป็นไปตามข้อเท็จจริงที่สามารถอธิบายได้และสัมผัสได้กลับคืนมา

ภาพที่ 16 บ่อกักเก็บน้ำของชาวบ้านในชุมชนบ้านแก่ง

คุณธงชัย พงษ์ศิลา ได้บอกข้อเท็จจริงตามเส้นทางธรรมชาติที่บ่งบอกวิถีชีวิต เช่น เขาตะแคง เขายายขุม ซึ่งเป็นพื้นที่ติดกับตำบลสำนักทอง หมู่ที่ 5 เขาแก้ว เป็นต้นน้ำไหลตามลำธารสำหรับส่งน้ำและรองรับน้ำในฤดูฝน คลองแก่ง คลองตาประกอบ แล้วไปออกคลองกรุนและมีอ่างเก็บกักน้ำสำหรับใช้ในชุมชนเรียกว่า อ่างมาบจันทร์มีเนื้อที่ 1 ไร่ ปัจจุบันก็ตื่นเงินทำให้เกิดปัญหาน้ำเปลี่ยนทิศทางและเอ่อล้นออกนอกลำธารไม่สามารถส่งน้ำได้ดังเดิม แต่ก็ไม่มีใครสนใจถึงผลกระทบ เพราะแต่ละคนก็พยายามปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตด้วยการสนับสนุนให้บุตรหลานหรือเด็กเยาวชนในชุมชนได้ศึกษาเล่าเรียนเพื่อประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไปโดยเฉพาะในโรงงานอุตสาหกรรม จนกลายเป็นปัญหาคือไม่มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาแบบดั้งเดิม ด้วยเหตุผลค่าครองชีพที่สูงขึ้น รายได้ของคนในชุมชนต่ำลง ไม่สมดุลเรื่องรายได้กับรายจ่าย บางกลุ่มก็ขายที่ทำกินของตนเองแล้วอพยพตนเองไปทำมาหากินในท้องถิ่นอื่นหรือเพื่อ ใช้นี้สินหลังจากนั้นก็ไปเป็นลูกจ้างในสถานประกอบการทั้งที่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ บางครั้งก็เกิดจากค่านิยมผิด ๆ ของชาวบ้านคือ ไม่ยอมให้บุตรหลานเรียนในโรงเรียนใกล้บ้าน ส่งไปเรียนในเมืองเพราะเขาคิดว่า เรียนแล้วไปเรียนต่อที่ไหนไม่ได้เพราะสู้เขาไม่ได้ แข่งขันอะไรกับเขาไม่ได้เลยเป็นการปรับ เปลี่ยนที่เป็นไปตามกระแสของสังคม ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแก่งช่วงปรับเปลี่ยน เกิดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติด้านการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง สารเคมี

ตกค้างในดิน ในน้ำ และการตัดไม้ทำลายป่า เกิดปัญหาสุขภาพอันเป็นผลมาจากการใช้สารเคมี โรงงานอุตสาหกรรมอยู่ในพื้นที่ชุมชนหรืออยู่บริเวณรอบๆ ชุมชนมากเกินไปขาดการสืบทอดภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ คนหนุ่มสาวทอดทิ้งอาชีพดั้งเดิมเข้าสู่ตลาดแรงงาน เกิดค่านิยมผิด ๆ ของการประกอบอาชีพ ขายที่ดินทำกินแล้วย้ายไปอยู่ต่างถิ่นหรืออยู่ในภาคตลาดแรงงาน

4) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแก่งช่วงสร้างเครือข่าย

คุณไพฑูรย์ ศุภศิริสัน อดีตสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแก่ง ได้พยายามอธิบายว่า ชุมชนบ้านแก่งยังไม่มีรูปแบบของการสร้างเครือข่ายที่เกิดจากความต้องการของชุมชนที่แท้จริง แต่เป็นการจัดตั้งในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เครือข่ายที่ผ่านองค์กรทางการเมืองมากกว่าที่จะเกิดจากความต้องการหรือสำนึกชุมชนในการแก้ปัญหาของชุมชน เป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน มีปัญหาความขัดแย้งของชุมชนโดยผ่านการเมือง ระบบธุรกิจ และระบบทุนนิยม คนส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติแต่ให้ความสำคัญเฉพาะในการทำกิน มีการพึ่งพิงกันในระบบเครือข่าย เป็นเพื่อน สายสัมพันธ์ทางสายโลหิต มากกว่าที่จะเกิดเป็นองค์กรเครือข่ายที่มีระบบการพัฒนาต่อเนื่องและยั่งยืน

จากการสังเกตและสอบถามคนในชุมชนพบว่า ชุมชนบ้านแก่งยังขาดการรวมตัวกัน พึ่งพิงให้ผู้ใหญ่บ้านหาผู้มีความรู้ทางการเกษตรเข้ามาแนะนำ เช่น แนะนำการใช้ปุ๋ย การบำรุงดิน การดูแลทรัพยากร ดิน และน้ำ ส่วนใหญ่จะมีค่านิยมการใช้ปุ๋ยเคมีในการเกษตร เพราะการใช้ปุ๋ยหมักเบื้องต้นก็ซื้อบ้าง ภาครัฐนำมาแจกบ้าง แต่ก็ไม่เห็นผลตามที่ต้องการ จึงไม่เป็นที่นิยมของชาวสวน ชุมชนบ้านแก่งมีการเปลี่ยนผ่านของชุมชนโดยอาศัยปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่ส่งผลให้ชาวชุมชนได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตโดยตรงมาเป็นเวลายาวนานและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแก่งช่วงสร้างเครือข่ายประชาชนไม่ได้ให้ความสำคัญและไม่ได้ให้ความร่วมมือในการช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เพราะต้องการอยู่อย่างอิสระแบบตัวใครตัวมันมากกว่าที่จะมาอยู่ร่วมกันและมีกิจกรรมร่วมกัน พึ่งพิงองค์กรของรัฐมากเกินไป เคยชินกับการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช เกิดความขัดแย้งของชุมชนผ่านการเมืองท้องถิ่นและการเมืองระดับชาติ ระบบธุรกิจ และระบบทุนนิยม ปัญหาการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติของชุมชนบ้านแก่งในแต่ละช่วงเวลาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนอย่างร้ายแรงทั้งส่วนที่เป็นที่ดินทำกิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ ที่ที่ชุมชนต้องอยู่ร่วมเพราะฝีมือของคนในชุมชน คนที่อพยพเข้ามา รวมทั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่รายรอบบริเวณชุมชน

4.2.3 สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของชุมชนบ้าน

แกลง

ผลจากการศึกษา ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนบ้านแกลงมีอยู่ 3 ปัญหาหลักคือ ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการใช้น้ำ และปัญหาการทำลายป่าไม้ ซึ่งจะได้กล่าวในแต่ละช่วงของปัญหา ดังนี้

ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านแกลงเป็นชุมชนทางด้านวัฒนธรรม ประวัติ- ศาสตร์ ซึ่งมีคนพื้นเมืองคือชาวของอยู่อาศัย มีการตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกป่า ตัดไม้มาทำฟืน เผาถ่าน สร้างบ้าน ด้วยขาดความรู้ ความเข้าใจในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ชีวิตอย่างอิสระตามความต้องการ เจ้าหน้าที่รัฐไม่จริงจังในการดูแลและควบคุม

ช่วงขยายตัว : ประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการพื้นที่ทำกินก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว มีการแข่งขันกันของกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น เผาป่าเพื่อทำการเกษตร เบื้องต้นเป็นเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง อ้อย เป็นต้น

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านแกลงเป็นชุมชนสูญเสียการพึ่งตนเองด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยอยู่ร่วมกับธรรมชาติ กลับต้องพึ่งพาสารเคมี ปุ๋ยเคมี เป็นต้น จากการดำรงชีพด้วยการทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวแบบพอเพียงกลับต้องเปลี่ยนแนวคิดเป็นการเกษตรเพื่ออุตสาหกรรมและเศรษฐกิจจึงต้องรีบเร่งแข่งขันกันอย่างเต็มที่ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือดินเปรี้ยวบ้าง ดินเค็มบ้าง ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้สารเคมีเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา ผลผลิตไม่ได้ผลเหมือนเดิม ราคาตกต่ำลง ค่านิยมในการขายที่ดินให้กับนายทุนเพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวซึ่งเป็นหนทางที่รวดเร็วที่สุด ต้องอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรม

ช่วงสร้างเครือข่าย : ชุมชนบ้านแกลงไม่ได้รับความร่วมมือและไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายแม้กับคนในชุมชนเดียวกันหรือชุมชนใกล้เคียง เพราะคนในชุมชนไม่เห็นความสำคัญในการสร้างเครือข่ายในการดูแลดิน ดูแลน้ำ และดูแลป่าไม้อันเป็นป่าต้นน้ำอย่างเป็นระบบ

4.3. ชุมชนบ้านตะพง

ภาพที่ 17 แผนที่ชุมชนบ้านตะพง

4.3.1 สภาพทั่วไปของชุมชนบ้านตะพง

คุณสมโภชน์ อายุ 51 ปี และคุณลุงขวัญ 72 ปี ได้เล่าความเป็นมาของชุมชนบ้านตะพงว่า ชุมชนบ้านตะพงมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน และเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์อยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองระยองมากนัก ซึ่งเป็นพื้นที่ต่อกันกับชุมชนแกลงและชุมชนบ้านแลง มีการตั้งชื่อบ้านตะพง ซึ่งสมัยโบราณมีเรือสำเภของพ่อค้าคนจีนที่เข้ามาค้าขายโดยเดินทางมาค้าขายด้วยเรือสำเภามาในเส้นทางนี้เกิดอุบัติเหตุขึ้นทำให้เรืออัปปางลง ลักษณะของท้องเรือเรียกกันว่า “กะโพงเรือ” คือมีทั้งกะโพงนอก และกะโพงใน ชาวบ้านจึงพูดกันจากลักษณะของเรือและเสียงก็เพี้ยนมาเรื่อยๆ จากคำว่า “กะโพง” กลายมาเป็น “ตะพง” และได้มีการเรียกชื่อกันมาตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา จนกลายเป็นตำบล “ตะพง” ในปัจจุบัน และเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเกษตร ชุมชนตะพงอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตำบล เป็นพื้นที่ราบลุ่มสลับกันกับดินดอน ติดกับเขาขยายดา ที่เป็นต้นกำเนิดของคลองหลายสายเช่น คลองขยายดา คลองตะเคียน และคลองตะพง แล้วก็ไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทย ตำบลตะพงประกอบด้วย 16 หมู่บ้านคือ หมู่ที่ 1 บ้านตะพงใน หมู่ที่ 2 บ้านเนินชัน หมู่ที่ 3 บ้านขยายดา หมู่ที่ 4 บ้านตะพง หมู่ที่ 5 บ้านชัน หมู่ที่ 6 บ้านเนินเสาธง หมู่ที่ 7 บ้านชากลาว หมู่ที่ 8 บ้านนา หมู่ที่ 9 บ้านตะพงนอก หมู่ที่ 10 บ้านปากัน หมู่ที่ 11 บ้านศาลเจ้า หมู่ที่ 12 บ้านหนองตารส หมู่ที่ 13 บ้านในบ้าน หมู่ที่ 14 บ้านบ่อหิน หมู่ที่ 15 บ้านห้วยมะเฟือง หมู่ที่ 16 บ้านตะกาด หมู่บ้าน

ที่มาอาณาเขตติดกับทะเล จำนวน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 4 บ้านตะพง หมู่ที่ 5 บ้านชน หมู่ที่ 9 บ้านตะพงนอก และหมู่ที่ 10 บ้านป่าคัน สำหรับหมู่ที่ 16 บ้านตะกาด จะมีลักษณะเฉพาะกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ เพราะมีลักษณะธรรมชาติที่มีพื้นที่ติดกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ดินจะมีความเค็ม น้ำจะเป็นน้ำกร่อย การเพาะปลูกจึงไม่เป็นผลดีองหาแหล่งที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกและน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค จึงมีความยากลำบากมากกว่ากลุ่มหมู่บ้านอื่น ๆ ชุมชนบ้านตะพงมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ ทรัพยากรธรรมชาติเอื้อต่อการดำเนินชีวิต คนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา แม้บางพื้นที่ไม่เอื้อต่อการเกษตรเพราะลักษณะดินเป็นดินเค็มซึ่งอยู่ใกล้กับทะเลอ่าวไทย

4.3.2 ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพง

การศึกษาวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในทุก ๆ ด้านแก่คนในชุมชน โดยกำหนดประเด็นปัญหาชุมชนออกเป็น 4 ช่วงคือ

1) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงช่วงบุกเบิก

ผู้วิจัยได้เข้าไปนั่งพูดคุยกับคุณลุงขวัญและสมาชิกของชุมชน บรรดาผู้ที่เข้าร่วมที่มีอายุน้อยที่สุดก็ 50 ปี สูงสุดก็ 86 ปี ซึ่งมีประสบการณ์ที่ยาวนาน ผ่านร้อนผ่านหนาวมามาก เล่าให้ผู้วิจัยกับทีมงานอีก 3 คนฟังด้วยบรรยากาศที่เป็นกันเองซึ่งคำตอบที่ได้ก็น่าประทับใจตรงที่สถานที่พูดคุย ท่านชี้ให้ผู้ฟังพร้อมกับจะบอกว่าพื้นที่ตรงนี้เป็นพื้นที่โบราณมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานของสังคมในละแวกนี้ ต้นมะม่วงต้นใหญ่ ประมาณ 3-4 คนโอบ แล้วมีไม้กระดานยกเสาสูงขึ้นระดับเอว บรรดานักปราชญ์ชุมชนที่ร่วมพูดคุยก็ให้ผู้วิจัยทายว่าต้นมะม่วงอายุสักเท่าไร ซึ่งเป็นการยากที่จะได้คำตอบ แต่โดยข้อสันนิษฐานก็ประมาณสัก 50 กว่าปี ซึ่งเป็นคำตอบที่ให้ค่าเวลาน้อยเกินไป ท่านก็เฉลยให้ฟังด้วยการกล่าวเอ่ยด้วยสนิทคุ้นเคยกับต้นมะม่วงต้นนี้เป็นอย่างดีว่า ตอนนั้นพ่อของลุงก็อายุ 80 กว่าปี เกือบ 90 ปี แล้วตอนนี้ลุงก็อายุ 70 กว่าปี เพราะก่อนหน้านี้หมายถึงสมัยคุณพ่อของลุงเด็ก ๆ ต้นมะม่วงต้นนี้ก็อยู่ก่อนแล้ว อย่างต้นนี้จะประมาณ 150 ปี ประวัติศาสตร์ของพื้นที่นี้ที่มีคนเข้ามาอาศัยน่าจะอยู่ในช่วงอยุธยาตอนกลาง ซึ่งไม่มีเอกสารรองรับแต่เป็นคำบอกเล่าของชาวบ้านที่เคยอยู่จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

ภาพที่ 18 ต้นมะม่วงอายุประมาณ 150 ปี อยู่ในพื้นที่ของลุงขวัญ

ภาพที่ 19 สถานที่สำหรับการสนทนากลุ่มระหว่างชาวบ้านและผู้วิจัย
และเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านรวมกลุ่มสนทนากันทุก ๆ วัน

จากการสังเกตและพูดคุยกับคนในชุมชนบ้านตะพงพบว่า มีจำนวนหมู่บ้านถึง 16 หมู่บ้าน เป็นพื้นที่กว้างกว่า 2 ตำบลที่ได้ทำการศึกษามาแล้ว ชุมชนที่อยู่อาศัยของคนพื้นเมืองดั้งเดิมที่พูดภาษาระยองโดยตรงไม่เหมือนกับพวกเราในปัจจุบันคือ ชาวฦอง หรือชอง แต่ในปัจจุบันกลุ่มนี้ก็อพยพไปอยู่ที่อื่นคือ จันทบุรี ตราด ในระยองจริงๆ ซึ่งเหลือน้อยแล้วยังมีบางพื้นที่ในเขตอำเภอเมืองที่ทางการอนุรักษ์และสนับสนุนให้คนกลุ่มนี้ได้ดำเนินชีวิตตามรูปแบบดั้งเดิม มีประเพณี และการใช้ภาษาท้องถิ่น การทำมาหากินก็จะเป็นการหาของป่า ล่าเนื้อ อยู่ตามป่าเขาเป็นหลักไม่ชอบวุ่นวายแบบเมืองที่เราเป็นอยู่ในปัจจุบัน วิถีชีวิตโดยทั่วไปของชาวชองก็เร่ร่อนไม่อยู่กับที่ใช้ชีวิต

แบบเรียบง่ายจะสังเกตได้จากบ้านเรือนใช้วัสดุที่อยู่ในท้องถิ่น เชื้อเรื่องผีสาংเทวดา และพระพุทธศาสนาควบคู่กันไป การเคลื่อนย้ายของคนกลุ่มนี้ไม่ค่อยมีใครรู้เรื่องราวเขามากนัก โดยข้อสันนิษฐาน ชาวซองเป็นชนกลุ่มแรกที่อยู่อาศัยในพื้นที่บริเวณนี้ ปัจจุบันก็ไม่ค่อยชัดเจนมากนัก เพราะคนกลุ่มอื่นเข้ามาแล้วอาศัยความคุ้นเคยกันแต่งงานอยู่กินกัน จนมองไม่ออกว่าคนไหนเป็นของ คนไหนเป็นคนไทยอพยพเข้ามา วัฒนธรรมก็ถูกผสมผสานเข้าด้วยกันจนแยกไม่ออก ส่วนภาษาก็เพี้ยนไปพอ สมควร คนกลุ่มนี้จะอยู่ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา เพราะพื้นที่บริเวณนี้ในสมัยก่อนที่กลุ่มซองจะโยกย้ายไปอยู่ในพื้นที่จันทบุรี ตราด ก็มีกลุ่มอื่นที่อพยพเข้ามาบ่งบอกถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมเช่น อพยพมาจากทางใต้เพราะเมื่อสังเกตให้ดีพื้นที่ต่าง ๆ มีการเรียกชื่อชุมชนเป็นลักษณะแบบเดียวกันกับทางภาคใต้ของประเทศไทย ภาษามีสำเนียงการใช้ที่ใกล้เคียงกัน วิถีชีวิตก็ใกล้เคียงกัน บ้านเรือนมีน้อยห่างกันเป็นกิโลเมตร มีการเดินไปมาหาสู่กัน มีอะไรก็ส่งข่าวถึงกันหมด ออกไปทำไร่ ทำนา ผ่านบ้านคนโน้นคนนี้ก็แวะมาทักทายกันแบบสารทุกข์สุขดิบกันทุกวัน สร้างความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี ไม่มีเรื่องทะเลาะกันในสมัยก่อนมีความสุขจริง ๆ แล้วก็อยากให้ชุมชนแถบนี้เป็นเหมือนแต่ก่อนที่ไม่มีอะไรเข้ามาทำให้รู้สึกว่าเป็นคนละพวก คนละกลุ่มในสมัยก่อนไม่มีการเมือง เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ชาวซองไม่มีความรู้ในการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติ ตัดไม้ เผาฟันล่าสัตว์ตามลักษณะวิถีชีวิต โดยไม่รู้ว่า การกระทำความผิดเหล่านี้จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตในระยะยาว จึงทำกันตามความเคยชิน เพราะไม่มีกฎหมาย ไม่มีการควบคุม ไม่มีการปลูกป่าชดเชย ทำให้เกิดปัญหาทรัพยากร ธรรมชาติเช่นดิน น้ำ และป่าไม้ รวมทั้งระบบนิเวศในด้านอื่น ๆ อีกด้วย คนกลุ่มนี้มักจะมีการรวมตัวกันตามหรืองานบุญประจำปีเป็นหลักเช่นงานบุญเทกระเจาด วันตรุษ วันสารท และวันสงกรานต์ อาชีพของคนในพื้นที่บริเวณนี้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นการทำนาตามฤดูกาล ไม่มีนอกฤดูกาลอาศัยน้ำในลำคลองตามธรรมชาติ ไม่มีระบบชลประทาน ต้องรอน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ และน้ำฝน ในสมัยก่อนๆ ไม่น่าเป็นห่วงเพราะฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล สามารถวางแผนในการประกอบอาชีพทำนากันอย่างเหมาะสม แต่ปัญหาอยู่ที่ว่ามีการปลูกพืชซ้ำ ๆ กันและไม่มีวิธีในการบำรุงหน้าดิน มีการประกอบอาชีพแบบยถากรรม

จากการศึกษาพบว่า ในช่วงบุกเบิกมีปัญหาเหมือนกับสมัยก่อนเพราะรัฐไม่ได้เข้ามาดูแลและไม่ได้เข้ามาจัดการอะไรกับชุมชน ใครจะทำอะไรก็ได้ไม่มีใครว่า (เอาผิด) ไม่ต้องกลัวความผิด บางคนก็ขึ้นไปตัดไม้บนภูเขาซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ และบางคนก็ขยายพื้นที่ทำกินบริเวณใกล้ภูเขาด้วยการถางพงตัดไม้ เพื่อขยายพื้นที่ทำกินไว้ให้กับลูกๆ บางคนตัดไม้ไปเพื่อทำฟืนบ้าง ทำที่อยู่อาศัยบ้าง ในส่วนที่ทำที่อยู่อาศัยนั้น เป็นการตัดไม้แล้วเลื่อยต้นไม้นั้นตามที่ต้องการบ้าง ไม่สอดคล้องกับความต้องการ ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง เมื่อไม่ได้ดังที่ต้องการก็ทิ้งไว้ในป่า หรือไม่ก็เผาไม้ในป่า ซึ่งเป็นเหตุทำให้เกิดไฟป่า เขาก็จะทำกันอย่างนี้โดยไม่ได้เสียค่าอะไรเพราะป่ามันเยอะ จะ

ตัดเท่าไรก็ได้ทางการ (รัฐ) ไม่ว่าอะไร เพราะรัฐก็ต้องการให้คนขายพื้นที่อยู่แล้ว ปัญหาที่เห็นได้ชัดคือ เมื่อต้นน้ำถูกทำลายไปเพราะความมั่งง่ายของคน คนที่อยู่ปลายน้ำหรือข้างล่างก็พลอยลำบากไปด้วย ฝนก็เริ่มไม่ตกต้องตามฤดูกาลน้ำเริ่มน้อย ถ้าคลองเริ่มตื้นเขิน หน้าแล้งก็จะแล้งจัดเป็นอย่างนี้มาหลายสิบปีแล้ว ปัญหาเรื่องทรัพยากรธรรมชาติมีเพียงไม่กี่เรื่อง ที่มีปัญหา ก็เพราะถูกทำลายโดยกลุ่มคนที่มั่งง่าย กับกลุ่มนายทุน โรงเรือบ และผู้มีอิทธิพลในพื้นที่มากกว่า โดยรวมแล้วทรัพยากร ธรรมชาติในพื้นที่บริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่ต้องการของคนหลายกลุ่ม ไม่ได้มีการแก้ปัญหาอะไรปล่อยไปตามยถากรรม เพราะทุกคนก็ไม่ว่า ป่าไม้ ต้นน้ำ และสายน้ำแหล่งทำมาหากินของคนมีวงจรเชื่อมต่อกัน เมื่อขาดน้ำชาวบ้านก็แก้ปัญหาด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านคือ ขุดบ่อไว้ใช้เอง สมัยก่อนชาวบ้านขุดบ่อลงไปสักเมตรก็เจอตาน้ำแล้ว น้ำเยอะความเดือดร้อนในสมัยก่อนจึงไม่ค่อยมีให้เห็นเหมือนในสมัยปัจจุบัน พอถึงหน้าแล้งชาวบ้านซื้อน้ำมาไว้กินไว้ใช้ ส่วนจะปลูกพืชอะไรก็ต้องบริหารน้ำให้ดีอาจเกิดปัญหาตามมาเพราะพืชอาจขาดน้ำได้ ชาวบ้านช่วยเหลือกันและกัน

คุณลุงขวัญเจ้าของสถานที่สนทนาได้กล่าวว่า สมัยก่อนพวกเราเอง (ผู้ร่วมสนทนาเป็นชาวช่อง) แต่ไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือชาติพันธุ์เข้ามาพิสูจน์ให้ชัดเจน ส่วนรัฐไม่ได้เข้ามาช่วยเหลืออะไร แม้ด้านสาธารณสุขก็ต้องดูแลกันเองโดยมีหมอพื้นบ้าน คนที่มีความรู้ทำการรักษาอาการโรค ด้วยเวทมนต์ คาถาอาคมหรือใช้ตำรายาพื้นบ้านที่เขาได้เรียนมาหรือได้รับการถ่ายทอดมาจากบิดามารดา ไม่มีเครื่องมือเครื่องใช้อะไรเลย เมื่อก่อนไม่มีโรคอะไร มีแต่ไข้มาลาเรียในท้อง ไข้ประจำร้อน แล้วก็รักษาหายเป็นบางคน แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ค่อยมีใครเป็นกัน วิธีการเขาใช้โหล (ขวดโหล) จุกกระดากหรือสำลีแห้งเข้าไปให้มันอุดออกมาให้หมด วิธีการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติที่อาศัยร่วมกันมีพื้นที่ทำกิน (ดิน) มีแหล่งน้ำ ห้วยหนอง คลองบึงมีปลาชุกชุมชาวบ้านสามารถดำรงวิถีชีวิตในฤดูแล้งได้ตามสะดวกเหมือนเป็นข้อตกลงหรือมีสิทธิตามธรรมชาติ เป็นความผูกพันที่ลึกซึ้งมาก

จะเห็นได้ว่า ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงช่วงบูกเบิก เป็นสภาพปัญหาที่เหมือนกับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ในละแวกเดียวกันโดยเฉพาะช่วงบูกเบิกมีบูกรุกพื้นที่ด้วยการทำลายป่าไม้ เกิดจากความต้องการที่จะดำรงชีพของตนเอาไว้ไม่รู้ ความไม่เข้าใจ ความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และความมั่งง่ายของบางคนและบางกลุ่ม เช่น ชาวบ้าน กลุ่มนายทุน และกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่น เข้าไปบุกรุกป่าด้วยการแผ้วถางป่าเพื่อทำกิน และล่าสัตว์ รัฐไม่ได้เข้าไปจัดระเบียบหรือออกพระราชบัญญัติเพื่อดูแลและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำที่เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตโดยผ่านลำน้ำตามธรรมชาติ

2) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงช่วงการขยายตัว

จากการศึกษาพบว่า การอพยพเข้ามาของประชากรจากภูมิภาคต่างๆ ทำให้ความต้องการทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มขึ้น เช่น ที่อยู่อาศัย ที่ทำกิน ชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องขยายตัวออกไป ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่า ชุมชนมีการขยายตัวไปตั้งแต่เมื่อไหร่ ปีไหน พ.ศ.อะไร แต่ก็พอพิจารณาได้จากความสัมพันธ์ของคนสมัยก่อนเป็นครอบครัวใหญ่อยู่กันครบทั้งครอบครัว จึงทำให้บ้านเรือนอยู่ห่างกัน

คุณสมโภชน์ ผู้ช่วยผู้วิจัยที่อยู่ในชุมชนบ้านตะพงได้ระบุถึงการขยายตัวของชุมชนสมัยก่อนว่า เป็นไปตามลักษณะของการใช้ทรัพยากรที่ต้องการมากกว่า โดยไม่ได้มีขอบเขตอาณาบริเวณอะไรเป็นตัวกั้น การปกครองของบ้านเมืองก็เป็นแบบหลวมๆ มีผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นผู้คอยดูแลแทนราชการ

จากการสังเกตจะเห็นว่า ความหนาแน่นของประชากรในบางหมู่บ้านก็เป็นไปตามลักษณะเดียวกันกับสังคมเมือง ความใกล้ชิด การเอื้ออาทรก็ลดน้อยลงทุกคนก็ห่วงพื้นที่ที่ไม่ให้ใครเข้ามาใช้สอยหรือใช้ประโยชน์ในยามที่ไม่ได้ทำการผลิตอะไร แม้ชุมชนจะขยายตัวอย่างหนาแน่นเพียงใดก็ตามสิ่งสำคัญคือทรัพยากร ธรรมชาติก็ยังคงมีอยู่เท่าเดิมแต่เสื่อมโทรมอยู่ตลอดเวลาเพราะประชาชนในชุมชนใช้ประโยชน์อยู่ตลอดเวลา การขยายตัวของชุมชนน่าจะสังเกตได้จาก

1. ความหนาแน่นของประชากร จากการศึกษาพบว่า ผู้ที่มีประสบการณ์ร่วมทั้งผู้นำชุมชนได้กล่าวว่า สมัยก่อนหมู่บ้านหนึ่ง ๆ ในบริเวณนี้มีผู้คนเพียงไม่กี่หลังคาเรือนซึ่งก็เหมือนกับชุมชนอื่นๆ ในโลก และอยู่ห่างกันมาก เวลาจะไปมาหาสู่กันก็จะไปหากันเฉพาะตอนกลางวันเท่านั้น เพราะตอนกลางคืนมันมืดต้องเดินทางด้วยเท้าใช้เวลาาน แต่เราก็อำกัน เดินกันไปพบปะเพื่อนบ้านทำความรู้จักกันและคุ้นเคยกันทั้งตำบล ปัญหาเรื่องความหนาแน่นไม่มี ในยุคหลังย้อนไปไม่ถึง 20 ปี ก็จะเห็นว่า มีผู้คนมากหน้าหลายตา อพยพเข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากหรือทุกภูมิภาคของประเทศก็ได้ ซึ่งไม่ใช่คนในพื้นที่เสียส่วนใหญ่ ผู้ที่เข้ามาแล้วก็ไม่อยากที่จะออกไปอยู่ที่อื่นมาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ถาวรเลยก็มี หรือไม่ก็แต่งงานกับคนในพื้นที่ หรือซื้อที่ทำกินเอาไว้แล้วก็ไปๆ มา บ้านเรือนก็เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า การขยายตัวของชุมชนในแต่ละหมู่บ้านในสมัย ก่อนไม่อยากเพราะบ้านเรือนอยู่ห่างกัน แต่เมื่อประชากรหนาแน่น ความต้องการที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน ก็ต้องขยายตัวตามไปด้วย แต่จะขยายพื้นที่ได้ในวงจำกัด เพราะพื้นที่ส่วนหนึ่งที่เป็นของคนในพื้นที่ก็ถูกขายให้กับกลุ่มนายทุน โรงงานอุตสาหกรรม และที่เหล่านี้นั้นถูกกันเขตแดนเป็นที่ส่วนบุคคลบุคคลภายนอกห้ามเข้า จึงเป็นข้อจำกัดในการขยายและเป็นการสิ้นสุดของการใช้สิทธิตามธรรมชาติ

คุณยายกัญญา ภรรยาของลุงขวัญอายุ 78 ปี ได้ชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นสมัยก่อนการจับจองพื้นที่แล้วตัดไม้ ทำลายป่าต้นน้ำ เป็นปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากร ธรรมชาติในหลายด้านเช่น ปัญหาเกี่ยวกับดิน ปัญหาแหล่งน้ำ เป็นต้น

ลุงสม อดีตครูประจำบาลได้เล่าให้คณะผู้วิจัยฟังพบว่า ไม่มีใครสนใจปัญหาที่เกิดขึ้นใช้ทรัพยากรแบบมั่งง่าย ยังไม่มีความรู้ในเรื่องเหล่านี้ นอกจากนี้ปัญหาไม่ได้เกิดประชาชนที่อยู่อาศัยเพียงกลุ่มเดียว ยังมีกลุ่มนายทุน กลุ่มอิทธิพล ปัจจุบันปัญหาเหล่านี้ยังเป็นประเด็นที่น่าสนใจอยู่ แต่ที่ต้องทำความเข้าใจและยากต่อการแก้ไขคือ การอพยพเข้ามาของคนในแต่ละภูมิภาคแล้วจับจองพื้นที่ทำกิน จะเห็นว่า การขยายตัวของชุมชนเกิดจากความหนาแน่นของประชากรในชุมชนที่หลังไหลเข้ามาอย่างต่อเนื่อง แล้วตั้งรกรากอยู่ในชุมชนแล้วก็ขยายวงกว้างออกไปเมื่อเกิดความสัมพันธ์กันกับคนในชุมชน จึงทำให้พื้นที่ทำกินน้อยลง จากสังคมชนบทที่แปรสภาพเป็นสังคมเมืองที่มีความแออัด การขยายตัวของชุมชนในเวลาที่ผ่านมามองเห็นว่าภาครัฐไม่ได้จริงจังอะไรกับสิ่งที่เกิดขึ้นต่างคนต่างทำ แต่เวลาเกิดปัญหาก็ไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก แก้ปัญหาแบบหลวม ๆ สิ่งที่มาคือรัฐจะเข้ามาในรูปแบบให้คำแนะนำในเรื่องการไม่ตัดไม้ทำลายป่าในรูปแบบต่าง ๆ การอนุรักษ์ป่า เพื่อไม่ให้บุคคลใดเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าแต่ก็ยังมียกลุ่มนายทุนและโรงเรือนที่เข้าไปตัดไม้ชาวบ้านไม่ทำแล้วเพราะเดี๋ยวนี้มันผิดกฎหมาย พื้นที่บ้านตะพงห่างไกลจากเขา (ภูเขา) ส่วนใหญ่ปัญหาจะอยู่ที่บริเวณเชิงเขามากกว่า บริเวณนี้เพียงแค่ได้รับผลกระทบจากการกระทำดังกล่าว และในช่วงหน้าแล้งก็ได้รับผลกระทบในรูปแบบไม่มีน้ำใช้ เมื่อต้นน้ำไม่มีน้ำก็ต้องหาน้ำกินเองโดยการขุดบ่อไว้ใช้ แล้วยังจะดี ทุกบ้านจะมีบ่อน้ำไว้กินไว้ใช้ แต่ถ้าพื้นที่ที่ห่างออกไปติดกับทะเลก็จะมีปัญหาขุดบ่อได้น้ำก็ใช้ไม่ได้เพราะมันจะออกกร่อยไปทางเค็ม

จากการสังเกตพบว่า พื้นที่นี้ขยายตัวตามโครงสร้างของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ที่อยู่อาศัยก็เพิ่มมากขึ้นตามด้วย ความสัมพันธ์ของกลุ่มประชากรในหมู่บ้านที่แต่งงานกัน ครอบครัวจึงขยายออกไป จะเห็นว่าปัจจุบันจำนวนประชากรจะมีมากขึ้นทุกปี เด็กก็เพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุก็เพิ่มขึ้น แต่วัยแรงงานที่นี้จะลดลง

2. พื้นที่ใช้สอย จากการศึกษาพบว่า เมื่อคนเพิ่มขึ้นพื้นที่ใช้สอยไม่ได้เพิ่มตามสมัยก่อนไม่มีเขตแดน คนจะอยู่ตรงไหนก็ได้ หากพูดไปแล้วพื้นที่ชุมชนบ้านตะพง ชุมชนบ้านแลง และบ้านแก่งก็เป็นพื้นที่เดียวกันในช่วงประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา เพื่อความสะดวกในการปกครองของบ้านเมืองจึงมีการแบ่งพื้นที่ทำกิน พื้นที่อยู่อาศัยออกเป็นหมู่บ้าน เป็นตำบล และเป็นอำเภอ แต่ปัจจุบันยังมีพื้นที่อุตสาหกรรมเพิ่มเข้ามาอีกหน่วยภายในชุมชน แต่ก่อนใครจะอยู่ตรงไหน หากินตรงไหนก็สบายไม่ต้องงุ่นงายอยู่ได้สบายไม่มีใครว่ารัฐไม่ว่า อยู่กันแบบพี่ ๆ น้อง ๆ สมัยก่อนพื้นที่จึงไม่ใช่อุปสรรคหรือปัญหาของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติก็ไม่มีผลกระทบ

อะไรต่อประชาชนหรือชุมชนเพราะพื้นที่บริเวณตะพงจะเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งพื้นดินหน้าดิน ผิวน้ำก็ไม่มีปัญหาอะไร แต่ปัจจุบันพื้นที่ที่กลายมาเป็นปัญหาและอุปสรรคของชุมชน เพราะต่างคนต่างแย่งชิงกันในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งคนภายในชุมชนเองและคนนอกชุมชนที่เข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรก็เกิดเป็นปัญหาว่าเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นต้องอาศัยพื้นที่ที่มีจำกัดสร้างที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น การเข้ามาครอบครองพื้นที่ การขายพื้นที่ให้นายทุนก็มีให้เห็นอยู่ตลอดเวลา ที่สำคัญคือมีความหนาแน่นแบบเดียวกับเมืองมากขึ้น

3. การใช้สารเคมีอย่างกว้างขวาง จากการศึกษาพบว่า ทรัพยากรธรรมชาติทั้งดินและน้ำสมัยก่อนๆ ไม่ฝืดเคือง มีความ อุดม สมบูรณ์ มีความปลอดภัยสูงเพราะทุกคนในชุมชนรู้จักกันเป็นอย่างดี และคอยให้ความช่วยเหลือกัน ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นแม้ไม่มีรัฐหรือรัฐไม่เข้ามาให้ความช่วยเหลือชุมชนก็สามารถที่จะเลี้ยงตัวเองได้ อาชีพสมัยก่อนก็จะมีการทำนาทั้งหมดทั้งนั้น ไม่มีบ้านไหนไม่มีการทำนา เลี้ยงวัวไว้ไถนาที่มีทุกบ้าน เป็นวิถีชีวิตแบบเดิมๆ สมัยก่อนรุ่นพ่อรุ่นแม่เขาไม่รู้จักรักรเคมี เขาไม่ได้ใช้สารเคมี ไม่รู้จักการใช้ปุ๋ยเคมี ส่วนใหญ่ก็ใช้จี้วัว จี้ควาย จี้ไก่ จี้หมู ที่เลี้ยงไว้ในบ้านมาทำปุ๋ยใส่नाข้าว บำรุงพืชผัก มันก็ได้ผลดี แต่ก็ไม่มากเหมือนเมื่อใช้ปุ๋ยเคมี ผลผลิตที่ออกมาก็เพียงพอในฤดูกาลคือ ฤดูเว้นฤดู เพราะต้องอาศัยแหล่งน้ำจากธรรมชาติ ส่วนใหญ่ไม่ได้เน้นปลูกเพื่อขายแต่ปลูกเพื่อกินในครัวเรือน มีขึงเก็บข้าวที่เป็นผลิตผลไว้ให้พอเหมาะไม่เยอะมาก แต่ในยุคหลังสภาพบ้านเมืองที่ต้องการผลิตสูง เจ้าหน้าที่ของรัฐก็เข้ามาแนะนำให้ใช้ปุ๋ยเคมี เพราะมันได้ผลผลิตสูง ราคาสูง ชาวบ้านก็เลยแห่กันใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งในสมัยนั้นก็แพงมาก ทุกอย่างใช้ปุ๋ยเคมีหมด ปลูกข้าว ปลูกพืช ผัก ผลไม้ก็ใช้ปุ๋ยเคมีเป็นหลัก ปีหนึ่ง ๆ บางแปลงก็ทำกันตลอดทั้งปีใส่ปุ๋ยเคมีกันตลอดทั้งปี จนดินไม่ได้ปรับสภาพกลายเป็นกรดโทรมไป นอกจากใช้ปุ๋ยเคมีแล้วยังมียาฆ่าแมลงทุกอย่างเป็นสารเคมีหมด จากการสังเกตและสอบถามชาวบ้านใกล้เคียงพบว่า ผลจากการใช้สารเคมีทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบเพราะดินมีปัญหาต้องใช้เวลาในการปรับสภาพดินกันใหม่ น้ำที่ใช้อุปโภคบริโภคก็ไม่สามารถใช้ได้ต้องซื้อจากแหล่งต่างๆ มาใช้สอยในครัวเรือน แต่บางบ้านก็ยังใช้บ่อน้ำซึ่งหลายคนกังวลว่าจะมีสารอะไรเจือปนแล้วส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกายหรือไม่

จากการศึกษาพบว่า การขยายตัวของชุมชนตะพงจึงมีรูปแบบที่ทำให้เข้าใจได้ว่า เกิดจากประชากรที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยมากขึ้น โดยอาศัยความสัมพันธ์ทั้งเชิงวัฒนธรรม โครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจ ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนทำให้ชุมชนมีความต้องการที่ที่ทำการและที่อยู่อาศัยเพื่อตอบสนองความต้องการของตน เพื่อความเข้มแข็งของการขยายตัวตามรูปแบบเศรษฐกิจปัจจุบันจึงต้องอาศัยสารเคมีกระตุ้นผลผลิตทางการเกษตรให้ได้เป็นจำนวนมากเพื่อจะได้มารายได้ที่สูงขึ้นและเป็นเศรษฐกิจหมุนเวียนตลอดทั้งปี โดยที่สภาพดินไม่ได้มีการพักผ่อนและพุ่มฟักให้

อุดมสมบูรณ์แบบดั้งเดิม ส่วนปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตะพงช่วงขยายตัวเป็น วัฏจักรที่เมื่อประชากรของประเทศเพิ่มขึ้นการขยายตัวด้วยรูปแบบต่างๆ ของกลุ่มคนแต่ละภูมิภาค ก็จะไม่เคลื่อนย้ายตัวเองเพื่อหาแหล่งทำกินใหม่ หากความอุดมสมบูรณ์ของชีวิตและครอบครัวให้ เพิ่มขึ้น การขับเคลื่อนเหล่านั้นก็เข้าไปสู่กระบวนการแบบเดียวกันกับการตัดไม้ทำลายป่า การ แผลวถางพง จับจองพื้นที่โดยที่รัฐไม่ได้เข้ามาควบคุม พื้นที่ใช้สอยเพิ่มมากขึ้น และพื้นที่ถูกระดมใช้ สารเคมีในวงกว้างเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวมากกว่าความอุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากร ธรรมชาติ

3) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงช่วงปรับเปลี่ยน จากการศึกษา พบว่า เมื่อ 50-80 ปีที่แล้ว ชุมชนบ้านตะพงเป็นชุมชนที่มีความสุข มีความสะดวกสบายทุกอย่าง มีความอบอุ่นทางสังคม ไม่มีการเบียดเบียนกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกันมีแต่เห็นใจกันในทุกด้าน แม้บ้านตะพงจะไม่เจริญเท่ากับในเมืองก็ตาม ขอกันกินได้ทุกบ้าน เป็นคำพูดที่ชาวตะพงภาคภูมิใจ และบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของชุมชนได้เป็นอย่างดี ความสัมพันธ์จะเป็นที่รู้จักกันของคนใน ชุมชนทั้งแบบสายเลือดญาติ เพื่อน และความคุ้นเคย หรือเกี่ยวดองกัน บ้างก็ไปทำบุญที่วัดตะพง นอก ตะพงใน ก็รู้จักกัน วิถีชีวิตส่วนใหญ่อยู่กับธรรมชาติ ใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายไม่หวือหวา ไม่ เครียดกับภาวะเศรษฐกิจที่ขึ้นลงอย่างปัจจุบัน

คุณลุงขวัญ (เจ้าของพื้นที่สำหรับสนทนากลุ่ม) ได้กล่าวถึงบรรยากาศของการทำมาหา กินในสมัยก่อนว่า มีความปลอดภัยสูง เพราะทุกคนรู้จักกัน มีปัญหาอะไรก็จะพูดคุยกัน ยังมี บทบัญญัติของชาวบ้านในสมัยเมื่อ 50-60 ปีที่แล้ว แล้วมันก็เพ่งหมดไปเมื่อประมาณสัก 10 ปี หรือ กว่านั้นหน่อยว่า เมื่อเดือน 3 เดือน 4 ที่ไม่มีหน้าการทำงาน นาก็จะว่างเปล่า เจ้าของก็ปล่อยไว้จนคัน กล้าอ่อนๆ หรือคันหญ้าก็ขึ้นเต็ม คนในชุมชนสามารถที่จะเอาวัว ควายไปเลี้ยงได้ แล้วค่อยนำกลับ บ้านตอนใกล้ค่ำ ไม่ถือว่าเป็นการบุกรุก ซึ่งเป็นการดีที่วัวควายเหล่านั้นได้ถ่ายมูลไว้แล้วก็กลายเป็น ปุ๋ยให้กับดิน เจ้าของไม่ต้องลงทุนอะไรมากก็ได้ปุ๋ยเต็มพื้นที่ ส่วนที่เป็นหนองเป็นบึง มีน้ำขังใน นาแปลงใดสามารถลงไปจับปลาหรือทอดแหได้โดยไม่มีกาหวห้ามแต่ประการใด บางครั้งก็นัด เนะกันไปลงอวนลงแหในหนองน้ำในหมู่บ้านแล้วก็แบ่งปลากันไปกินอย่างมีความสุข ปัญหา ของผู้คนไม่มีอะไร ปัญหาทรัพยากรก็มีน้อย เพราะทุกคนในชุมชนร่วมมือกัน ช่วยกันดูแล ช่วยกัน รักษาทรัพยากรธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันสภาพที่เห็นผู้คนมีกิจกรรมร่วมกันแบบนี้ก็หมดไป ทุก พื้นที่ก็เป็นที่ที่ถูกหวห้ามไม่ให้ใครนำวัว ควายไปเลี้ยงเหมือนดังแต่ก่อน แหล่งน้ำที่เป็นหนอง เป็นบึงหากติดกับที่ของใครก็จะถูกปิดกั้นไม่ให้ใครเข้าไปล่่วงละเมิดสิทธิ การดูแลสุขภาพเป็นไป ตามความเชื่อเช่น เมื่อเจ็บป่วยก็จะมีหมอพื้นบ้านที่เก่งสามารถรักษาได้หลายโรคเขาใช้เวทมนต์ คาถาหรือใช้ตำรายาพื้นบ้านที่เขาเรียนมาหรือได้ถ่ายทอดมาจากสมุนไพรร ไม่มีการมีเครื่องมือเครื่องใช้

อะไรเลยในการดูแลรักษา เมื่อก่อนไม่มีมะเร็ง มีแต่ฝีดาษ ฝีในท้อง ฝีประจำร่อย ส่วนมะเร็งเต้านมสมัยก่อนก็มีวิธีการรักษาโดยใช้โหล (ขวดโหล) จดกระดาษหรือสำลีแห้งเข้าไปให้มันดูดออกมาให้หมดซึ่งเป็นวิธีคิดในเชิงภูมิปัญญาแต่เดิยนี้ก็เปลี่ยนไป สภาพของโรคก็มีวิวัฒนาการตามสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย การรักษาด้วยวิธีเดิม ๆ ก็หมดไป จะมีหลงเหลืออยู่บ้างก็รักษากระดูกแก้ปวดแก้เมื่อยตามความเชื่อดั้งเดิม

จากการสังเกตและพูดคุยกับกลุ่มคนในชุมชนที่เป็นชาวสวนถึงการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตั้งแต่เรื่องประเพณีและการรวมตัวกันของคนในชุมชนพบว่า โดยทั่วไปศูนย์รวมของคนที่ย้ายออกจากพื้นที่เมื่อถึงช่วงประเพณีเช่น ประเพณีบุญข้าวหลาม ประเพณีเทกระจาด ประเพณีบุญสงกรานต์ และประเพณีวันสารท คนกลุ่มนี้ก็จะกลับมาบ้าน ในยุคปัจจุบันสภาพหรือเหตุการณ์เหล่านี้ยังคงมีอยู่บ้าง แต่คนที่อพยพออกไปหางานทำในต่างถิ่นก็ไม่ได้กลับมาเพราะสภาพเศรษฐกิจบีบบังคับจึงไม่สามารถกลับมาประกอบกิจกรรมตามประเพณีได้ สภาพที่ทำให้ชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงไปพิจารณาได้จากสาเหตุดังนี้ คือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านอุตสาหกรรม ด้านสภาพแวดล้อม

ลุงขวัญ (ผู้นำเรียกร้องสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน) ได้อธิบายชาวตะพงเดิมมีวิถีชีวิตอยู่กันอย่างสงบไม่มีปัญหาทั้งด้านโครงสร้างและสิ่งแวดล้อม ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาอาศัยกันไม่เห็นแก่เล็กแก่น้อย ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน โดยมีวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ คอยประสานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การเกี้ยวพาราสี และความเป็นเพื่อนกับกลุ่มต่าง ๆ หลังจากสภาพบ้านเมืองเข้าสู่ยุคพัฒนาทั้งระบบ การเปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือทำให้ชุมชนต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น

จากการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านตะพงพิจารณาจากปัจจัยต่อไปนี้

1. การใช้พื้นที่ เป็นการใช้พื้นที่ที่มีขอบเขตจำกัดไม่สามารถที่จะเข้าไปหากินได้เหมือนดังแต่ก่อน ต่างคนต่างอยู่ต่างคนต่างเลยวัฒนธรรมด้านความ สัมพันธ์กันในวิถีชีวิต ในอดีตจะหาปลาในนาข้าวของใครด้วยวิธีการนำเบ็ดไปปักไว้ก็ไม่มีใครว่า เจ้าของอนุญาตเพราะเป็นคนรู้จักกันทั้งหมด แต่ปัจจุบันทำอย่างนั้นไม่ได้พื้นที่ทุกพื้นที่เป็นที่หวงห้ามห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปทำอะไร เลี้ยงวัวเลี้ยงควายเหมือนดังแต่ก่อนไม่ได้แล้วเพราะเป็นที่หวงห้าม บางพื้นที่ก็ถูกขายให้กับนายทุน หรือโรงงานอุตสาหกรรม วิถีชีวิตชุมชนก็ต้องเปลี่ยนเป็นต่างคนต่างอยู่ในอาณาบริเวณของตนเอง

2. ประเพณีท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมท้องถิ่น เดิมวิถีชีวิตชุมชนเป็นไปอย่างธรรมชาติเอื้อเฟื้อกันเต็มรูปแบบเช่น ประเพณีลงแขก ประเพณีเอาแรง ซึ่งเป็นความบริสุทธิ์ต่างคนต่างสำนึกในความเป็นชุมชนให้ความร่วมมือกันงานในแต่ละฤดูกาลสำเร็จเสร็จสิ้นได้ด้วยแรงงานคนใน

ชุมชนโดยไม่มีการเรียกเก็บค่าแรง ไม่คิดรายวัน ไม่คิดเป็นค่าจ้างใด ๆ หลังจากสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปทำให้คนในชุมชนต้องปรับตัวตาม จากประเพณีท้องถิ่นกลายเป็นต้องจ่ายค่าจ้างแรงงานเพราะทุกคนต้องดิ้นรนให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือน

จะเห็นได้ว่า คนในวัยที่แตกต่างกันก็มีแนวความคิดที่แปลกแยกกันออกไป คนในสมัยก่อน 50-80 ปีก็จะมองว่า สังคมน่าจะคงสภาพแบบเดิมๆ อยู่ แต่ก็ต้องยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้นจากใบหน้าและแววตาของผู้คนในท้องถิ่นที่เข้ามาสนทนาแล้วให้คำตอบอย่างน่าสนใจว่า “อย่าไปหวังอะไรมาก บ้านจะเป็นอะไรมันก็เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของมัน พวกเราคนแก่จะไปห้ามอะไรได้” เขา (บ้านเมือง) จะพัฒนาอย่างไรก็ปล่อยให้เขาพัฒนาไปเราก็จะทำหน้าที่พลเมืองไป เคารพกฎหมาย เคารพกฎเกณฑ์บ้านเมือง เพราะมันเป็นอนิจจังไม่เที่ยงไม่แน่นอน มันจึงเปลี่ยนแปลงไปอย่างที่เราเห็น ในแต่ละครอบครัวพยายามส่งลูกหลานให้เรียนหนังสือในระดับที่สูงขึ้นไป เพื่อจะได้มีการมีงานทำดีๆ อยู่ในห้องทำงานเย็นๆ มีเงินเดือนสูงๆ เพื่อจุนเจือครอบครัว พอเด็กเหล่านั้นจบออกมาก็ใช้ภูมิปัญญาไม่เป็น ไม่อยากทำงานแบบพวกเรา (ผู้สูงอายุ) ในชุมชน บางคนก็ขายที่ขายทางไปสร้างบ้านหลังโตๆ ซื้อรถคันสวยๆ เพื่อยกฐานะทางสังคม โรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาซื้อที่เพื่อสร้างโรงงาน ส่วนใหญ่ที่เขาขายกันเป็นคนนอกพื้นที่ หลังจากที่เขาเข้าทำงานแล้วเศรษฐกิจมีปัญหาจะกลับมาสร้างภูมิปัญญาแบบเดิมก็ลำบากเพราะไม่มีพื้นที่ พื้นที่รอบชุมชนที่เห็นก็จะเป็นโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานไฟฟ้า จริงๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมชุมชนทั้งดิน และน้ำ รวมทั้งอากาศ เมื่อมองไปรอบ ๆ

ภาพที่ 20 โรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ใจกลางชุมชนบ้านตะพงและบ้านแดง

ชุมชนบ้านตะพงยังมีการเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งก็คือ สภาพเศรษฐกิจของชุมชนในสมัยก่อนก็เป็นการแลกเปลี่ยนกันมีตลาดนัดของแต่ละหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันก็มีเหมือนกันในรูปแบบห้างสรรพสินค้า ตลาดใหญ่ ๆ เสียมากกว่า เพราะคนก็มีค่านิยมแบบนี้เหมือนกัน

สรุป ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงช่วงปรับ เปลี่ยนเป็นรูปแบบเดียวกันในเขตพื้นที่บ้านแลงและบ้านแก่งเพราะเป็นพื้นที่ต่อกัน เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมหลายรูปแบบและปัญหาที่เกิดจากความต้องการด้านรายได้มากเกินกว่าที่ทรัพยากรธรรมชาติจะรับได้ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ประชาชนหรือชุมชนตั้งรับต่อสภาพการบีบบังคับของการดำเนินกิจกรรมในโรงงานอุตสาหกรรมไม่ไหว ปัญหาจึงเกิดจาก 2 สาเหตุใหญ่ ๆ คือ สาเหตุภายในคือคนในชุมชนเองเป็นผู้สร้าง และสาเหตุภายนอกคือนายทุนหรือบุคคลภายนอกและโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามากว้านซื้อที่ดิน

4) ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงช่วงสร้างเครือข่าย

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงช่วงสร้างเครือข่ายเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปคือคนในชุมชนมีความคุ้นเคยกันก็จริงแต่เป็นความสัมพันธ์ส่วนบุคคลหรือความสัมพันธ์แบบเครือญาติหรือแบบเกี้ยวพาราสีมากกว่าที่จะเป็นองค์กรดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เพราะไม่มีความคุ้นเคยในการที่จะทำงานเป็นระบบเครือข่ายหรือองค์กร บางกลุ่มก็ไม่ได้มีความผูกพันกับพื้นที่ เนื่องจากอพยพมาจากแหล่งทำกินอื่น ส่วนกลุ่มเด็กเยาวชนก็ไม่ได้มีอุดมการณ์และไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการรักษาทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นของตนเอง ส่วนใหญ่มุ่งเน้นค่านิยมการทำงานในบริษัท โรงงานอุตสาหกรรมเป็นหลัก

ยังพบอีกว่า ชุมชนตะพงหลังจากมีผลกระทบด้านวิถีชีวิตและทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ได้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการรวมกลุ่มกันดูแลทรัพยากร ธรรมชาติโดยเฉพาะดิน แต่ละหมู่บ้านก็ไม่ได้ให้ความช่วยเหลือกันแนะนำกันเพื่อสร้างภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับดิน จะมีก็แต่กลุ่ม อบต.และภาครัฐที่เข้ามาแนะนำในการดูแลดินและหน้าดินซึ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูก โดยใช้ปุ๋ยเคมีน้อยลง มีเครือข่ายในช่วยเหลือนอกจากภาครัฐได้แนะนำให้ใช้ปูนขาวเพื่อปรับหน้าดินไม่ให้เปรี้ยวแล้วก็ยังมีวิธีการทำปุ๋ยหมัก น้ำหมัก โดยนำวัสดุและภูมิปัญญาดั้งเดิมมาถ่ายทอดให้แก่กัน มีเครือข่ายในการเฝ้าระวังด้านสุขภาพอันสืบเนื่องมาจากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษในทุก รูปแบบ ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงช่วงสร้างเครือข่าย เป็นปัญหาที่เกิดจากคนในชุมชนไม่รักและไม่หวงแหนต่อทรัพยากร ธรรมชาติในท้องถิ่นของตน เยาวชนขาดความผูกพันกับพื้นที่ทำกินที่บรรพชนได้สร้างไว้ให้และกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยก็อยู่เพียงประกอบอาชีพไม่ได้หวงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติที่ตนทำมาหากิน บางคนก็ไป ๆ มา ๆ กับถิ่นอื่น

4.3.3 สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านตะพง

ผลจากผลการศึกษาภาพรวมปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนบ้านตะพงมีอยู่ 3 ปัญหาหลักคือ ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการใช้น้ำ และปัญหาการทำลายป่าไม้ ซึ่งจะได้อธิบายในแต่ละช่วงของปัญหา ดังนี้

ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านตะพงมีอิสระในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแต่ขาดความรู้ความเข้าใจในการที่จะดูแลรักษา อนุรักษ์และฟื้นฟูให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา ไม่เคารพกฎเกณฑ์ของรัฐและรัฐไม่จริงจังในการเข้ามาควบคุมดูแลให้ชุมชนใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลกับการนำไปใช้ มักนิยมปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นผลทำให้เกิดปัญหาของธาตุที่จะทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ มีการแผ้วถางป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกินอย่างกว้างขวาง

ช่วงขยายตัว : ชุมชนบ้านตะพงมีการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว ความต้องการที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มขึ้น ซึ่งมีปัจจัย 2 ด้าน คือ

1) ปัจจัยภายในคือ ประชากรในชุมชนแต่งงานกันแล้วก็เพิ่มประชากรในชุมชนอย่างรวดเร็ว

2) ปัจจัยภายนอกคือ ประชากรที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยด้วยวิธีการจับจองพื้นที่ทำกินในพื้นที่รกร้างที่รัฐดูแลไม่ทั่วถึง และคนในชุมชนแต่งงานกับคนนอกชุมชนแล้วย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านตะพงมีการปรับตัวของชุมชนโดยไม่ได้ตั้งตัวคือ จากเกษตรเพื่อยังชีพมาเป็นระบบทุนนิยม ทำให้เกิดการแข่งขันเพิ่มผลผลิตโดยการใช้ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยเร่งราก ปุ๋ยเร่งดอก ปุ๋ยเร่งผล ซึ่งทำกันตลอดทั้งปี

ช่วงสร้างเครือข่าย : ชุมชนบ้านตะพงขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ไม่มีระบบเครือข่ายในการที่จะช่วยกันสอดส่องดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน

4.4 สรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชน

กล่าวโดยสรุปปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนใน 3 ชุมชน ซึ่งจะกล่าวตามลำดับของแต่ละชุมชน ดังนี้

4.4.1 ชุมชนบ้านแลง

สรุปผลจากการศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านแลงมี 4 ปัญหาด้วยกัน คือ ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ดิน ปัญหาเกี่ยวกับการใช้น้ำ ปัญหาเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีจุดเริ่มต้นแบ่งออกเป็น 4 ช่วงปัญหา คือ

ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านแลงเป็นชุมชนที่ขาดความเจริญมีชนชาวของเป็นคนพื้นเมือง กลับไม่มีความผูกพันกับอำนาจรัฐอยู่อย่างอิสระพึ่งตนเอง รัฐไม่ได้เข้าไปจัดระเบียบ ไม่ได้มีมาตรการในการควบคุมดูแลให้ระบบนิเวศมีความอุดมสมบูรณ์ ขาดความรู้ในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการดูแลทรัพยากร ธรรมชาติ และอยู่นอกเขตชลประทาน

ช่วงขยายตัว : ชุมชนบ้านแลงมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจากชนพื้นเมืองเดิม และกลุ่มคนที่อพยพเข้าไปจับจองพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย โดยอาศัยวิธีการแผ้วถางพงดงป่า เผาป่า เพื่อเปิดพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย จนก่อให้เกิดปัญหาการทำลายป่าซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านแลงได้ใช้ชีวิตแบบพอมีพอกินมาเป็นระบบทุนนิยม มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้น จากเดิมนิยมใช้ปฏีชีวิภาพหรือปฏีคอกก็กลับใช้ปฏีเคมี เพื่อเร่งผลผลิตออกสู่ตลาดให้ได้มากที่สุด

ช่วงสร้างเครือข่าย : เป็นการทราบปัญหาของการทำลายและบุกรุกป่าของคนในชุมชนและคนต่างถิ่น ประชาชนไม่ใส่ใจต่อการเข้าร่วมโครงการในเบื้องต้น เพื่อดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ อันเป็นทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น จึงเริ่มต้นด้วยการปลูกสำนึกชุมชนได้เห็นความสำคัญเพื่อดูแล ปกป้อง คุ้มครองป่าให้รอดพ้นจากการบุกรุกพื้นที่สาธารณะเพื่อประโยชน์ของชุมชน ขาดผู้นำรุ่นใหม่ ๆ และการความช่วยเหลือจากภาครัฐในการสร้างเครือข่าย

เมื่อมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้านดิน น้ำ และป่าไม้ อย่างไม่ถูกวิธีทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตในทุกด้านเช่น การเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวต่อเนื่องจะทำให้สภาพดินเสื่อมโทรมเร็ว ยิ่งขึ้นยากต่อการบำรุงรักษา

4.4.2 ชุมชนบ้านแก่ง

ผลจากการศึกษา ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนบ้านแก่งมีอยู่ 3 ปัญหาหลักคือ ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการใช้น้ำ และปัญหาการทำลายป่าไม้ ซึ่งจะได้อธิบายในแต่ละช่วงของปัญหา ดังนี้

ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านเกล่งเป็นชุมชนทางด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ซึ่งมีคนพื้นเมืองคือชาวของอยู่อาศัย มีการตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกป่า ตัดไม้มาทำฟืน เผาถ่าน สร้างบ้าน ด้วยขาดความรู้ ความเข้าใจในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ชีวิตอย่างอิสระตามความต้องการ เจ้าหน้าที่รัฐไม่จริงจังในการดูแลและควบคุม

ช่วงขยายตัว : ประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการพื้นที่ทำกินก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว มีการแข่งขันกันของกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกินด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น เผาป่าเพื่อทำการเกษตร เบื้องต้นเป็นเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง อ้อย เป็นต้น

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านเกล่งเป็นชุมชนสูญเสียการพึ่งตนเองด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยอยู่ร่วมกับธรรมชาติ กลับต้องพึ่งพาสารเคมี ปุ๋ยเคมี เป็นต้น จากการดำรงชีพด้วยการทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวแบบพอเพียงกลับต้องเปลี่ยนแนวคิดเป็นการเกษตรเพื่ออุตสาหกรรมและเศรษฐกิจจึงต้องรีบเร่งแข่งขันกันอย่างเต็มที่ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือดินเปรี้ยวบ้าง ดินเค็มบ้าง ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้สารเคมีเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา ผลผลิตไม่ได้ผลเหมือนเดิม ราคาตกต่ำลง ค่านิยมในการขายที่ดินให้กับนายทุนเพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวซึ่งเป็นหนทางที่รวดเร็วที่สุด ต้องอยู่ร่วมกับโรงงานอุตสาหกรรม

ช่วงสร้างเครือข่าย : ชุมชนบ้านเกล่งไม่ได้รับความร่วมมือและไม่ให้ความสนใจเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายแม้กับคนในชุมชนเดียวกันหรือชุมชนใกล้เคียง เพราะคนในชุมชนไม่เห็นความสำคัญในการสร้างเครือข่ายในการดูแลดิน ดูแลน้ำ และดูแลป่าไม้อันเป็นปาดันน้ำอย่างเป็นระบบ

4.4.3 ชุมชนบ้านตะพง

ชุมชนบ้านตะพงได้รับผลกระทบจากปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากฝีมือของคนในชุมชนเองส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นฝีมือจากกลุ่มที่อพยพเข้ามาจับจองเพื่อขยายพื้นที่ทำกินส่วนที่เป็นประเด็นปัญหาต่อชุมชนในวงกว้างคือปัญหาเกี่ยวกับโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่รายล้อมชุมชนซึ่งสามารถพิจารณาได้จากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ คือ

1. ปัญหาจากการทำลายป่าหรือแผ้วถางป่าเพื่อประโยชน์ทำกินและเพื่อหวังกำไร
2. ปัญหาความไม่มีกรอบหรือกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
3. ฝ่าฝืนระเบียบกฎเกณฑ์ที่รัฐกำหนด
4. กลุ่มทุนและกลุ่มอิทธิพลในท้องถิ่นเข้ามาบีบบังคับในชุมชน
5. ขยายพื้นที่ตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
6. โรงงานอุตสาหกรรมทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนเสื่อมสภาพอย่างรุนแรง

ผลจากการศึกษาภาพรวมปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนบ้านตะพงมีอยู่ 3 ปัญหาหลักคือ ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการใช้น้ำ และปัญหาการทำลายป่าไม้ ซึ่งจะได้กล่าวในแต่ละช่วงของปัญหา ดังนี้

ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านตะพงมีอิสระในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติแต่ขาดความรู้ความเข้าใจในการที่จะดูแลรักษา อนุรักษ์และฟื้นฟูให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา ไม่เคารพกฎเกณฑ์ของรัฐและรัฐไม่จริงจังในการเข้ามาควบคุมดูแลให้ชุมชนใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความสมดุลกับการนำไปใช้ มักนิยมปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งเป็นผลทำให้เกิดปัญหาของชาตที่จะทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ มีการแผ้วถางป่าเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกินอย่างกว้างขวาง

ช่วงขยายตัว : ชุมชนบ้านตะพงมีการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว ความต้องการที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มขึ้น ซึ่งมีปัจจัย 2 ด้าน คือ

1) ปัจจัยภายในคือ ประชากรในชุมชนแต่งงานกันแล้วก็เพิ่มประชากรในชุมชนอย่างรวดเร็ว

2) ปัจจัยภายนอกคือ ประชากรที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยด้วยวิธีการจับจองพื้นที่ทำกินในพื้นที่ที่รกร้างที่รัฐดูแลไม่ทั่วถึง และคนในชุมชนแต่งงานกับคนนอกชุมชนแล้วย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชน

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านตะพงมีการปรับตัวของชุมชนโดยไม่ได้ตั้งตัวคือ จากเกษตรเพื่อยังชีพมาเป็นระบบทุนนิยม ทำให้เกิดการแข่งขันเพิ่มผลผลิตโดยการใช้ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยเร่งราก ปุ๋ยเร่งดอก ปุ๋ยเร่งผล ซึ่งทำกันตลอดทั้งปี

ช่วงสร้างเครือข่าย : ชุมชนบ้านตะพงขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ไม่มีระบบเครือข่ายในการที่จะช่วยกันสอดส่องดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน

4.5 เปรียบเทียบปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของ 3 ชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง คือ ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง

ผลการศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง ทั้ง 3 ชุมชนในภาพรวม พบว่า ในช่วงบุกเบิกทั้ง 3 ชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นชนพื้นเมืองเรียกว่า “ซอ” นอกจากทำการเกษตรแล้วยังมีการหาของป่า จับสัตว์ป่า ทำนาบ้าง ในบางส่วน มีภาษาเป็นลักษณะเฉพาะ ปัจจุบันจังหวัดระยองได้อนุรักษ์หมู่บ้านชาวซอและส่งเสริมการพูดภาษาดั้งเดิม วิถีชีวิตชาวซอมีการตัดไม้ ต่าสัตว์ คนกลุ่มนี้ไม่รู้ ไม่เข้าใจถึงสิ่งที่ตน

กระทำว่าจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตแบบใดบ้าง เพราะความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และมีคนท้องพอพเจ้ามาจับของพื้นที่ และบุกเบิกพื้นที่ทำกินหรือมีการผสมผสานกันของคนอพยพ เข้ามาจับคนพื้นเมืองเดิม ทั้ง 3 ชุมชนเกิดปัญหาเรื่องดินที่ถูกน้ำชะล้างหน้าดินที่มีธาตุอาหารเหมาะ แก่การเพาะปลูก ส่วนน้ำก็จะต้องอาศัยน้ำในระบบธรรมชาติ ไม่มีระบบชลประทานมีชีวิตอยู่แบบ เศรษฐกิจพอเพียงภายในชุมชน ในช่วงบุกเบิกทั้ง 3 ชุมชน เป็นชุมชนเดียวกัน จึงไม่มีความ แตกต่างในการเป็นอยู่ในวิถีชีวิตมากนัก ในช่วงขยายตัว ทั้ง 3 ชุมชน ได้เพิ่มประชากรในรูปแบบ สายสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน มีความเอื้ออาทรกันภายในชุมชน ต่อเมื่อมีคนเพิ่มมา กขึ้น ความต้องการในพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัยก็เพิ่มขึ้นตามตัวอย่างรวดเร็ว ด้วยวิธีการที่รุนแรง กว่าเดิม คือ ตัดไม้ที่เป็นป่าต้นน้ำ ซึ่งทำให้สภาพของดินเกิดสภาพเสื่อมโทรม ลำคลองส่งน้ำก็ตื้น ฝลงเพราะน้ำที่ไหลจะพัดพาเอาตะกอนลงไปใ้รางน้ำ ลำคลองมีการเปลี่ยนทิศทางของน้ำ ในช่วง การปรับเปลี่ยน วิถีชีวิตชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพการณ์ทางด้าน เศรษฐกิจ แสงสว่างอาชีพ และวิธีการทำการเกษตรที่ได้ผลตามความต้องการของตลาดโดยใช้ ปุ๋ยเคมี สารเคมี เพื่อเร่งดอก เร่งผลอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดปัญหาเรื่องดิน ปัญหาเรื่องน้ำ ส่วน ปัญหาเรื่องป่าไม้ก็ยังคงเป็นปัญหาการลักลอบตัดไม้ และล่าสัตว์ในเขตป่าชุมชน เมื่อไม่ได้ผลใน ระยะยาวทั้ง 3 ชุมชนก็นำภูมิปัญญาชาวบ้านแบบเก่ามาใช้เช่น การใช้ปุ๋ยชีวภาพ การใช้มูลสัตว์ บำรุงหน้าดิน ส่วนบ้านแก่งและชุมชนบ้านตะพงจะมุ่งเน้นภูมิปัญญาและการตลาดเป็นหลักทั้ง 3 ชุมชนมีการปรับตัวที่แตกต่างกัน ชุมชนในช่วงสร้างเครือข่าย ในการสร้างเครือข่ายของชุมชนมี น้อยมากเพราะต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างแก้ปัญหาของตนเป็นหลัก ไม่ได้มีองค์กรชุมชนเข้ามามี บทบาทมากนัก เป็นแต่เพียงคอยตั้งรับความช่วยเหลือมากกว่าการเรียนรู้เพื่อการแก้ปัญหาของชุมชน ยกเว้นชุมชนบ้านแก่งจะมีกลุ่มคอยระวังปัญหาลักลอบการตัดไม้ ลักลอบล่าสัตว์ คนในชุมชนเริ่ม ตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนของตน ส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงคนอายุรุ่นวัยกลางคนที่จะทำ หน้าที่ในการคอยระวังป้องกันกลุ่มลักลอบดังกล่าว

ตารางเปรียบเทียบ ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของ 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแลง
ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง

ช่วงเวลา	ชุมชนบ้านแลง	ชุมชนบ้านแก่ง	ชุมชนบ้านตะพง
ช่วงบุกเบิก	-อาชีพทำนา -มีพื้นที่ติดกับภูเขา -คนพื้นเมือง (ของ)อาศัย -ขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ -พึ่งตนเองมากกว่าพึ่งรัฐ -ระบบนิเวศน์อุดมสมบูรณ์ -ขาดการบริหารจัดการ -อยู่นอกเขตชลประทาน -มีอ่างเก็บน้ำชุมชน	-อาชีพทำนา -มีพื้นที่ติดกับภูเขาและทะเล -คนพื้นเมือง (ของ)อาศัย -ขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ -พึ่งตนเองมากกว่าพึ่งรัฐ -ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์ -ไม่มีการปลูกไม้ทดแทน -อยู่แบบพอกิน	-อาชีพทำนา -มีพื้นที่ติดกับภูเขาและทะเล -คนพื้นเมือง (ของ)อาศัย -ขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ -พึ่งตนเองมากกว่าพึ่งรัฐ

ตารางเปรียบเทียบ ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของ 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแลง

ชุมชนบ้านแลง และชุมชนบ้านตะพง

(ต่อ)

ช่วงเวลา	ชุมชนบ้านแลง	ชุมชนบ้านแลง	ชุมชนบ้านตะพง
ช่วงขยายตัว	-ประชากรจากต่างถิ่นอพยพเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน -เผาป่า ขยายที่ทำกิน ทำลายป่าต้นน้ำ	-ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว -คนต่างถิ่นเข้ามาจับจองพื้นที่เกิดสายสัมพันธ์ระหว่างคนสองกลุ่ม -เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม -เผาป่า ถางป่า ทำลายป่าซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ -ปลูกพืชเชิงเดี่ยว	-การเพิ่มประชากรของคนในท้องถิ่น -ประชากรที่อพยพเข้ามาผสมกลมกลืนกับคนท้องถิ่นจนแยกไม่ออกว่ากลุ่มไหนบ้าง -เผาป่า ทำลายต้นน้ำ -ปลูกพืชเชิงเดี่ยว -อาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติ
ช่วงปรับเปลี่ยน	-ใช้ชีวิตแบบทุนนิยมมากขึ้น -มีการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ -ใช้ปุ๋ยเคมี -ซื้อน้ำใช้ในฤดูแล้ง	-ใช้ชีวิตแบบทุนนิยมมากขึ้น -ใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี การเกษตรอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจแบบการตลาด -ดินเปรี้ยว และดินเค็ม -ทำสวนผลไม้โดยส่วนใหญ่/ซื้อน้ำในฤดูแล้ง	-ใช้ชีวิตแบบทุนนิยมมากขึ้น -ตั้งตัวไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น -มีการแข่งขันผลผลิต -ใช้ปุ๋ยเคมี -ซื้อน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง

ตารางเปรียบเทียบ ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนของ 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านแลง

ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง

(ต่อ)

ช่วงเวลา	ชุมชนบ้านแลง	ชุมชนบ้านแก่ง	ชุมชนบ้านตะพง
ช่วงสร้างเครือข่าย	มีการดูแลป่าชุมชนของคนในชุมชน	ไม่มีเครือข่ายในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ	-ไม่มีเครือข่ายในการดูแล ทรัพยากรธรรมชาติ เกี่ยวกับดิน น้ำ แหล่งน้ำและป่าไม้

4.6 เสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิต

ชุมชน

ชุมชนจะต้องทำความเข้าใจกับจุดเริ่มต้นของชุมชนนั้นคือประวัติศาสตร์ที่มีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ กลุ่มคน(ชาติพันธุ์)ที่อพยพเข้ามาสู่พื้นที่ จนเข้าสู่การขยายพื้นที่ให้กว้างออกไปจนเป็นชุมชนตามลักษณะของอาณานิคมที่แบ่งเขตพื้นที่โดยอาศัยอำนาจรัฐและปัจจัยด้านอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกที่ทำให้ต้องมีการขยายเวลาปรับเปลี่ยนตามเงื่อนไขของทุนนิยมเศรษฐกิจเป็นหลักจนถึงที่สุดชุมชนก็ก้าวเข้ามาสู่การหวงแหนทรัพยากรที่ดิน ได้อยู่ได้ใช้และได้อาศัยไม่ให้เสื่อมสูญได้ในรูปแบบของเครือข่ายชุมชนอย่างมีคุณภาพ แม้จะต้องต่อสู้กับกลุ่มอิทธิพลก็ตาม

จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่า ทั้ง 3 ชุมชนคือ ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้าน แกลง และชุมชนบ้านตะพง ได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตสืบเนื่องจากปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจาก 2 ปัจจัยด้วยกันคือ

1. ปัจจัยภายในชุมชนคือ ความไม่รู้ ความไม่เข้าใจหรือเข้าใจผิด ต่อการใช้ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ โดยขาดการยั้งคิด ขาดความรู้ในเรื่องผลกระทบที่จะตามมาในอนาคต เพราะฉะนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นทั้ง 3 ชุมชนจึงต้องมีทางแก้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
2. ปัจจัยภายนอกชุมชน คือ การอพยพจากคนนอกท้องถิ่น ปัญหาจากธรรมชาติโดยตรง ปัญหาโรงงานอุตสาหกรรม
3. รัฐกำหนดมาตรฐานการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีผลบังคับกับโรงงานอุตสาหกรรมที่สร้างปัญหากับทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มงวด
4. รัฐสนับสนุนและกำหนดเป็นนโยบายหรือวาระแห่งชาติในการให้ชุมชนมีสิทธิปกป้อง ดูแล พื้นที่ ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม
5. ชุมชนหันมาให้ความสำคัญในการดูแลดิน น้ำ แหล่งน้ำธรรมชาติ และป่าไม้ให้มากยิ่งขึ้น

จากปัจจัยดังกล่าวก็พอสรุปประเด็นปัญหาที่เกิดจากการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน คือ ดิน น้ำ และป่าไม้ จากการวิจัยพอที่จะเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อลดผลกระทบในวิถีชีวิตชุมชนจากปัญหาทั้ง 4 ช่วง หากพิจารณาในแต่ละประเด็นโดยผ่านองค์กรภาครัฐและองค์กรชุมชน กำหนดถึงปัญหาที่แท้จริงของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้คือ

1. ทรัพยากรดิน เป็นการยากที่ชาวบ้านจะรู้ลักษณะของดินว่า มีสภาพเป็นอย่างไร ควรปลูกพืชชนิดไหน ก็ต้องอาศัยองค์กรภาครัฐในเรื่องวิเคราะห์สภาพดินเช่น หน่วยงานเกี่ยวกับ

วิทยาศาสตร์การเกษตร เพื่อตรวจสอบสภาพดิน และหาวิธีการบำรุงดินโดยวิธีการทางธรรมชาติเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดิน โดยตั้งเป็นชมรมฯ เครือข่ายเช่น เครือข่ายหมอดิน เป็นเครือข่ายที่จะทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนกลับมาใช้ชีวิตที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติ ลดต้นทุนทางการเกษตร ลดการแข่งขันผลผลิตแต่เป็นการรวมกลุ่มกำหนดราคาต่อรองกับพ่อค้าคนกลาง หรือสหกรณ์ชุมชนด้านผลผลิตทางการเกษตรไม่อยู่แบบตัวใครตัวมัน กลับทำให้ชุมชนเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

2. ทรัพยากรน้ำ ทั้ง 3 ชุมชนซึ่งอยู่นอกเขตชลประทาน ต้องอาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติลำบากในช่วงหน้าแล้ง สิ่งที่ชุมชนสามารถทำได้คือ ขุดบ่อหรือแหล่งน้ำสำหรับชุมชนโดยวิธีการทำแบบโบราณเช่น ทำฝายซึ่งทำได้เฉพาะบางพื้นที่เท่านั้นเพื่อกักเก็บน้ำ ชะลอน้ำ จากภูเขา เช่น เขายายดา และอื่นๆ ที่เป็นต้นน้ำเพื่อให้ระบบน้ำหมุนเวียนได้ตลอดทั้งปี ช่วงหน้าฝน ฝายก็จะทำหน้าที่ในการกักเก็บน้ำ ชะลอความรุนแรงของน้ำที่ไหลลงมาจากภูเขา และให้กรมวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมตรวจสอบการปล่อยสารพิษของโรงงานอุตสาหกรรมและผลจากการทำการเกษตรที่มีการใช้สารเคมีที่ส่งผลทั้งในดิน น้ำ และในอากาศอย่างต่อเนื่องในทุกช่วงเวลา

3. ทรัพยากรป่าไม้ ทั้ง 3 ชุมชน ใช้ทรัพยากรร่วมกัน จัดตั้งองค์กรเครือข่ายในการดูแลป่าปลูกจิตสำนึกให้กับเด็กและเยาวชน รวมทั้งคนในชุมชนร่วมกันรับผิดชอบและจัดเวรเฝ้าคอยระวังไม่ให้ใครเข้าไปทำลายป่าของชุมชน

จากผลการศึกษา ทั้ง 3 ชุมชนประสบปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกิน แหล่งน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค แต่ละครอบครัวจำเป็นต้องปรับวิถีคิดแก้ปัญหาให้เหมาะสมกับพื้นที่ ซึ่งในแต่ละพื้นที่อาจมีสภาพความอุดมสมบูรณ์ที่แตกต่างกัน จากงานวิจัยจึงเห็นว่าเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตชุมชนโดยภาพรวม

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยนี้ชี้ให้เห็นปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เน้นผลผลิตเพียงด้านเดียว ทำให้แบบแผน วัฒนธรรมทางสังคม ความรู้ ความเข้าใจและจิตสำนึกสาธารณะต่อชุมชน ได้รับผลกระทบในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่ช่วงบุกเบิก ช่วงการขยายตัว ช่วงการปรับเปลี่ยนและช่วงการสร้างเครือข่าย ในเขตจังหวัดระยอง ใน 3 พื้นที่ คือ ชุมชนบ้านแลง ชุมชนบ้านแก่ง และชุมชนบ้านตะพง เป็นชุมชนห่างไกลจากระบบชลประทานและเป็นชุมชนที่มีปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาตั้งแต่ต้น ได้อธิบายกรอบการทำวิจัย ตามเงื่อนไขและปัจจัยในแต่ละชุมชน ดังนี้

5.1.1 ชุมชนบ้านแลง

ชุมชนบ้านแลงประสบปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติใน 3 ด้าน คือ ปัญหาเกี่ยวกับการใช้ดิน ปัญหาเกี่ยวกับการใช้น้ำ ปัญหาเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาทั้งหมดแบ่ง 4 ช่วง คือ

ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านแลงเป็นชุมชนที่ขาดความเจริญ ไม่มีความผูกพันกับอำนาจรัฐพึ่งตนเอง ขาดระเบียบ รัฐไม่ได้ควบคุม ระบบนิเวศน์มีความอุดมสมบูรณ์ ขาดความรู้ ขาดความเข้าใจในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ และอยู่นอกเขตชลประทาน

ช่วงขยายตัว : ชุมชนบ้านแลงมีประชากรที่อพยพเข้าไปจับจองพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น มีการแผ้วถางพง ถางป่า เผาป่า จนเกิดปัญหาการทำลายป่าต้นน้ำ

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านแลงใช้ชีวิตแบบทุนนิยม แลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้น ส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยเคมี เร่งผลผลิตออกสู่ตลาดให้ได้มากที่สุด

ช่วงสร้างเครือข่าย : ชุมชนบ้านแลงได้ดูแลป่าไม้ของชุมชนตนเองด้วยการปลูกสำนึกชุมชนให้ลุกขึ้นมาดูแล ปกป้อง กลุ่มครองป่าให้รอดพ้นจากการบุกรุกพื้นที่สาธารณะเพื่อประโยชน์ของชุมชน แต่ขาดผู้นำรุ่นใหม่ ๆ ของการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกลุ่มอื่น ๆ ในเขตพื้นที่เดียวกัน

5.1.2 ชุมชนบ้านแก่ง

ชุมชนบ้านแก่งประสบปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่ 3 ปัญหาหลักคือ ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการใช้น้ำ และปัญหาการทำลายป่าไม้ ซึ่งจะได้กล่าวในแต่ละช่วงของปัญหาดังนี้

ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านแก่งมีการตัดไม้ ทำลายป่า บุกรุกป่า ตัดไม้มาทำฟืน เผาถ่าน สร้างบ้าน โดยขาดความรู้ ขาดความเข้าใจในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ขาดระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ชีวิตอย่างอิสระ

ช่วงขยายตัว : ความต้องการพื้นที่ทำกินก็เพิ่มขึ้น มีการอพยพเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน ด้วยการเผาป่าเพื่อทำการเกษตร เบื้องต้นเป็นเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง อ้อย เป็นต้น

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านแก่งใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ในการเพาะปลูก การเกษตรเป็นแบบอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจ ทำให้ดินเปรี้ยว ดินเค็ม ผลผลิตไม่ได้ผลเหมือนเดิม ราคาตกต่ำลง ยังมีค่านิยมการขายที่ดินให้กับนายทุนเพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ช่วงสร้างเครือข่าย : ประชาชนไม่ได้ให้ความสนใจการสร้างเครือข่ายในการดูแลดิน ดูแลน้ำ และดูแลป่าไม้อันเป็นป่าต้นน้ำ แม้กับคนในชุมชนเดียวกันหรือกับชุมชนใกล้เคียง

5.1.3 ชุมชนบ้านตะพง

ชุมชนบ้านตะพงประสบปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจากฝีมือตนเอง และกลุ่มอพยพเข้ามาจับจองพื้นที่ทำกิน และปัญหาโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ใกล้ชุมชน

ปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านตะพงมีอยู่ 3 ปัญหาหลักคือ ปัญหาการใช้ที่ดิน ปัญหาการใช้น้ำ และปัญหาการทำลายป่าไม้ ซึ่งพอสรุปในแต่ละช่วงได้ดังนี้

ช่วงบุกเบิก : ชุมชนบ้านตะพงขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่ดูแลรักษา ไม่นุรักษ์และไม่ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ไม่เคารพกฎเกณฑ์ ชุมชนใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ นิยมปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์

ช่วงขยายตัว : ชุมชนบ้านตะพงประชากรเพิ่มอย่างรวดเร็ว ความต้องการที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มขึ้น ทั้งปัจจัยภายใน คือ ประชากรในชุมชนแต่งงานและปัจจัยภายนอกคือประชากรที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยด้วยวิธีการจับจองพื้นที่ทำกินในพื้นที่ที่รกร้างที่รัฐดูแลไม่ทั่วถึง อีกทั้งในปี พ.ศ. 2518 รัฐบาลโดยการนำของนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ได้มีนโยบายปิดป่า เปิดโอกาสให้ประชาชนที่ต้องการที่ทำกินเข้าไปจับจองพื้นที่กันอย่างหนาแน่น ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของนโยบายของรัฐบาล

ช่วงปรับเปลี่ยน : ชุมชนบ้านตะพงมีการปรับตัว จากเกษตรเพื่อยังชีพมาเป็นระบบทุนนิยม เกิดการแข่งขันเพิ่มผลผลิตใช้ปุ๋ยเคมี: เร่งราก เร่งดอก เร่งผล ผลิตรันทั้งปี

ช่วงสร้างเครือข่าย : ชุมชนบ้านตะพงขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ไม่มีระบบเครือข่ายในการที่จะช่วยกันสอดส่องดูแลทรัพยากรธรรมชาติให้มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน

5.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป

1. ศึกษาปัจจัยที่เป็นแรงกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติ
2. ปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมในรูปแบบใด
3. องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายดูแลทรัพยากรธรรมชาติได้หรือไม่

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กิตติภูมิ มีประดิษฐ์. (2543). มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ : สภาคาทอเล็ก
แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- จรินทร์ เทศวานิช. (2544). เศรษฐศาสตร์การเกษตร. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช.
- จิราพร ขุนศรี. (2541). พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารการติดต่อกับสังคมภายนอกและทัศนคติกับ
การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวเขาเผ่าอาข่า พื้นที่ดอยแม่สลอง อ.แม่จัน – อ.แม่ฟ้า
หลวง จ.เชียงราย. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2527). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- _____. (2537). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2537). วัฒนธรรมหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- _____. (2544). แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบททางสังคม.
กรุงเทพฯ : สถาบันวิถีทรรศน์.
- _____. (2544). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 5
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2547). จากอาณานิคมสู่ทุนนิยม : บันทึกการเยือนนิการากัวและคอสตาริกา.
กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- _____. (2548). แนวทางและวิธีวิจัยสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). มงอมนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย. กรุงเทพฯ :
มูลนิธิภูมิปัญญา.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2546). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 4
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ดำรงศักดิ์ ชัยสนิธิ. (2537). ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : วังอักษร.

ประยงค์ เนตยารักษ์. (2537). **ทรัพยากรธรรมชาติกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประเวศ วะสี.(2541). **ประชาคมตำบล : ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ**. กรุงเทพฯ : มติชน.

ประยงค์ รัตนรงค์. (2542). **เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อทางรอดสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

แผนที่ตำบลเกล่ง. (2552). [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <http://pe.rayong.police.go.th/images/map.gif> สืบค้น (เมื่อวันที่ 19 ตุลาคม 2552)

ภมรรัตน์ สุธรรม. (2546). **พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจิตรศิลป์.

ยุค ศรีอาริยะ. (2541). **มายาโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา.

เรืองเดช ศรีวรรณะ. (2531). **เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม หลักทฤษฎี และปัญหาสิ่งแวดล้อมไทย**. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์.

วิชัย เทียนน้อย. (2503). **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา.

วิชัย เทียนน้อย. (2533). **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา.

วสัน อิงคพัฒนากุล. (2548). **นิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ตัณญา ตัณญาวิวัฒน์. (2547). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสน่ห์ จามริก. (2536). **ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา**. ขอนแก่น : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

สุวัฒน์ คงแป้น. (2549). **ชุมชนคนไท**. กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2543). **พลวัตชุมชนไทย : การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัว**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. (2543). **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

_____. (2543). **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ : เอกสารการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน ครั้งที่ 4 “ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง” วันที่ 30-31 พฤษภาคม 2543 ณ อาคารเฉลิมพระบารมี 50 ปี ช. ศูนย์วิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรกระบวนทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อัจฉรา รักยุติธรรม. (2543). เอกสารประกอบการสัมมนา (ชุดที่ 3/4) โครงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน วันที่ 26-27 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : หจก. บีเอสการพิมพ์.
- อำนาจ เจริญศิลป์. (2543). การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- อมรรัตน์ อุดมเรืองเกียรติ. (2546). การสื่อสารและกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนเกาะเกร็ด. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- อาภรณ์ จันทร์สมวงศ์, (บรรณาธิการ). (2544). พลวัตชุมชนไทยในสมัยโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). มติชุมชนวิสัยทัศน์ท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- องค์การบริหารส่วนตำบลตะพง. (2552). แผนที่ตำบลตะพง. ระยอง : องค์การบริหารส่วนตำบลตะพง.
- องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง. (2552). แผนที่ตำบลบ้านแลง. ระยอง : องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแลง.

งานวิจัย

- คณิต สุขรัตน์. (2550). ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาโครงการป่าชุมชนบ้านห้วยหินดำ ตำบลวังยาว อำเภอด่านช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก.
- ณัทธรา จันทวิช. (2548). กระบวนการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนกะเหรี่ยง หมู่บ้านแม่กระบุง อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี. กรุงเทพฯ : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- พรรณทิพา บวรเกียรติขจร. (2540). การใช้สิทธิการสื่อสารทางการเมืองของชุมชนจากการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540. กรุงเทพฯ : คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรุจน์ ศิริกิม. (2546). กระบวนการอยู่ร่วมกับป่าของชุมชนกะเหรี่ยง. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก.

ประวัติผู้วิจัย

นายสุทธิพงษ์ ปานเพชร

สถานภาพ

อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

สังกัด

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ หมวคศึกษาทั่วไป

ประวัติการศึกษา

สายสามัญ

สถานศึกษา	สาขา	ปริญญา	ปีที่สำเร็จ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	การบริหารและนโยบาย สวัสดิการสังคม	สส.ม.	2544
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย	พุทธศาสตรบัณฑิต สาขา รัฐศาสตร์ (บริหารรัฐกิจ)	พธ.บ.	2542

ผลงานทางวิชาการ

เอกสารประกอบการสอนวิชาพุทธปฏิบัติ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

เอกสารประกอบการสอนวิชาภูมิปัญญาไทย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

เอกสารประกอบการสอนวิชาคุณค่าและวัฒนธรรมไทย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

เอกสารประกอบการสอนวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

บทความ

คุณธรรมในชีวิต : วารสาร มหาวิทยาลัยสยาม

การปฏิบัติตนต่อเพื่อนร่วมงาน : วารสาร มหาวิทยาลัยสยาม

สวัสดิการอัตรา : พุทธปฏิบัติที่ยั่งยืน : วารสารมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

พระกับการเมือง : หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ

เศรษฐกิจแบบพุทธ : หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ

การจัดการภายใต้อำนาจรัฐ : หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ

จากดินสู่ดิน : หนังสือพิมพ์ฐานเศรษฐกิจ

ระบบทุนนิยมกับการพัฒนาชุมชน : หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ

ผลงานวิจัย

การศึกษาการก่อตัวของชุมชนด้วยหลักพุทธธรรมในเขตกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2550